

קונטרס

שמניך טובים

לקט דברי תורה
מכ"ק מרן אדמו"ר שליט"א
על
הגדה של פסח

שנאמרו במשך שנות
תשס"ו - תשי"ע לפ"ק

דברי תורה אלו לא באו עדיין
בדפוס בספרי שמן ראש

יוצא לאור ע"י
מכון מעדני מלך וויזן
חג הפסח תשע"א לפ"ק

להשיג אצל
מכון מעדני מלך וויען

185 Wilson St.
Brooklyn N.Y. 11211
718.388.1751.#117

מנהג כמה צדיקים לעשות סעודה בערב פסח באכילת חמין.

ולכאורה לשמחה מה זו עושה, לעשות סעודה ביום זה. ויש לומר דהנה בטור (או"ח סימן תיז) כתב, שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם דכתיב (בראשית יח-י) לוישי ועשו עוגות, ופסח היה. שבועות כנגד יצחק, שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק. סכות כנגד יעקב דכתיב (בראשית לג-יז) ולמקנהו עשה סוכות ע"ש. והיינו שבכח הימים טובים הללו אנו מעוררים זכות אבות שיגן עלינו, ובזה אנו מומשיכין ברכת המועדים לשמחה ולשלום.

והנה גם עשו הוא מזרעו של אברהם ויצחק, ולא ניתנה לאומות העולם מועדות להמשיך זכות אבות עליהם, ונראה דהוא על דרך שאמרו חז"ל (ברכות סב.) כל המבזה את הבגדים סופו אינו נהנה ממנו שנאמר (מלכים א א-א) והמלך דוד זקן וגו', ויכסהו בבגדים ולא יחם לו (בשביל שקרע כנף המעיל לשאול המלך) ע"ש. וכמו כן עשו ביזה את אבותיו, על כן אינו יכול ליהנות מזכותם. שעל אביו יצחק נאמר, ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה וגו', ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה, ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (בראשית כו-לד), וברש"י ותכהין בעשנן של אלו, שהיו מקטרות לעבודה זרה (תנחומא ח). וכמו כן קיצר ימיו של אברהם אבינו, שקיצר הקב"ה חמש שנים משנותיו, שיצחק חי ק"פ שנה, ואברהם חי קע"ה (רש"י בראשית כה-ל), וממילא אינו ראוי ליהנות מהם. וכבר פירשנו מאמרם, כל המבזה תלמיד חכם אין תרופה למכתו (שבת קיט:), כי התלמידי חכמים בכחם להמתיק הדינים, הקב"ה גוזר וצדיק מבטלו (מועד קטן טז:), אבל המבזה תלמיד חכם, לא גרע מהמבזה את הבגדים, שסופו אינו נהנה ממנו, ואין רפואה למכתו.

ובמעשה רוקח (עמ"ס פסחים) כתב, דמחצות ערב פסח, זמן ביעור חמץ, עד סוף ז' ימים, יש קע"ד שעות, ושעה אחת הוסיפו חז"ל קודם חצות, יש קע"ה שעות, נגד שנותיו של אברהם ע"ש. והיינו כי חג הפסח מכוון נגד אברהם, על כן שעות היום הם ג"כ כמנין שנותיו. ואמר הכתוב, וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים (שמות יד-לא), ופירש בזה"ק (פ' בשלח נג.) ישראל דא ישראל סבא ע"כ. וראיתי בדרשות חתם סופר (ח"ב רעא:) שהקשה מאי שנא דפריט יעקב יותר משאר אבות, דהא כתיב (תהלים עח-יב) נגד אבותם עשה פלא. וכתב עפי"ד המעשה רוקח הנ"ל דשעות של ימי הפסח הם נגד שנותיו של אברהם. והנה הים נבקע ונטבעו מצרים ונושעו ישראל באשמורת הבוקר של יום שביעי של פסח, שאז הוא ק"ס שעות, וכשהיה אברהם בן ק"ס שנה נולד יעקב, וזכות לידתו של יעקב שהוא מידת הרחמים נושעו ישראל, על כן כתיב וירא ישראל סבא את ה' הגדולה ודפח"ח.

ובזה יבואר מה שנוהגין בצדיקים לעשות סעודה בערב פסח באכילת חמץ, דהנה באמת שנותיו של אברהם היו צריכין להיות ק"פ שנה, ואם כן היה איסור חמץ מתחלת היום, אך עשו קיצר ימיו של אברהם חמש שנה, ולכן זמן הביעור הוא רק משעה חמישית. ובה אבד עשו זכותו של אברהם שלא יגן עליו, שעבורו נחסר לו משנות חייו, ואינו ראוי ליהנות ממנו, ולכן יש לנו שמחה בשעות הללו, שעל ידו זכות אברהם מגין רק עלינו ולא עליו.

(סעודה שלישית שבת חוהמ"פ תשס"ז)

*

ארבע כוסות.

הנה תיקנו לשתות ארבע כוסות יין, ארבע פעמים כו"ס עולה בגמטריא כמנין מש"ה. וכמו כן מה שאומרים בסיום הסדר 'נרצה' עולה בגימטריא מש"ה. ויש לומר עפי"מ שפירש הרה"ק מוהר"י מבעלזא זי"ע הכתוב, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם, וידעתם כי אני ה' (שמות יב-ג). פתח בלשון יחיד למען תספר, ומסיים בלשון רבים וידעתם כי אני ה'. כי באמת לא יכלו ישראל לקיים מצות סיפור יציאת מצרים, יען כי כולם היו היוצאים ממצרים הם ונשיהם, כמו שנאמר (דברים יא-ז) כי עיניכם הוראות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה, אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שמות יט-ד), ולא היה למי לספר יציאת מצרים, רק משה רבינו

ע"ה לבניו אשר החזירם אהרן באמרו על הראשונים אנו מצטערים (רש"י שמות יח-ב). ובאמת מדוע עלתה זאת שבניו של משה לא יהיו בשעת יציאת ישראל ממצרים. אבל בהיות דבזה שמספרים יציאת מצרים לבניו ביתו משרישים אמונת ה' בלב הבנים שיאמינו בה' אלקי ישראל. לכן היה רצון ה' שהמספר הראשון יהיה משה רבינו ע"ה, שיספר לבניו נסים ונפלאות שעשה הקב"ה עמנו, ועל ידי זה ישריש בלבם אמונת הבורא ב"ה, ועל ידי זה ישפיע על כל ישראל אמונה תמידית להאמין באמונה שלימה בו ית', ובוה פתח שערי אמונה לדורי דורות. וזה שהתחיל בלשון יחיד 'למען תספר' שמספר בעצמו לבניו, וסיים בלשון רבים 'וידעתם' כי אני ה'; כי כל ישראל ידעו על ידי זה כי אני ה' ע"כ ודפח"ח.

ויש לומר עוד, דאיתא ברש"י (דברים ו-ז) ושננתם לבניך, מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים וכו' ע"כ. ואם כן כמה שאמר ה' למשה ולמען תספר באזני בנך, כלול בזה גם הכלל ישראל תלמידיו של משה. והיינו שצוה עליו ה' שהוא יקבץ את הכלל ישראל ויספר להם יציאת מצרים. והוא מטעם כי בהיות מצוה זו יהא לה המשך לכל הדורות, שהאבות ימסרו זאת לבניהם אחריהם, רצה ה' שכל האבות יוצאי מצרים ישמעו זאת ממושה רבינו, וכאשר ימסרו הם הדיבורים הללו לבניהם, יהא נשאר בו רישומא של משה רבינו, שהרי ממנו שמעו זאת, ומה ששמעו מפה קדשו ועשה בהם רושם, זה מוסרים הם לבניהם אחריהם, וכל בן ימסור זאת אחריו לבנו, נמצא שבסיפור יציאת מצרים יש לנו קשר והתחברות עם משה רבינו, שאנו מוסרים מה ששמענו פה אל פה עד משה. ולכן יש כח רב בדיבורים אלו לעשות רושם לטובה בלב הבנים. ולכן בהתחלת הסדר מתחילין בארבע כוסות, שיש בו רמז על משה, שבכוחו נוכל לספר ולמסור זאת לבנינו. וכמו כן כאשר מסיימים הסדר אומרים נרצה, כי מה שעלה בידנו לסדר את הלילה הזאת ככל משפטו וחוקתו שנהיו נרצים לפני ה', הכל הוא מכוחו של משה רבינו.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

אפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין (פסחים צט:).

ברשב"ם כתב ואם לא נתנו לו גבאי צדקה, ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות ע"כ. וכן איפסקא בשלחן ערוך (או"ח

סימן תעכ-יג). וזהו חיובא מיוחדת שלא מציינו אפילו במצוה דאורייתא, שאינו צריך לבזבז רק חומש מנכסיו עבור מצות עשה (ש"ע או"ח תרנו-א), וכאן חייבוהו חז"ל ליתן את כל אשר לו, אפילו למכור בגדו. ויש לומר בטעמו, כי כל מצוה מוריד השפעות טובות מלמעלה, אמנם מיוחדת היא מצוה שנתקנה לפרסומי ניסא של חוץ לדרך הטבע, שכח השפעתה למטה היא גדולה עד כדי לשנות סדרי בראשית בחוץ לדרך הטבע. ולכן על שאר מצות אינו מחוייב ליתן יותר מחומש מנכסיו, כדי שלא יבא לידי עניות. אבל בקיום מצוה זו יוריד השפעה להוושע בחוץ לדרך הטבע, ולחליץ אביון מעניו, ואם כן מה שמוציא הוצאות על מצוה זו לא יביאהו לידי עניות, אדרבה זהו השקעה שיתרום קרן מזלו חוץ לדרך הטבע, ולכן חייבוהו גם למכור מלבושו עבור מצוה זו.

(ליל הסדר תש"ע)

*

מנהג ישראל תורה ללבוש הקיטל כליל פסח.

הנה אבא מארי זצ"ל היה מרבה בדיבורו באמירת דברי תורה כליל הסדר, בחיזוק ועידוד באמונת ה' ובקיום המצוות באהבה ובשמחה וכו', להלהיב לבבות בני ביתו. אמנם בתחלת הסדר היה רגיל לומר דבר תורה, אשר כנראה היה מתכוין בזה להשמיע זאת לעצמו, במנהג ישראל תורה ללבוש הקיטל בגדי מתים כליל הסדר, ואמר בשם הגדת חתן סופר, דטעמו הוא, בהקדם מה שאמרו (בהגדה) ושאינו יודע לשאול את פתח לו, דאמר לשון נקבה את ולא אתה. אך לעורר בא את האב, לבל ישכח כי ימים יבואו אשר יצא מעולם הזה הדומה לפרוזדור, ויכנס אחר המיתה לטרקלין של עולם הבא, ושם אין מצות ומעשים טובים לעשות אותם, דכיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות (שבת ל), ויהיה שם בבחינת נקבה תש כח, וידידו תרפינה ולא יוכלו לעשות תושיה, ושם יהיה נצרך לו ביותר המעשים טובים של בניו שהדריכם לתורה, וממעשיהם יהנה כאילו הוא עשה, כמו שאמרו (סנהדרין קד, וזה"ק אחרי דף נ"ז) ברא מזכה אבא. (וכבר פירשו המפרשים דברי רבינו הקדוש (כתובות קג) שאמר קודם פטירתו לבני אני צריך, שכוונתו היה שמעתה נצרך גם הוא לזכותם של הבנים שנשארים בחיים כנ"ל), וזה גורם גם כן שהוא שם בבחינת נקבה מקבלת, כאשה המקבלת אשר עינה נשואות אל בעלה המשפיע לה המביא טרף לביתה, כן יצפה שם על זכיות אשר ישלחו לו בניו אחריו וישפיעו לו ממצותיהם וממעשיהם הטובים. ואם ישים זאת אל לבו, אז יתאזר עוז לגדל בניו על ברכי התורה והמצות למען

ישבע מפרי בטנו, ואפילו את בן שאינו יודע לשאול יתאמן ללמדו ולהבינו להביאו לדרך הישר. וזה שאמר ושאינו יודע לשאול 'את' פתח לו, שיזכור הימים אשר יהיה בהם בבחינת נקבה כנ"ל, ואז בודאי יפתח פתח בית ה' לבנו כראוי. ומטעם זה מנהג ישראל ללבוש הקיטל בגד המתים בליל הסדר, מאחר כי הלילה הזה הוכשר להורות הבנים ולחנכם ולחכמם בדרך ה', ולמען השמר מחשש שיתעצל בדבר, זרזהו בזכרון זה של בגד המתים, כי למענו יעש ולטובתו עת יבא יומו יום האחרון ויהיה נצטרך לבניו ודפח"ח.

והוסיף אבא מארי זצ"ל, דמזה הטעם תקנו לד' כוסות שמשפרים עליהם יציאת מצרים, ליקח יין גפן, כי מטבע הגפן הוא, שגם אחר הבצירה שכבר מת ונתרחק משרשו ועשו ממנו יין והוא עומדת בחבית, עם כל זה פריחת בניהם הגפן החי המחובר, עושה פעולה ורושם אף עליהם, והיין תוסס אז, והוא דוגמת בחינת הנ"ל, (עיין הקדמת שו"ת לחם שלמה יו"ד אות ז). וזה יעורר את האדם לספר נסי ה' לבניו כמצווה עלינו בתורה הק', וישתדל להכניס בהם יראת שמים כדי שיוכל אחר כך ליהנות ממועשיהם.

(דרשת שבת הגדול תשס"ח)

*

עוד יש לומר, דהנה מבואר בתוס' (ברכות מב.) כי בחג הפסח אנו יושבין מסובין אתכא דרחמנא. כמו אב המסיב עם בניו, שאין תענוג גדול יותר מזה, ומכל שכן לא ראו את עצמם זמן מרובה, ואחר כך הם נפגשים יחד, ואוכלים סעודת מריעות, שהוא תענוג רב עד לאין ערך. כן הוא אצלנו בחג הפסח, כל השנה טרודים בעניני עולם, יש עליות וירידות, ופירוד מעם אביו שבשמים, אבל בחג הפסח יורד הארה רבה מן השמים, גם על הפחות שבישראל, כמו שהיה אז במצרים, עד שיכולים להסב יחד עם האבא, כי אין השכינה שורה במקום טומאה, ושב מאחריך. וכמו כן בפסח מלאכי מעלה יורדים לשלחנו לשמוע סיפור יציאת מצרים, וכמו שכתב בזוה"ק (פ' בא מ:). ביה שעתא כניש קוב"ה לכל פמליא דייליה, ואמר לון זילו ושמעו ספורא דשבחא דיילי דקא משתעו בני וכו' ע"ש.

והנה הקב"ה כביכול לבושיה כתלג חיור (דניאל ז-ט), וכמו כן במלאכים נאמר לבוש הבדים (יחזקאל ט-ג), וכן איתא בגמרא (שבת כה:). דרבי יהודה בר אילעי היה

מתעטף בערב שבת ויושב בסדינין המצויינין, ודומה למלאך ה' צבא-ות ע"ש. ובירושלמי (יומא ז-ב) למה הכהן גדול משמש ביום הכיפורים בבגדי לבן, אמר רבי חייא בר אבא, כשירות של מעלן [של מלאכי השרת המשמשין ברקיע], כך שירות של מטון, מה למעלן ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים, אף למטון כתונת בד קודש ילבש (ויקרא טז-ד) ע"כ. ולהראות שאנו מסובין אתכא דרחמנא, על כן גם אנו לובשים כמותם בבגד לבן, להזכיר לנו גודל מעלת סעודה זו. וכבר אמרו (שמ"ר מז-ו) אזלת לקרתא הלך בנימוסה, על כן לכבודם אנו גם כן לובשים בגד לבן.

(נעילת החג פסח תשס"ו)

*

יבואר עוד, על פי מה דאיתא בגמרא (הגיגה יב) שבעה רקיעין הן, מעון, שבו כיתות של מלאכי השרת שאזמרות שירה בלילה, וחשות ביום מפני כבודן של ישראל [שמקלסין ביום], שנאמר (תהלים מב-ט) יומם יצוה ה' חסדו [יצוה למלאכים לשתוק כדי לעשות חסד לצריכים חסד והם התחתונים], ובלילה שירה עמי ע"כ. וכ"ק אבא מארי זצ"ל (בהגדה חדש האביב בד"ה להביא לימות המשיח) כתב, דאולי בליל פסח חשות גם בלילה, שכל ישראל מקלסין אז להקב"ה בסיפור יציאת מצרים, והביא סמוכין לזה מזוה"ק (פ' בא מז, ומפ' בהעלותך קמט). ע"ש.

ועל כל פנים בליל פסח, אנו עובדים את ה' בעבודת המלאכים, לעלה ולקלם ולומר שירות ותשבחות, ולא עוד אלא שהמלאכים חשות, ואנו אומרים שירה למלאות מה שנחסר מהשירה שלהם, ובהיות שעבודת השירה של המלאכים הם בבגדי לבן, על כן אנו לובשים גם כן בגד לבן, כדי שנשים אל לבנו, לומר כעת שירות ותשבחות באופן כזה שיוכל להשלים עבודת המלאכים לבושי הבדים.

ומצינו כיוצא בו ביהושע שאמר שמש בגבעון דום (יהושע י"ב), ואיתא במדרש (תנחומא אחרי ט, וילקוט ח"ב רמב) כי משעה שהשמש זורח עד שעה שהוא שוקע, אין קלוסו של הקב"ה פוסק מפיו, שנאמר (מלאכי א-יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים. ובשעה שביקש יהושע לשתק את החמה, אמר לו שמש בגבעון דום, לא אמר עמוד אלא דום, שכל זמן שהוא מקלס יש בו כח

להלך, דמם מלקלם עמד. אמר לו השמש וכיון שאני שותק מי יאמר קלוסו של הקב"ה, אמר ליה דום אתה ואני אומר שירה בעבורך, שנאמר (שם) אז ידבר יהושע, ואין אז אלא שירה שנאמר (שמות טו-א) אז ישיר ע"כ. הרי לנו מזה, כי בני ישראל יש להם להשלים השירה שנדמם על ידם. ולכן בליל פסח שהמלאכים אתיין ומתחברין בהדיהו דישראל, והם חשות גם בלילה, אנו צריכין להשלים שירתם שדמם בלילה זו.

גם יש לנו ללמוד גודל חשיבות ההכנה לאמירת השירה מעבודת המלאכים, דאיתא בגמרא (חולין צא:) חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל שעה, ומלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה פעם אחת בשבת, ואמרי לה פעם אחת בחודש, ואמרי לה פעם אחת בשנה, ואמרי לה פעם אחת בשבוע, ואמרי לה פעם אחת ביובל, ואמרי לה פעם אחת בעולם וכו' ע"ש. ואמר הרה"ק רבי יעקב אריה מראדזימין זצ"ל, דלכאורה כיון דלא נבראו אלא לומר שירה, מדוע נבראו שבע שנים או יובל שנים מראש, היה להם להבראות ביום השירה ולהתבטל. ועל כרחק שההכנה לאמירת השירה, גם היא בכלל עבודתם (עיי' ביכורי אביב פ' נח). ולכן אנו לובשים את הקיטל בהתחלת הסדר, כדי לשום על הלב גודל מעלתנו באמירת שירות ותשבחות, שהוא עולה במעלה יתירה על עבודת המלאכים לבושי הבדים. ויש לנו ללמוד מהם כמה הכנה צריכה כדי לומר שירה ראויה לפני ה'.

והנה עבודת המלאכים היא באמירת שירה, וכאשר בני ישראל אומרים שירה בכל יום, אנו מקדימים (בברכת יוצר) להזכיר באיזה אופן המלאכים מקדישים את ה' באימה וביראה, כדי להעלות על זכרוננו איך יש לומר שירה לפני ה'. ואיתא בתוס' (סנהדרין לו: ד"ה מכנף) דכתיב גבי החיות שש כנפים לאחד (ישעיה ו-ו), וכל כנף אומר שירה אחת ביום בששת ימי החול, וכשמגיע שבת אומרים החיות לפני המקום, רבש"ע אין לנו עוד כנף, והקב"ה משיב להם, יש לי עוד כנף אחת שאומר לפני שירה, שנאמר (ישעיה כד-טו) מכנף הארץ זמירות שמענו ע"כ. אם כן בשבת אומרים ישראל שירה תחת המלאכים. וכמו כן בחג הפסח הוא זמן שישראל אומרים שירות ותשבחות, ומה גם דפסח אקרי שבת כדכתיב (ויקרא כג-טו) ממחרת השבת, ולכן אנו לבושים בגדי המלאכים, להעלות על דעתנו איך שהמלאכים מקדישין ומעריצין באימה וביראה.

(ליל הסדר תש"ע)

*

קדש ורחץ וכו'.

יש בזה ט"ו סימנים, ואולי זה מכוון נגד הט"ו מעלות למקום עלינו, שעשה עמו בהוציאנו ממצרים, כמבואר להלן בהגדה, על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו, שנמנו שם ט"ו מעלות טובות.

(ליל הסדר תש"ע)

*

קדש, ממהרים לקדש כדי שלא ישנו הילדים.

כאשר יושבים להסיב בלילה, אומר הילד לאביו, אבא, 'קדש ורחץ', מתחלה צריך אתה לקדש עצמך, ולרחוץ את עצמך מלכלוכך של השווקים והחוצות, ורק אז 'מגיד', תוכל להגיד לנו סיפור יציאת מצרים, שתהיה באופן של המשכה. והוא מוסיף ואומר לאביו כפי המנהג, 'שימהר עצמו לקדש, כדי שלא יישנו הילדים', ויש בזה רמז מוסר, אבא לא תתמהמה להתקדש ולרחוץ עצמך עד שנות העמידה וימי הזקנה, אלא תקדש מיד, כדי שהבנים שלך לא יישנו, כאשר בהאב לא בוער התלהבות בעבודת ה', אז מגדל בנים שהם ישנים מן המצות (על דרך שאמר המן, ישנו עם אחד (אסתר ג-ח), ישנים מן המצות (מגילה יג:), שעובדים את ה' ברפיון כמו הישן), אבא תתעורר לקדש עצמך ולרחוץ לכלוכך בימי הנעורים, אשר אז ישפיע זאת גם על ילדי בני ביתך שלא יישנו.

דוד המלך אומר, אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד, גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך (תהלים קיב-א). ובגמרא (עבודה זרה יט.) אשרי איש ולא אשרי אשה, אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש [כשהוא בחור בכוחו, כלומר ממהר להכיר את בוראו קודם ימי הזקנה] ע"כ. והיינו כי באמת ה' מקבל תשובתו של אדם גם בימי זקנה, ועד יום מותו תחכה לו, אך אז יוכל לתקן רק את עצמו, אבל הבנים שחסרו לראות אבא יהודי חרד לדבר ה', וחסר להם החמין ושמן שהיו צריכין לסוך עליהם בילדותם, זה אי אפשר לתקן עוד, ויש לקיים קדש ורחץ מהר, כדי שהילדים לא ישנו.

(דרשת שבת הגדול תשס"ו)

*

מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון.

הנה ה' נתן לנו מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, ומכל מקום שונה הוא חג הפסח, שלא נצטוונו בפירוש בהכתובים על מצות שמחה. וכתב בספר יראים (סימן קסז) שנלמדת בגזירה שוה מחג הסוכות (ועיין בטורי אבן הגיגה ו:). וטעמא בעי, למה לא נכתב בפסח ציווי השמחה. ונראה כי באמת נפש האדם שמח בבוא חג ה', ומרגיש קירבת אלקים, בבוא כל ישראל ליראות את פני ה', אך חומר הגוף מסתיר וחוצץ שלא יוכל להרגישו בפועל, ועל כן נצטוונו לשמח את גופו, אין שמחה אלא באכילה ושתייה (מועד קטן ט.), ושוב יוכל גם נפשו להוציא שמחתו. והוא על דרך שאמר הכתוב (מלכים ב ג-טו) ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה', שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה (שבת ל:). והיינו שעל ידי שמחת הגוף הוא מעורר שמחת הנפש, ולכן בכל מועד יש צורך גם בחציו לכם.

אמנם מצינו בדוד המלך, שלא בכל פעם הוצרך להתעורר על ידי המנגן, וכמאמרם (ילקוט תהלים תרכה) כל מקום שנאמר מזמור לדוד, אמר שירה ואחר כך שרתה שכינה עליו, לדוד מזמור, שרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה ע"ש הרי שלפעמים יש השראת השכינה, גם בלי פעולות לשמח את נפשו. ולמדריגה זו יכולין להגיע בחג הפסח, שתחלתו בא באתערותא דלעילא במצרים, שהערה ה' על ישראל אור גדול באותה לילה. וכמו שפירוש בבוצינא דנהורא (פ' בא) ופסח ה' על הפתח (שמות יב-כג), שסדר העבודה הוא, פתח לי פתח כחודה של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם, ברם במצרים היו בני ישראל שקועים בטומאה, ולא היתה כל התעוררות מצדם, ולא נפתח כל פתח, ואף על פי כן חמל עליהם ה', והוא פתח בפניהם תחלה את פתח הגאולה, מבלי להתחשב בכך שהם לא פתחו אפילו פתח כחודה של מחט. וזהו ופסח ה' על 'הפתח', על אותו פתח שהיו בני ישראל צריכים לפתוח תחלה, והוא הקדים לפתוח הפתח עכדה"ק. ולכן בבוא חג הפסח מתעורר קירבת אלקים אצל כל אחד מאתערותא דלעילא, ומתמלא שמחה באלקיו מעצמו, ואין צורך לצוות על השמחה, כי צריך להרגיש זאת מעצמו, ורק מי שלא זכה לזה, הוא צריך לעורר את נפשו באכילה של שמחה.

ואיתא בגמרא (ברכות מב.) רבא ורבי זירא איקלעי לבי ריש גלותא, לבתר דסליקו תכא מקמייהו, שדרו להו ריסתנא מבי ריש גלותא, רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל. אמר ליה לא סבר לה מר סלק אסור מלאכול. אמר ליה אנן אתכא דריש גלותא סמכינן [ואין סילוקתנו סילוק, שדעתינו אם ישא מאת פניו אלינו נאכל] ע"כ. וכתבו התוס' שם (בד"ה אתכא) מי ששכח לאכול אפיקומן, ואמר הב לן ונברך, אינו היסח הדעת, דאנן אתכא דרחמנא סמכינן ע"כ. ואיפסק כן להלכתא בשלחן ערוך (סימן תע"ז ב). ויש בזה מוסר השכל, כי פסח בליל הסדר אין אנחנו בעלי הבית, אלא זהו שלחנו של מקום, זה השלחן אשר לפני ה', ואנו יושבין מסובין אתכא דרחמנא. וקירבה כזו אין לנו בכל השנה כולה, להיות מיסב ביחד עם הקב"ה כביכול, אשר עוז וחדוה במקומו, והשמחה ממלא לבבות כל המסובין על תכא דרחמנא, ואין מן הצורך לצוות על השמחה.

(דרשת שבת הגדול תשס"ו)

*

מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וגו', ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו.

יש לומר כי שמחה ביאורו, בעת שנתחדש לו דבר המשמחו, שהוא נעשה אז שמחה, ועל דרך שאומרים הוציאנו מעבדות לחרות ומיגון לשמחה, אבל ההמשך של שמחה ההוא שנמשך לימים שלאחריה, זה קרוי בשם ששון, שהיא המשכת זמן השמחה על הימים שלאחריה. וכמו כן הימים טובים הם זמנים של התעוררות שמחה, אבל כאשר זוכין יכולים להמשיך השמחה ההוא על הימי חול, וכמו שפירשו ז'מן' שמחתנו, היינו שמזמין בהם שמחה על כל השנה. וזהו מועדים לשמחה, ומזה נמשך גם לאחר כך חגים וזמנים לששון, ומועדי קדשך הם לא רק ימי שמחה גרידא ליזמנם, אלא בשמחה ובששון הנחלתנו, שיש להם המשכה של שמחה גם לאחריה.

(ליל הסדר תש"ע)

*

את יום חג המצות הזה.

אנו קורין את החג הזה בשם 'חג הפסח', ויש להבין הלא בכל התורה כולה נקרא יום טוב זה בשם 'חג המצות' (שמות כג-טו), ולמה שינו לקרותה בשם חג

הפסח. וכבר דקדק בזה בקדושת לוי (פ' בא), וכתב שהוא על דרך אני לדודי ודודי לי (שיר ו-ג), שאנו מספרים שבחו של מקום, והקב"ה מספר שבחו של ישראל, וחג המצות נקרא על שבח ישראל, על שם ויאפו את הבצק עגת מצות וגו', וגם צידה לא עשו להם (שמות יב-לט), וברש"י מגיד שבחו של ישראל וכו' ע"ש. ואנו קורין היום טוב בשם פסח, על שם שבח השי"ת, ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וכו', שהוא שבח השי"ת ע"ש. ובהגדה ויגד משה (דף נד) כתב, דשם זה הוקבע על שם קרבן הפסח שהקריבו אבותינו בימים ההם בזמן הזה. ובהיות שבעוה"ר חרב עירנו ושמם בית מקדשינו ואין אנו יכולים לעשות חובותינו, הנהיגו אבותינו לקרוא את היום טוב על שם הפסח, למען נדע מה חסרנו בימים הללו מצוה הגדולה דקרבן פסח, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ונמצא דגם עתה נחשב כאלו הקרבנו הקרבן פסח ע"ש.

ונראה עפ"ימש"כ בנזר הקודש על המדרש רבה (צח-ג) ליישב מה שאמר הכתוב, ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה, ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים (שמות יב-מא), והתמיה מפורסמת שהרי לא היו במצרים אלא רד"ו שנה. וכן ליישב הא דכתיב בגאולה העתידה, אני ה' בעתה אחישנה (ישעיה ס-כב), ואמרו חז"ל (סנהדרין צח). זכו אחישנה לא זכו בעתה, ולכאורה איפכא מיבעי ליה אחישנה בעתה, ואמאי כתיב מעיקרא בעתה והדר אחישנה. ותו דא"כ הוה ליה למימר בעתה או אחישנה.

וכתב עפ"י"מ שאמרו חז"ל (סנהדרין קב). דיש עת מזומנת לרעה ועת מזומנת לטובה, ופירשו חכמי האמת הענין, לפי שכל עת וזמן יש לו מזל ושר מיוחד הממונה עליו למעלה בעולם הגלגלים וכו', ולכן בכל זמן יש הנהגה אחרת בעולם כפי בחינת המדה המאיר בשעתו, ולכן בהיות בחי' המדה מצד תוקף דין הקשה, העת המיוחד לו הוא מזומן לפורעניות גמור, ובהיות בחי' המדה מצד מקור חסד ורחמים גמורים, אז העת המיוחד לו מזומן לטובה מופלגת. ולעולם זמן הקץ אינו אלא בעת רצון המיוחד לו כדכתיב בענין הגאולה העתידה כה אמר ה' צבאו-ת בעת רצון עניתיך (ישעיה מט-ח). וכן כיוצא בו מציינו בקץ גאולת מצרים, וכדכתיב (שמות יב-מב) ליל שימורים הוא לה', ואמרינן (ר"ה יא:) שהיה משומר ובא מששת ימי בראשית, כי נקבע מתחלה הקץ בעת רצון המיוחד לו וכו'.

ולפעמים בהיות צורך השעה בעולם לעורר מדה טובה ישועה ורחמים בעולם בעת זמן שאינו מוכן לו, אז בתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים,

כלומר שהוא מחליף את סדר הזמנים, שאותו יום שהמדה טובה ראויה לשמש לפי סדר צירוף האותיות, הוא מחליפה ומשנה סדרה להעמידה בזמן מוקדם, והיינו דכתיב בגאולת מצרים ויהי מקץ ארבע מאות ושלושים שנה ויהי בעצם היום הזה, כלומר אע"פ שאז לא היתה אלא זמן של רד"ו שנה לגלות מצרים, מכל מקום זמן הקץ של ת"ל שנה דהיינו מדריגה ומדת העת רצון המיוחד לו, כבר היתה בעצם היום הזה של רד"ו שנה, כי נשתנה סדר הזמנים להקדים המאוחר. וכן כיוצא בזה בגאולה העתידה אני ה' בעתה אחישנה, כלומר בעתה של הקץ האחרון, הוא המדה של עת רצון המיוחד לו בה, ג"כ אחישנה לגאולה קודם זמנה, כי אדלג על הקץ להקדים העת רצון המיוחד לו לסדרה שלא במקומה קודם זמנו כדי למהר ולהחיש ישועה עי"ש באריכות (ועיין בשמן ראש ח"א פרשת ויצא).

ויש לומר דזהו הטעם שקרא ה' את הקרבן ההוא בשם פסח, פסח הוא לה' (שמות יב-יא), וברש"י הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה, שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים, וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ע"ש. ולפי מה שנתבאר שהקב"ה משנה העתים ומחליף הזמנים כדי להגיע לאותו יום של עת רצון הנקבע למעלה ראש לזמן של גאולה, יש לומר שעל שם זה נקרא בשם פסח, על הדילוג והפסיחה, שפסח ה' על כל השנים שהוצרכו עד לזמן הגאולה, להקדימו לטובתן של ישראל. ולכן ברבות הימים שישראל שרויים מפוזרים בין העמים, וגולה אחר גולה גלתה יהודה, וזמן הגאולה רחוקה היא, על כן לחזק את בני ישראל שידעו כי אין מנוס ומעצור, והיום אם בקולו תשמעו, אם יזכו אז בעתה אחישנה, אנו קורין את היום טוב בשם 'פסח', לזכור הדילוג והפסיחה, שבכל עת ושעה אנו מוכנים לראות ישועתן של ישראל בהגאולה השלימה והאמיתית.

(סעודה שלישית שבת חוהמ"פ תשס"ו)

*

ורחץ.

בטעם שנוטלין ידיים לכרפס בפסח דייקא, ולא בכל השנה, יש לומר דהטעם שאין מברכין על רחיצה לטיבולו במשקה, מבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן קנח-ד) דיש סוברים שלא הצריכו נטילה אלא בימיהם שהיו אוכלים בטהרה, ידיים שניות הן, ובנגיעה במשקה מטמא אותן להיות תחלה, על כן

תיקנו ליטול את הידים שלא יתמאז המשקין על ידם ויפסלו אחר כך גם אוכל. משא"כ עכשיו שכולנו טמאי מתים. ולכך לא יברך על נטילת ידים, שספק ברכות להקל. ומהאי טעמא נהגו העולם שלא ליטול הידים כלל כל השנה, שסומכין על הפוסקים הנ"ל. ויש לומר כי ליל שמורים מסוגל להגאולה, וכמו שפירש בתרגום יונתן (שמות יב-מב) הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם, למפרקהון מגלותהון לדריהון ע"כ. ואז יחזור תקנת חכמים לטבול לדבר שטיבולו במשקה, על כן אנו מרמזין זאת בליל פסח, שהלילה הזה מסוגל לגאולה, ואז יהיו נוטלין הידים לכרפס.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

טובלין הכרפס במי מלח.

יש לומר הטעם בזה, דהנה אמרו חז"ל דהמים התחתונים נקראו מי בוכים, לפי שבשעה שחלק הקב"ה את המים, נתן אלו למעלה ואלו למטה, התחילו מים התחתונים בוכים, ואמרו אנן בעינן למיהו קדם מלכא. ולפייסם הבטיח להם שיקרבו במלח על גבי המזבח וניסוך המים בחג (עיין רש"י פ' ויקרא עה"פ ולא תשבית מלח ברית א'). הרי לנו שתי מעלות בהמים, הם הבינו כי אין כדאי להבראות בתחתונים, ולירד ממקום גבוה לעולם השפל הזה, והשתוקקו להשאר למעלה יחד עם המים העליונים, עד שבכו ואמרו אנן בעינן למיהו קדם מלכא, וכמו שאמרו חז"ל (אבות ד-יז) יפה שעה אחת קורת רוח בעולם הבא מכל חיי עולם הזה, ויותר נוח להם התענוג להיות למעלה סמוך להקב"ה, מכל התענוגים שיכול להיות להם בעולם הזה. אך כשגילו להם כי יש בירידה זו מקום לעשות רצון קונם, בקיום מצות ניסוך המים והקרבת הקרבנות, הסכימו לירד למטה, כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא (שם), אם כן אף אם רק בחלק קטן מכל המים שבעולם יוכלו לעשות רצון קונם, ואף רק ליזמן קצר בזמן שבית המקדש עומדת, כדאי להם להיות בתחתונים קרוב לשית אלפי שנים, ובלבד שיזכו לעשות מצוה, אשר דבר זה חסר להם למעלה, וקיום מצוה עולה בחשיבות יותר על המעלה למיהו קדם מלכא.

והנה ישראל במצרים היו מעונים כל ימי חייהם מיום הוולדם עד מותם. וידעו כי בדרך הטבע זהו מנת חלקם כל הימים, שהרי הגזירה היתה על ארבע

מאות שנה, ולכאורה היו צריכים להיות קצים בחייהם, מלחיות חיים כאלה. אך הם למדו מהמים התחתונים, שעבור מעט מלח שיקרבו מהם על גבי המזבח, כדאי להם להיות למטה בעולם השפל, כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים מכל חיי העולם הבא, אם כן המעט שהיה בידם לעבוד את ה', היה חביב עליהם ממותם לזכות לחיי העולם הבא, ובחרו לעבוד עבודת הפרך בעולם הזה עם תשובה ומעשים טובים, יותר מלזכות ליהנות מתענוג העולם הבא. וזהו שטובלין הכרפס הרומז לס' פרך, לתוך המי מלח, כי ההתבוננות במי המלח, נתן להם חיזוק ועידוד בעבודתם במצרים בעבודת הפרך.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

כרפס יחן.

יש לומר דהנה באמת היה הגזירה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו-ג), ולבסוף יצאו באמצע הזמן, שלא יכלו להתמהמה עוד. וכתבו המפרשים ששאר הגלויות משלימין את הזמן. אך יש לומר דבאמת נשלם הזמן עוד במצרים, וכמו שכתב בערוגת הבשם (פ' וארא), שכל אחד הצטער גם בצרת חבירו, והיה להם העינוי ככפליים, דאיתא במדרש (ויק"ר לב-ה) שנגאלו ישראל ממצרים שלא היה בהן דלטורין והיה אחדות ביניהם, וכיון שכל אחד ואחד ראה שעבודו של חבירו היה מיצר ודואג ונשבר לבו בקרבו יותר ממה שהוא היה עובד, ואם כן תמיד לא נחו ולא שקטו מרוב העבודה ולא מצאו מנוח כלל, וממילא היה תמיד קושי השעבוד גדול, והיינו פקידה כפולה דקאמר פקוד פקדתי אתכם (שמות ג-ז), שכל אחד ואחד יהיה נושע בישועה כפולה, ישועה של עצמו וישועת חבירו, וזה הסימן ורמז הגאולה (רש"י שמות ג-יה), דכיון שיש אצל כל אחד פקידה כפולה נשלם על ידי זה הזמן ובא עת הגאולה ע"כ.

ונראה דזהו הענין של כרפס, ס' פרך, דאיתא בבני יששכר (אב ד-א) בשם הרה"ק בעל אוהב ישראל זי"ע במה שאמרו (תענית כו:): לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב, דהנה אמרו רז"ל (שם לא): עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים וכו', ענין המחול הוא, ההולך במחול הולך סביב סביב בהיקף ואין שם מעלה ומטה ראש וסוף, כי לא יהיה לצדיקים לעתיד קנאה ושנאה לומר זה גבוה למעלה מזה. והוא הוא היום טוב לישראל כשאין ביניהם קנאה ושנאה ותחרות. וזהו הרמז לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב, כי אות הט"ו

באל"ף ב"ת הוא אות ס' שהוא עגול סביב ואין בו ראש וסוף, והוא בחינת המחול, והוא היום טוב הגדול לישראל ודפח"ח. וזהו העבודת הפרך שהיה להם לישראל במצרים, שהיה ביניהם אהבה ואחווה, בחי' ס', והיו מצטערים בצער חבריהם, והיה העינוי בכפליים, ובזה היה עבודתם שם בפרך. וזהו כרפ"ס יח"ץ, שבשביל שהיו במדה זו של ס' פרך, על כן היה גלותם שם רק לחצאין, כי בחצי הזמן היה להם עינוי כארבע מאות שנה יחד. ובזה יובן מה שיש נוהגין להסב באכילת הכרפס, כיון שכרפס רומז על גאולתן של ישראל, שנגאלו קודם הזמן ממצרים ע"י מדת האחדות ששלטה ביניהם.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

יח"ץ.

הענין ששוברין המצה, ואוכלין חלק ממנה בהתחלת הסעודה, וחלק היותר גדולה מצפינין עד לאחר הסעודה. כי גלות מצרים היתה גלות בכפליים, הן בשיעבוד הגוף בחומר ובלבנים, ועוד יותר שיעבוד הנפש, וירעו 'אותנו' המצרים (דברים כו-י), ופירשו שהמצרים השפיעו עלינו במעשיהם הרעים כל כך, עד שאנחנו עצמינו הפכנו להיות רעים. ונשקעו בטומאה עד שהגיעו קרוב לשער הנו"ן, ולא יכלו להתמהמה עוד. והנה מצה רומז על הגאולה, ומצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק וגו', ונגלה עליהם הקב"ה וגאלם. וכיון שהגאולה היתה בכפליים, הן מגלות הגוף והן מגלות הנפש, על כן אנו שוברים גם את המצה לשני חלקים, להורות על שני הגאולות. והנה מעלת גאולת הגוף מכיר ומרגיש כל אחד, אבל גאולת הנפש לא כל אחד מבין מעלתה, ולכן מסתירין אותה, רק אחר גמר סיפור יציאת מצרים, ומצות היום בהסעודה באכילת מצה ומרור, אז כל אחד זוכה להשיג גודל המעלה של גאולת הנפש, ולכן מצפינין המצה הזו עד אחר סיום הסעודה.

(ליל הסדר תש"ע)

*

עוד יש לומר הענין ששוברין את המצה, וחלקו הגדול הוא צפון, כי באמת היה הגזירה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו-יג), ולבסוף יצאו באמצע הזמן, שלא יכלו להתמהמה עוד. וכתבו המפרשים ששאר הגליות

משלימין את הזמן, אשר בעוה"ר אכתי עבדי דאחשורוש אנן זה כאלפי שנים, ועדיין לא נושענו, ומצפים בכליון עינים לאותו יום שהוא צפון ונעלם, אשרי המחכה ויגיע. ולכן המצה הרומז לחירות, שוברין אותו לחצאין, שהחלק הקטן, גלות של מאתים שנה נגאלנו אז ממצרים, אבל הגאולה של השנים הארוכות שלאחריו עדיין לא זכינו, והוא צפון, מלבא לפומא לא גליא.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

נראה בטעם ששוברין המצה האמצעית דייקא, כי הג' מצות הם כנגד השלשה אבות, שבזכותם יצאנו ממצרים, וכמו שאמר הכתוב (שמות ב-גד) וישמע אלקים את נאקתם, ויזכור אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. ולכן לוקחין ג' מצות, שהמצה רומזת על החירות, שלא הספיק בציקת אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, וזה היה בזכות השלשת אבות. והנה גזירת הגלות היתה, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו-יד), ולא השלימו הזמן, אלא היו שם רד"ו שנים, קצת יותר ממחציתו. ולכן הלחם עוני שוברין אותה לשתים, וחלק אחד גדול יותר מחבירו, לרמז שלא השלימו מגזירת הגלות אלא קצת יותר ממחציתו, ונגלה עליהם הקב"ה וגאלם.

ויש לומר דזה היה במליצתו של יצחק אבינו, שאמרו חז"ל (שבת פט). דלעתיד יאמר יצחק להקב"ה, אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך, ואם תאמר כולוהו עלי, הא קריבית נפשי קמך, פתחו ואמרו (ישעיה סג-טז) כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו וכו' ע"ש. וכיון שיצחק נטל על עצמו פלגא, על כן יצאו בני ישראל במחצית הזמן. וזה נרמז גם בשמו של יצחק"ק, שהכתוב קורא אותו גם בשם ישח"ק, אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק (תהלים קה-ט), אשר ההפרש ביניהם עולה מספר ר"י, כמספר השנים שהיו ישראל במצרים, כי שאר גזירת השיעבוד לקח יצחק על עצמו.

ולכן שוברין המצה האמצעית, שמכוון נגד יצחק, ואין שוברין אותו במכוון, אלא חלק אחד גדול יותר, להורות כי יצחק במליצתו שאומר פלגא עלי, בזכותו נגאלו ישראל קודם השלמת הזמן, ויצאו במחציתו אחר ר"י שנה. ויש לומר בזה

רמוז, 'כרפס יחין', כי הכרפס רומזת על השיעבוד של ס' רבוא בפרך, אבל יחין, לא השלימו הזמן שם במצרים, אלא יח"ן, שייצאו אחר רד"ו שנה, וזאת היתה בזכותו של יצחק שאמר פלגא עלי. והנה שנותיו של יצחק היו מאת שנה ושמונים שנה (בראשית לה-כח). וכרפ"ס עולה בגמטריא ש"ס, ומחציתו עולה ק"פ כנגד שנותיו של יצחק, וזהו כרפ"ס יח"ן, שייצחק אבינו ששנותיו הם כמספר החצי של כרפ"ס, בזכותו ומליצתו יצאו ממצרים קודם הזמן. ולכן לחם עני (דברים טו-ג), עולה בגמטריא כמנין יצח"ק, שהוא פעל אצל ה' פלגא עלי ופלגא עלך.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

הענין שקודם אמירת ההגדה, לוקח המצה האמצעית ופורסה, וחציה מניח לפניו על הקערה, וחציה משים תחת הכר מלאחריו.

דהנה מצינו אצל אברהם בברית בין הבתרים שאמר לו ה', קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וגו', ויבתר אותם בתוך, ויתן איש בתרו לקראת רעהו (בראשית טו-ט), ופירש רש"י, חלק כל אחד לב' חלקים וכו', ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה וכו', אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש ע"כ. וכמו כן בליל פסח אנו נוטלים המצה, מיכלא דמהימנותא, ואנו פורסין אותה לשני חלקים, ומניח חלק אחד מלפניו וחלק השני מלאחריו, והוא יושב באמצע, ומתעצם שעה ארוכה בסיפור יציאת מצרים מתוך אהבת ה', וכורת אז ברית אהבה לדבק עצמו באמונת ה' בכל לבבו ובכל נפשו.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

נוהגין להטמין האפיקומן תחת הכר.

יש לבאר הכוונה על פי מה שכתב בחתם סופר (פ' בא מח): לפרש הכתוב, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (ב-ג), ופירש"י ורמב"ן שחקתי לשון שחוק והיתול. והנה המכות היו חלאים רעים ונאמנים ולא שחוק והיתול, אבל הוא ענין נפלא למתבונן, כי זה כמו שתי מאות ועשרים שנה כל רואיהם יכירו כח שר של מצרים ומזלם הגדול, שהרי מיום חלום פרעה ופתרון יוסף נראה בעליל, כי מגבהי מרומים הגביה את פרעה וממלכתו

על גפי מרומי קרת, בכל הארצות היה רעב ולמצרים שובע בשבע שנים, כדי שיוכלו לכלכל כל הארצות ולצבור ממונם וכל אשר להם ולשעבדם תחתיו. איש אחד גדול ומופלא היה בעולם נאמן לנביא אלקים, יעקב אבינו שמו, וביתו וכל זרעו נתגלגלו למצרים עם כל עשרם ורכושם, עד שברכו הנביא ועלה נילוס לרגליו, ולבסוף נעשו בניו לו רומסי חומר וטיט, ומי יאמר לו מה יעשה, הלא כל רואה כח הצלחת מזלו ושפע שר שלו משך ר"כ שנה, ומי הוא אשר לא יפתה לבבו להאמין בעבודה זרה של מצרים.

אך בבוא יומו האחרון עת צאת ישראל ממצרים, והמצריים הוכו בכל מכה במצרים ובים, ונשארו מלכות שפלה, כי רוב מקניהם מתו בדבר, וגבוריהם סוס ורכב נטבעו בים, והארבה והברד לא השאיר מחיה בכל המדינה, וכל ממונם ועשרם נטלו ישראל וינצלו את מצרים, וכל אוצרות שהכניסו בימי רעב הטביע בים ונטלו ישראל בבזת הים, הבוחן את זה יבין לאשורו למפרע כי גם מאז עושר שמור לבעליו לרעתם, ולא זכה לכל הטוב אלא כדי שיבואו ישראל ויטלו העושר ההוא והם יאבדו, על דרך שאמחז"ל (שבת ל:) טוב כעס משחוק, טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים, משחוק שמשחק עם הרשעים בעולם הזה. והיינו אשר התעללתי ושחקתי במצרים בימי טובתם, ואת אותותי אשר שמתי בם בימי פורענותם, וידעתם כי אני ה', ואל יטעה איש ולא יפתה ברשע וטוב לו וצדיק ורע לו, כי אחרית רשעים נכרתה ואחרית לאיש שלום עכ"ל ודפח"ח. (וכן כתב בתורת משה פ' בא ע"ש. ועיין בזה עוד בשמן ראש ח"ד פ' יתרו, ולפורים שיב:).

והוא מוסר השכל על תמיהת בני אדם, בהנהגת ה' שיש רשע וטוב לו וצדיק ורע לו, אשר כבר משה רבינו שאל על זה לה' (ברכות ז.), כי יתכן רשע וטוב לו, כדי שמאתים שנה אחר כך יהיה בזה טובה להצדיק, ויכול אדם לחיות שבעים שנה בקושיא, ורק בן בנו ברבות הימים יבין וישיג התועלת שהיה בזה.

ובזה יש לומר בטעם מנהגן של ישראל, שמצניעין המצה של אפיקומן תחת הכר דייקא, ומסיבין לבילל פסח דרך חירות על הכר, כי שנות ההצלחה של אלהי מצרים היתה ר"כ שנה, מתחלת שנות השובע במצרים, והוא עולה כמספר כ"ר, והמצה רומזת על הגאולה שיצאו בחפזון ברכוש גדול, וכעת אנו מבינים מה היה התכלית והתועלת של רשע וטוב לו ר"כ שנה, אשר תחת זה מונח המצה, שיצאו ישראל ממצרים, והכל הוכן לטובתם.

(נעילת החג פסח תש"ע)

*

מגיד.

יש לומר טעם דלא תיקנו ברכה על מצות סיפור יציאת מצרים, וכבר ביארו בזה הראשונים. דהנה בגמרא (שם יב.) איתא, אמר להם בן זומא לחכמים, וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח, והלא כבר נאמר (ירמיה כג-ז) הנה ימים באים נאם ה', ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם. אמרו לו, לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שעבוד גליות עיקר, ויציאת מצרים טפל לו ע"כ. ואם כן לימות המשיח לא יוכלו לברך על סיפור יציאת מצרים, שהוא רק הטפל, כי בכל ברכה מברכין על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכות מד.), ולכן מעיקרא לא תיקנו ברכה על מצוה זו, שיעטרכו לעתיד לשנות את נוסחתה. ואולי זהו הרמז בסמיכות 'כרפס יחץ מגיד', כי הכרפס רומז על השיעבוד של מצרים, ס' פרך, ועל זה בא מגיד, לספר בגאולתן של ישראל ממצרים, אבל מגיד זה הוא רק מחצית הסיפור, כי לעתיד שיעבוד גליות עיקר ויציאת מצרים טפל לו.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

יש לומר עוד בטעם שאין מברכין על מצות סיפור יציאת מצרים, דהכתוב אומר והגדת לבנך ביום ההוא 'לאמור' בעבור זה עשה ה' לי וגו' (שמות יג-ח). והיינו דלא סגי בסיפור ואמירה בלבד, אלא שהדברים יהיו נכנסים אל הלב באופן של טופח על מנת להטפוח, שגם הבן יוכל לומר זאת לבניו אחריו, והגדת לבנך ביום ההוא באופן כזה של 'לאמור', שהבן יוכל להנחיל זאת גם לבניו אחריו. ומבואר בפוסקים דאין מברכין על מצות משלוח מנות, כיון שהוא תלוי בדעת אחרים, אם ירצה לקבל ע"ש. וכמו כן יתכן שהבן לא יקבל הדברים באופן כזה שיוכל להיות 'לאמור', על כן לא תיקנו עליה ברכה.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

בזוהר הק' (פ' בא מ:;) חובא איהו על בר נש וכו', לפרסומי ניסא בכל אינון ניסין דעבד. ואי תימא אמאי איהו חובא וכו', בגין דאינון מלין סלקין, וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון, ואודאן כולהו לקודשא בריך הוא, ואסתלק יקריה עליה עילא ותתא.

ויש לומר על פי דברי הישועות יעקב (או"ח סימן תרפב-ה) דהגם שאמרו חז"ל (שבת לב.) דהעושין לו נס מנכין לו מזכותיו שנאמר (בראשית לב-יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך וגו' ע"ש. אמנם כשהנס מפורסם ועל ידי זה נתקדש שם שמים, הנה ניתוסף לו זכות חדש בשביל קידוש השם. ולכן אמר ה' לאברהם, אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד (שם טו-א), ובמדרש הכל יודעין שאנכי מגן לך ע"כ. והיינו אל תירא אברם מכח נכיון הזכות, כי הכל יודעין שאנכי מגן לך, ועל כן שכרך הרבה מאד ע"כ.

ולכן חובא איהו על בר נש לפרסומי כל ניסין דעבד. ואי תימא אמאי איהו חובא וכו', אדרבה לגריעותא הוא שנשתנו לו סדרי בראשית (שבת נג.), ומנכין לו מזכותיו. אך בהיות בגין דאינון מלין סלקין, וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון ואודאן כולהו לקודשא בריך הוא, ואסתלק יקריה עילא ותתא, אם כן ניתוסף בזה קידוש שמו ית', ולא הפסיד מזכותו, על כן יש להרבות בהודאה שיתקדש שמו ית' עוד יותר ויותר מהנס שנעשה לו.

(ליל הסדר תש"ע)

*

כדין כולהו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדיהו דישראל, ושמעו ספורא דשבחא דקא חדאן בהדוה דפורקנא דמאריהון, כדין אתיין וכו', ואודאן ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא.

איתא בגמרא (סנהדרין לה:) אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם, ברא כת אחת של מלאכי השרת, אמר להם רצונכם נעשה אדם בצלמנו (בראשית א-כו), אמרו לפניו רבוננו של עולם מה מעשיו, אמר להם כך וכך מעשיו, אמרו לפניו רבש"ע מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים ח-ה), הושיט אצבעו הקטנה ביניהם ושרפם, וכן כת שניה וכו' ע"ש. ויש להבין הכוונה במה ששרפן באצבעו.

אך הענין הוא, כי מלאכי מעלה, כאשר באים בליל פסח לבתי בני ישראל, ורואים רוממות נפשות ישראל, איך מפארים ומשבחים לקונם ומספרין שבחו של מקום, וגם אחר שהלכו ישראל גולה אחר גולה, שבחן של הקב"ה הוא בפיהם. והמלאכים מתבוננים כמה מירחות יגעו בעבודת הפרך עד שביערו החמץ מבית זה, והכינו כל השלחן לכבודו של מקום, כמה הוצאות של ממון הוציאו על זה, ועם כל זה יושבים בשמחה בדביקות בבוראם ומשבחין ליוצרם, אשר שירתם עולה למעלה ראש יותר משירת המלאכים שאין בהם משיגי הגוף, ובני ישראל הם קרוצי חומר, והקב"ה מבטלם מאמירת שירתם בלילה (הגיגה יב:) כדי לשמוע שירתם של בני ישראל, והם נעשו אז טפלים לישראל, עד שמתחברין בהדייהו דישראל, להיות להם חלק בשירם וזמרים, אז הם מודים לה' שיפה עשה בבריאת האדם, ומשיגים כי יש עבודה נעלה יותר מעבודתם, שעבודת ישראל בארעא דחשוכא חביבה יותר ועולה על עבודתם למעלה בשמי שמיא. וזהו שאמרו, כדין אתיין 'ואודאן' ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא, היינו מלשון הודאה, על דרך מודים בית שמאי לבית הלל, הם מודים להקב"ה שטוב עשה ביצירת האדם.

והנה במצרים לקו באצבע, כמו שאמרו החרטומים, אצבע אלקים הוא (שמות ה-טו), ומזה נתהוה אחר כך יציאת מצרים, שישראל מספרין ספורה דשבחא דקודשא בריך הוא, ואז מודים המלאכים על עמא קדישא דאית ליה בארעא, ולכן אותו אצבע הושיט ה' ביניהם ושורפם, באמרו אתם מקטרגים על יצירת האדם, יבא יום שאכה את מצרים באצבע שלי, ובחג הזה של יציאת מצרים, גם אתם יודו לה' על בריאת האדם, ותכירו ותרדו לסוף דעתי, כי כל אשר עשה אלקים טוב מאד.

(נעילת החג פסח תשס"ו, ובכמה לילי הסדר)

*

בגין דאינון מלין סלקין, וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון וכו'.

בהגדה חדש האביב הקשה, דהלא אצל דברים לא שייך לשון ראייה אלא לשון שמיעה, והוי ליה למימר 'ושמען' לון. וכתב דמכל מצוה שאדם עושה נברא מלאך. ובלילה זה שמספרין ביציאת מצרים, בכל דיבור מקיימים מצוה, ונבראים מלאכים הרבה ועולים למעלה, ומלאכי מעלה רואים את המלאכים החדשים שנבראו מדיבורי קדושה של עם ישראל ע"ש.

ויש להוסיף, דהנה המצה נקראת לחם עוני (דברים טז-ג), ואמרו חז"ל (פסחים קטו): לחם שעונין עליו דברים הרבה ע"כ. ופירש בהגדה הלל נרצה, דידוע דדברי תורה ותפלה בלא דחילו ורחימו אינם פורחים לעילא (תיקוני זוה"ק כה:), וממתנינים ומצפים לתפלה או דיבור תורה כראוי, שעל ידם יעלו גם הם ויבואו לתיקונם. (עיין ערבי נחל פ' וישלח בשם מרן הבעש"ט זי"ע). וזהו לחם עוני, שבזכות הדיבורים של סיפורי יציאת מצרים, נתקנים דיבורים רבים ועולים למקומם, ונענין עליהם דברים הרבה ע"כ. וכתב בתפארת שלמה (פ' מטות) שהבעל שם טוב זי"ע אמר פעם ביום הכיפורים, שהעלה היום בתפלותיו, כל התפלות הפסולים משמונים שנה שעמדו מרחוק, ועתה העלה אותם למכונם ע"ש.

ולכן על הדיבורים של סיפור יציאת מצרים נאמר, דאינון מלין סלקין, שדיבורי האמונה הללו הם עולים למעלה, וממילא מתעלין עמהם חבילות של תורה ותפלה שהיו תלוין ועומדים, והמלאכים מתכנשין וחמאן לון דייקא, איך שהכל עולה למעלה.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

בגין דאינון מלין סלקין וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון, ואודאן כלהו לקוב"ה, ואסתלק יקריה עלייהו עילא ותתא.

לכאורה צריך ביאור, הא אמר מתחלה, דקוב"ה כניש לכל פמליא דיליה, ואמר לון זילו ושמעו ספורה דשבחא דילי וכו', וכלהו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדיהו דישראל ושמעו ספורה דשבחא וכו', ואם כן ראו ושמעו כבר הכל למטה בבתי בני ישראל, ולמה קאמר דאיצטריך בר נש לפרסומי ניסא בגין דאינון מלין סלקין.

ויש לומר דרחמנא ליבא בעי, ועיקר חשיבות העבודה הוא רק בלב טהור, בלתי לה' לבדו, בלי שום פניות. ורק ה' יראה ללבב, להכיר עומק כוונת מעשי האדם, וגם המלאכים אינם יודעים מחשבת בני אדם (עיין זוה בפירוש יוסף פ' בא אות צא), ואין הם מכירים אם הדברים נעשים בלתי לה' לבדו. אמנם גם הם יכולים לברר זאת, דהרי אמרו חז"ל (תיקוני זוהר תיקון כה:): דמצוה דלאו איהו בדחילו ורחימו לא פרחית לעילא, כי האהבה והיראה הם הגדפין שמעלים המצות למעלה. וכאשר רואים שהמלין הללו של יציאת מצרים סלקין

לעילא, מתברר להם שהסיפור אינה רק בחיצוניות, אלא לבבות ישראל מלאים באהבת ה' ויראתו בעת סיפור הדברים. ולכן הגם שיורדין המלאכים למטה ושומעין ספורה דשבחא, ואודן ליה לקוב"ה, מכל מקום לא נתברר להם מהו פנימיותם של ישראל בזה, ואם כי גם המעשה שלהם יפה ונאה מאד, אבל העיקר רחמנא לבא בעי. אמנם כשחוזרין המלאכים למעלה, ורואין דאינון מלין סלקין, שמצות הללו פרחו לעילא, ומזה מתברר להם פנימיות לבבם של ישראל בהודה ותפארתה, אז מתכנשין שנית ואודאן כלהו לקוב"ה, ואסתלק יקריה עליהו עילא ותתא, שהמצות דלתתא הגיעו גם לעילא, שעשאוהו בדחילו ורחימו דפרחית לעילא, ואז מתעלה כבוד ה' ביתר שאת.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

הא לחמא עניא וכו'.

המפרשים נתקשו למה מתחילין בלשון ארמי, הא איתא בגמרא (שבת יב): אמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי, אין מלאכי השרת נוקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי ע"כ. ובהגדה הלל נרצה כתב ליישב, דהא אמרו שם, שאני חולה דשכינה עמו, דאמר רב ענן אמר רב מנין ששכינה סועד את החולה שנאמר (תהלים מא-ד) ה' יסעדנו על ערש דוי [ולכן אין החולה צריך שיזדקקו לו מלאכי השרת להכניס תפלתו לפניו מן הפרגוד] ע"כ. ולכן כדי להורות על גודל מעלת המצוה, תקנו לומר פסקא קמיייתא בלשון ארמי, להראות שהקב"ה נמצא אתנו בלילה זה עכדה"ק. וכן כתב גם בהגדה חדש האביב (דף עז). והביא שם בשם הרה"ק מהר"ש מבעלזא זי"ע דמהאי טעמא יש נוהגין שלא לומר הזמור של שלום עליכם כשחל ליל זה בשבת קודש, כי בלילה זה אנו זוכים לקדושה מהשי"ת עצמו בלי שום שליח ואמצעי, דוגמת ליל יציאת מצרים שנאמר בה ובמורא גדול זה גילוי שכינה ע"כ.

ויש לומר עוד, כי שורש לילה זו היא מדת אהבה, שבו מתעוררים בני ישראל בהאהבה המוסתרת בלב כל ישראל, על ידי שנותן על דעתו כל הנסים והנפלאות שעשה עמנו מאז ועד עתה. ומלפנים ממצרים גאלתנו ה' אלקיננו, ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו וכו'. ובלילה הזה הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה (שיר ב-ד), שאנו שותין הארבע כוסות של יין, ואנו יושבין מסובין תחת

ידי השכינה, שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, ואנו קורין אליו סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים, כי חולת אהבה אני (שיר שם). ואומרים הדור נאה זיו העולם, נפשי חולת אהבתך, אנא א-ל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוך. וכיון שאנו חולים חולת אהבה, הרי השכינה למעלה מראשינו, ואין אנו צריכים למלאכים להעלות אמירתנו, כי ה' יסעדנו על ערש דוי, ולכן מתחילין בלשון תרגום, לעורר על גודל קדושת הלילה, להתעמק באהבת ה' בנסיו ונפלאותיו.

גם יש לומר, שהרי אמר הכתוב, מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (ישעיה נז-טו), שהקב"ה שוכן יחד עם מי שהוא שפל רוח. ובגמרא (סוטה ה.) פליגי רב הונא ורב חסדא, חד אמר אתי דכא [אני מגביה את הדכא עד ששוכן אצלי, והיינו אשכון את דכא], וחד אמר אני את דכא [אני מרכין את שכינתי אצלן] ע"כ. ובכל אופן הרי הקב"ה שוכן אתו יחד, וממילא מי שהוא שפל ברך לא נצרך להמלאכים להעלות תפלתו. ובליל פסח מגודל השגת רוממותו ית"ש, בא האדם לידי שפלות רוח, עד שהוא שוכן יחד עמו ית"ש, ולכן מתחילין בלשון ארמי, להורות שאין נזקקין בלילה זה למלאכי השרת.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

יש גורסין כהא לחמא עניא.

והיינו שזה רק דומה להלחמא עניא דבמצרים. ונראה דבמצרים היה להם מצות, וחוף מזה הקרבן פסח, ובהמצות טעמו טעם מצה, ובבשר הפסח טעמו טעם הפסח. לא כן אנו שאין לנו קרבן פסח, מכל מקום הצדיקים טועמין בהמצה גם טעם הפסח, ולכן אוכלין באפיקומן מצה שני כזיתים, כזית אחד לחגיגה וכזית אחד לפסח. ואם כן אין המצה שלנו שוה לגמרי להמצה במצרים, אלא עדיפא מיניה, וכהא לחמא עניא אכלו אבהתנא, שהיה רק דומה להמצה הזו, והוא מטעם שבמצה שלנו, כל דצריך ייתי ויפסח, יוכל לזכות לטעום בו גם טעמו של הקרבן פסח.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח וכו'.

תמזהו המפרשים, וכי עתה הזמן להזמין האורחים הרעבים להסעודה, זה יש להודיע קודם בוא החג. ומה גם וכי הכין כל כך ליתן לכל דכפין, והלא אינו דובר אמת בלבבו. וגם מהו ההקדמה לזה שמצה זו היא הלחמא עניא די אכלו אבהתנא.

ונראה כי הנה המצה נקראת לחם עוני (דברים טז-ג), ודרשו חז"ל (פסחים לו.) כתיב עני וקרין עוני, אמר שמואל לחם שעונין עליו דברים הרבה [שגומרים עליו ההלל ואומרים עליו הגדה] ע"כ. אך נרמז בזה עוד, כי בשיעבוד מצרים היו ישראל בשפלות גדול בבירא עמיקתא, ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה (שמות כ-כב), ישראל שפכו בקשות ותפלות רבות לה' שיושיעם. ובלילה הזה נענו ישראל על דברים רבות, הוציאנו מעבדות לחירות, מעבדים בחומר ולבנים לבני חורין, מאכילת לחם עני לעושר רב ברכוש גדול, עד שכל אחד מישראל יצא בתשעים חמורים טעונים (בכורות ה.), ממ"ט שערי טומאה עד קרוב למעלת הנבואה, זה א-לי ואנוהו, ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל, ומצה זו של חירות מזכיר לנו, איך שנענו ישראל אז ישראל מה' על דברים הרבה.

ודבר זה מתעורר מדי שנה בשנה בבוא ליל חג הפסח, ואנו אוכלים מצה ומרור, כמו שאכלו ישראל אז בליל יציאתם, גם לנו עונין אז דברים הרבה, התפלות והבקשות שאנו צועקים ומבקשים בעת שמעיק לנו, הן בדברים הגשמיים, שאנו נלקים בלחם עני, חוסר הפרנסה והבריאות והרחבת הדעת ושלוות הנפש, הוציאה ממסגר נפשי. והן בדברים הרוחניים בתורה ועבודה, איך הוא נכבש תחת יד יצור בלי מנוס. ואנו אומרים בהתחלת הסדר, כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח, על דרך שאמר הנביא (עמוס ה-יא) הנה ימים באים נאום ה' אלקים, והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דברי ה'. וכל דכפין, הן מי שמתייסר בעוני, והן מי שהוא רעב לשמוע דבר ה', ייתי ויפסח, כי על הלחם של לילה זה עונין למעלה דברים הרבה, כמו שהיה אז בליל יציאתם.

ואם אז בהיותם משוקעים במ"ט שערי טומאה, והללו והללו עובדי עבודה זרה, היו נענים אז בדברים הרבה, מכל שכן אנו היום, בכל מצב שהאדם מצוי

לא ייתייאש. וזהו שאנו מקדימין, 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא', זהו הלחם שנענו אבותינו עליה, שנתקבל תפלתם ושועתם, ונתעלו לרום המעלות, ואיפה היתה זאת 'במצרים', בערות הארץ במקור עמקי הקליפות, עד שלא יכלו עוד להתמהמה שם, ואם שם נענו אבותינו כלילה הזה, אז כל דכפין ייתי וייכול, מי שהוא רעב לדבר ה' יבא לאכול עמנו הלילה הזו, ויזכה ללחם עוני, שעונין עליו דברים הרבה, להיות נענה בכל משאלות לבבו.

(דרשת שבת הגדול תש"ע)

*

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים וכו', השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל.

יש לומר, כי הנה טעם מצות אכילת מצה מבואר בקרא, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, כי בחפזון יצאת מארץ מצרים (דברים טז-ג), וברש"י ולא הספיק הבצק להחמיץ, וזה יהיה לך לזכרון ע"כ. אבל באמת נצטוו כבר לאכול מצה בעודם במצרים קודם שיצאו בחפזון, ואכלו את הבשר כלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו (שמות יד-ח), ואז עדיין היו יושבים במצרים, ועל כרחק דנצטוו בזה כדי לעשות במצוה זו פועל דמיוני, שיזכו לצאת למחר בחפזון, וקדושת המצוה המשיכה למטה גאולתם של ישראל. וכמו כן אנחנו ממשיכין החירות של הגאולה העתידה באכילת המצה, שנוכה לצאת גם מהגלות שלנו בחפזון, אני ה' בעתה אחישנה. וזהו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא 'בארעא דמצרים', לא רק כאשר יצאו כבר בחפזון, אלא אכלו הא לחמא עוד בארעא דמצרים, ובזה המשיכו למטה גאולתם בפועל שיצאו אחר כך בחפזון, וכמו כן אנו יכולים להמשיך במצוה זו שאנו מקיימים גאולתן של ישראל, השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא וכו', כל דכפין ייתי ויכול וכו', השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל וכו'.

יש לומר דהנה בטור (או"ח סימן תיז) כתב, שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם דכתיב (בראשית יח-י) לושי ועשו עוגות, ופסח היה. שבועות

כנגד יצחק, שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק. סכות כנגד יעקב דכתיב (בראשית לג-ז) ולמקנהו עשה סוכות ע"ש. והיינו שבכח הימים טובים הללו אנו מעוררים זכות אבות שיגן עלינו, ובזה אנו ממשיכין ברכת המועדים לשמחה ולשלום. ובזה מובן מה שנוהגין לקנות חטים לעניים לצורך פסח (רמ"א או"ח סימן תכט), ומחלקים הון תועפות לקמחא דפסחא יותר משאר המועדים, כי אברהם שורשו מדת החסד, וכמו שנאמר חסד לאברהם (מיכה ז-כ), ובזוהר הק' (ה"ג רלא.) אברהם דרגיה חסד ע"ש. ומי שרוצה ליהנות מזכותו של אברהם, צריך מתחלה להיות מתלמידיו של אברהם להרבות במדת החסד, ולכן ההכנה לחג הפסח שהוא כנגד אברהם הוא בעשיית חסד, ובזה נעשה כלי לקבל השפע מהיום טוב שהוא כנגד אברהם.

ולכן בהתחלת הסדר, שהיום טוב מיוסד לעורר זכותו של אברהם, אומרים כל דכפין ייתי וייכול, להתברך במדתו של אברהם. ובהיות שזכות הגאולה תלויה בצדקה וגמילות חסדים, וכמו שנאמר (ישעיה א-כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (ישעיה א-כז), וכמו שפירשו והיה ברכה (בראשית יב-ב), וברש"י בך חותמין ולא בהם (פסחים קיז:), היינו שחתימת הגלות תהיה רק 'בך', בגלל המדה של אברהם, צדקה וחסד, וכיון שאנו דבוקים במדתו של אברהם, כל דכפין ייתי וייכול, לכן אנו מקווים שגם שהשתא הכא, מכל מקום בשנה הבאה נהיה כבר בארעא דישראל, ושביה בצדקה.

(סעודה שלישית שבת חוהמ"פ תשס"ז)

*

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

ידועים דברי הגר"א במה שנאמר במצרים, ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות יב-יב), דלכאורה שורש 'לילה' הוא לשון נקבה, ויותר יוצדק לומר לילה 'הזאת'. אך מבואר בזוה"ק (פ' בא לח.) דהוה נהיר האי ליליא כיומא דתקופת תמוז, הדא הוא דכתיב (תהלים קלט-יב) ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה, ויום הוא לשון זכר, לכן נאמר בלילה הזה. וזהו מה נשתנה הלילה 'הזה' מכל הלילות עכ"ד.

ויש להוסיף בזה עוד, כי הצדיקים הזוכים כאשר מספרים ביציאת מצרים הם ממשיכים על עצמם האור הגדול שהיה אז במצרים, וכמו שכתב בשל"ה

(מסכת פסחים מצה שמורה אות ד' בהג"ה) על מעשה דרבי אליעזר, שהיו מספרין ביציאת מצרים כל 'אותו' הלילה, בלשון זכר, משום שהוא מאיר כיום ע"ש. ובהגדה הלל נרצה הוסיף, שהיו 'מספרים' כלומר מאירים (מלשון (איכה ד-ז) ספיר גורתם), ביציאת מצרים כל אותו הלילה, שהלילה נעשה להם בבחינת יום, כי הוה נהיר להם האי לילה, גלל כן לא הבחינו כי הגיע זמן קריאת שמע, כי גם קודם לכן היה אור במושבותם, ורק התלמידים שעדיין לא היו במדריגה הנ"ל, ולא הרגישו בהאור אשר רבותיהם הקדושים היו ממשיכים על עצמם אז, על כן הבחינו שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית ובאו ואמרו להם ע"ש. ואם כן שפיר שואל שאלה לשלעצמה, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שמכיר אור מופלא בהאי ליליא שמאיר כיומא דתקופת תמוז כמו שהיה אז ביציאתם. (ליל הסדר תש"ע)

*

יש נוהגין שהאב חוזר לומר הקושיות אחר ששאל הבן מה נשתנה (עיין ויגד משה סימן כא-יד).

יש לומר בדרך צחות, כי לפעמים יש שהבנים יודעים יותר מאביהם, שלמדו כבר תורה בבית רבותיהם, ויש בן המחכים את האב, על כן האב חוזר ושואל לו, שגם הוא יאריך בסיפורו לומר דבר חדש שלא שמע האב. (ליל הסדר תשס"ט)

*

ונראה עוד טעם בזה, דהנה אי אפשר לאדם למסור מה שאין לו בעצמו, ודבר שהוא בעצמו חלוש ורפוא בו לא יתקבל על לב בניו, ורק דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב. ויש להאב להבעיר קודם את לב עצמו באמונה טהורה, ובשמחת עבודת ה' ותורתו, ואז יוכל הדברים לעשות רושם, וזהו חלק מההכנה למצות היום. ובליל פסח יש לירד גם על האב הארה מלמעלה, ולקבל חיזוק, ולהיות טופח על מגנת להטפיה לבני ביתו. ולכן נוהגין שגם האב כופל לומר הקושיות, כי גם הוא שואל מאביו שבשמים, כאשר הוא במצב של תם ואינו יודע לשאול, מבקש הוא מאת ה', את פתח לו, אנו בניך ואתה אבינו, אבא שבשמים האיר גם את עיני ותעורר את לבי, שגם אני אוכל לקבל הארה ממך, ולמסור אותה שוב לבני ביתי.

(דרשת שבת הגדול תשס"ו)

*

ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

יש להבין הלא ודאי כל מצות התורה מחוייבים גם חכמים ונבונים, ותלמוד גדול שמביא לידי מעשה (קידושין מ:), וזהו תכלית התורה, לשמור ולעשות את כל דברי ה', ומה בא להשמיענו שאפילו כלנו חכמים וכלנו נבונים מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים.

ונראה דאיתא בגמרא (מועד קטן ט.) רמי קראי אהדדי, כתיב (משלי ד-כו) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונן [שקול כל מעשיך זה כנגד זה, באה מצוה לידך, חשוב איזה מהן אתה עושה, אם לעשות אותה מצוה, אם לישב לעסוק בתורה], וכתיב (שם ה-ו) אורח חיים [תורה] פן תפלו [שהיא קודמת לכל דבר] נעו מעגלותיה לא תדע. ומשני כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים [פלס ועשה מצוה פן תבטל], כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים [ואינה בטילה בשעה זו, בזה התלמוד קודם וכו', ובה אמר פן תפלו, ששתיהן מתקיימות עד עכשיו] ע"כ. ואם כן מצות סיפור יציאת מצרים, שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, דהוי מצוה שבגופו, קדמה ללימוד התורה.

אמנם יש לדון, אם גם המרבה לספר, מצותו קודמת ללימוד התורה, כי האומר שלשה דברים אלו בפסח כבר יצא ידי חובתו, פסח זו שאנו אוכלים על שום מה וכו', וכן מצה ומרור (פסחים קטז:), כבר קיים מצות והגדת לבנד, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. והמרבה לספר הוא רק משובח. ואם כן יש לומר דלימוד התורה קודמת. ועוד דמבואר בתוס' (שם ד"ה כאן) דגם במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים יש להפסיק רק לעשות סוכה ולולב, אבל בהפסקה דתפלה וקריאת שמע אין מפסיקין לרבי שמעון בן יוחאי, ואיתא בירושלמי (שבת א-ב), זה שננו וזה שננו, ואין מפסיקין שננו מפני שננו ע"כ. וגם מצות סיפור יציאת מצרים הוי שינון, ואין מפסיקין עבודה מלימוד התורה. - ואם כן כאשר כלנו חכמים ויודעים את התורה, יש מקום לומר שאין לנו להרבות בסיפור יציאת מצרים, ולימוד התורה עדיפא.

אך יש לומר כי מצות סיפור יציאת מצרים, אינה רק מצוה מיוחדת ומפורטת לעצמה, אלא זאת כוללת מצות רבות, אשר תכליתן גורמת קיום כל

התורה ומצותיה. כי על ידי סיפורו מתעצם בניסי ה' ונפלאותיו שעשה במצרים, ומתבהר ומאיר אצלו אמונת אלקי עולם, שיש מנהיג להבירה אשר משגיח עליה בכל עת. ומתעורר באהבת ה', אשר לבו בוער בלהבת אש בסיפורו, עד שמדבק נפשו בקונו בדביקות עצומה, ומקיים אותו תעבוד ובו תדבק (דברים י"א-ג). וזה נותן לו עוז ותעצומות ליראה את ה' כל הימים אחריו, עד שנעשה כיהודי אחר ביתר שאת, כי מי שמאיר אצלו אמונתו הרי עבודת בוראו באופן שונה משאר בני אדם. ועבור מצוה כזו יש לבטל גם מלימוד התורה, כי בקיום מצוה זו בכל פרטיה, יתוסף לו אחר כך לימודו וקיום מצות ה' בריבוי הכמות והאיכות. וביטולה של תורה עבור מצוה זו היא קיומה של תורה. ולכן אפילו כלנו חכמים כלנו נבונים וכלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. ולא רק סיפור דברים אחדים כפי חיוב מצותו, אלא כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, כי האדם נעשה מושבח בזה, שמתעצם אז באמונת אלקי עולם ביראה ואהבה ודביקות עילאה.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

בספר רב טוב (פ' בא) כתב, כי הסיפור של יציאת מצרים הוא שכינה מדברת מתוך גרונו של אדם, ועל זה נאמר, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים, וידעתם כי אני ה' (שמות י"ב), שתדעו כי אני ה' המספר, שאני ה' בפיד בהדברים שאתה מספר ע"ש. ואם כן השלחן הזה לפני ה', לא רק שה' מסיב עמנו, ואתכא דרחמא סמכינן, אלא מסיב בתוכינו ממש, והדיבורים של יציאת מצרים, המה כביכול דיבורי ה'.

ונראה דזהו הענין שאמרו, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, כי כל המוסיף לדבר, נמשך בו עוד הארה יתירה מהשכינה ששוכן בתוך דבריו, והמוסיף עוד שעה בסיפור יציאת מצרים, יש אצלו בחי' שכינה מדברת מתוך גרונו שעה יתירה, והרי זה ממשיך הארה קדושה על האדם יתר מהשגתינו, ואם כן נעשה האדם בזה מזוכך ומשובח יותר ממה שהיה מלפנים, וכל המרבה לספר יותר, הרי הוא עצמו נעשה משובח יותר.

והוא על דוגמת מה שמספרים (הובא ספר שר התורה דף תרל"ו), שקרובת משפחה של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל הזמינה אותו לשמחת נישואיה,

שהתקיימה בבראד הרחק מביתנו. אמנם למרות היותה יתומה, והגרעק"א רצה מאד לשמחה, נבצר ממנו להשתתף בחתונה אישית, ולכן ביקש מרבה של בראדי, הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל שישתתף בחתונה במקומו. רבי אפרים זלמן נעתר לבקשה, הוא הגיע לחתונה בדיוק בזמן, וישב בחתונה עד סופה. בני לווייתו שידעו עד כמה דקותיו מדודות, שהיה ידוע בשקידתו העצומה וניצול הזמן, שאלוהו מדוע הוא יושב זמן רב כל כך בחתונה, והשיב, הלא שלוחו של אדם כמותו, היינו, שכל דקה שאני פה אני רבי עקיבא אייגר, האם אוותר על רגע אחד כזה.

(סעודה שלישית שבה"ג תש"ע)

*

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

ולכאורה הא פסקינן בשלחן ערוך (או"ח סימן תפא-ג) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה ע"ש. ואם כן הרי חיובא יש בזה עד שתחטפנו שינה. ואולי כל המרבה קאי גם לאחר זמן זה, כאשר הקיץ משינתו בעוד לילה. אך נראה דהנה מצה הוא מיכלא דמהימנותא (זוה"ק ח"ב מא.), וטמונה בה כח המחדיר את האמונה בעומק הלב של האוכלו. ועל דרך משל, כמו שיש מאכלים שטמון בו כח של וויטאמינען א' ב' וכו', כן הוא בהרוחניות של המצה. וכאשר אוכל את המצה, וזה נעשה דמו ובשרו, הרי הוא נעשה חפצא דמצוה, חתיכה של אמונה.

אך המצה צריכה להיות לחם עוני (דברים טז-ג), לחם שעונין עליו דברים הרבה (פסחים קטו:), והיינו שבמה שמספר על המצה נסי ה' ונפלאותיו, הרי דברי אמונה אלו נקלט על המצה, ולכן צריכין להיות המצות מגולה במשך הסיפור, ואז כאשר אוכלו הוא נעשה מיכלא דמהימנותא, ועושה רושם על האדם במה שנעשה ממנו דמו ובשרו. וכפי מה שמרבה לספר ביציאת מצרים על המצות הללו, הרי ניתוסף בזה אמונה ברורה ובהירה יותר, וכאשר האדם אוכלו, הרי זה משובח, הוא נעשה ממנו משובח יותר, שאמונתו מאירה ביתר שאת ויתר עז.

וביתר ביאור יש לומר, כי חשיבות לימוד התורה הוא רק בעושהו לשמה, והלומד שלא לשמה מוטב לו שלא נברא (ברכות יז.), וכל החיוב בלימוד שלא

לשמה הוא רק שמתוך שלא לשמה יבא לשמה (פסחים ג:). ולכן כל מצוה שסגולתו להביא את האדם להכיר ביותר גודל הדר בוראו וקונו, אין בקיומו משום ביטול תורה אלא זהו קיום התורה, לחזק אמונתו בה כדי שתהא תורתו לשמה. ומצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח סגולתו לחזק אמונת האדם באלקי עולם, בהתבוננו כי יש מנהיג לעולם, מנהיגו ומחדשו ומשיגח עליו, ולכן גם תלמידי חכמים יש להם לבטל מתורתם עבור סיפור יציאת מצרים, כי כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, נעשה הוא בעצמו משובח, אמונתו טהורה יותר, אהבתו לה' מתגברת, ולוהט באש שלהבת דביקות קונו, ובזה יתעלה שוב תורתו שתהא תורה לשמה. ועל זה הביא מעשה רב, מהתנאים הקדושים, אם כי ידעו את התורה, וחשו על ביטול התורה, מכל מקום היו מספרים ביציאת מצרים כל אותה הלילה.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

מעשה ברבי אליעזר וכו', והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה וכו'.

בגמרא (ברכות ט.) אמר רבי אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים, לא נגאלו אלא בערב [נתנו להם רשות לצאת], שנאמר הוציאך ה' אלקיך ממצרים לילה (דברים טז-א), וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במדבר לג-ג) וכו'. תניא נמי הכי, הוציאך ה' ממצרים לילה, והלא לא יצאו אלא ביום וכו', אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב ע"כ.

ויש לומר עוד, כי שיעבוד בני ישראל במצרים היה בכפליים, שיעבוד הגוף בחומר ובלבנים, ושיעבוד הנפש בטומאת מצרים עד שער הנו"ן. וכמו כן הגאולה היה בכפליים, שהוציאם מעבדות לחירות משיעבוד הגוף, ומאפלה לאור גדול משיעבוד הנפש, שהעלם מעומקי הקליפות עד רום המדריגות (עיין נועם אלימלך פ' יתרו). והגאולה משיעבוד הגוף ביציאתם ממצרים, זאת היתה ביום, בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' ממצרים, אבל הגאולה הרוחני היה כבר בערב, בשעה ששחטו העבודה זרה של המצרים, ושחטו את הפסח לה', ואכלו מצות ומרורים, ועבר ה' לנגוף במצרים, כמורא גדול זו גילוי שכינה, אז התחילה גאולתם הרוחניות.

וזהו שאמרו שהכל מודים שהתחילה להם הגאולה מבערב, היינו הגאולה הרוחני, אבל יציאתם בפועל ממצרים לא היה אלא ביום. וזהו שאמרו (ברכות

(יב) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך (דברים טז-ג), ימי חיך הימים, כל ימי חיך הלילות, היינו שתזכור הגאולה ממצרים, הן מה שהיה ביום גאולה משיעבוד הגוף, והן מה שהיה בלילה, גאולה משיעבוד הנפש.

והנה בזמן שאנו שרויים בגלות, אשר בעוה"ר ארוכה יותר ממצרים זה כאלפיים שנה, אין השמחה בגאולה הגשמי שהיה לנו בימי קדם, אלא עיקר השמחה הוא בגאולה הרוחני, אשר מאז יצאנו מעומקי הקליפות וקבלנו התורה, ואנו העם המובחר מכל העמים, וכמו שהאריך בזה בבני יששכר (ניסן ד-א). ורבי אליעזר ורבי יהושע וכו' שהיו מסובין בבני ברק, היה כבר אחר חורבן הבית, שלא עלו עוד להקריב את הפסח, ואז עיקר החג הוא בגאולה הרוחני שיצאו ישראל ממנה בליל פסח. וזהו שאמרו, והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, היינו חלק יציאת מצרים הרוחני שיצאו ממנה במצרים בלילה, וממה שהיה הגאולה אז בלילה ממצרים, בזה האריכו לספר גודל חשיבות הגאולה, שנפשינו יצאה מעומקי הקליפות ונתעלינו בקבלת התורה ומצותיה.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

כי קריאת שמע הוא קבלת עול מלכות שמים, הוי"ה אלקינו הוי"ה אחד, שבין כאשר ה' מתנהג במדת החסד בחי הוי"ה, ובין שמתנהג במדת הדין בבחי' אלקי"ם, הוי"ה אחד, הכל הוא חסד, כי מאתו לא תצא הרעות, והוא הבורא ומנהיג לכל הברואים. והתנאים הללו בעת סיפורם יציאת מצרים האירו את האמונה בלב תלמידיהם באור נפלא לבוא לידי הכרה זו. ועל כן אמרו על עצמם, שהגיעו כבר למדריגה זו שקורין בקריאת שמע, הוי"ה אלקינו הוי"ה אחד.

(ליל הסדר תש"ע)

*

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות, וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה, כל להביא לימות המשיח.

נראה לבאר פלוגתתם, בהקדם לבאר מה שאמר משה לפרעה, כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור וגו' (שמות יא-ד), וברש"י שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו, או לפניו או לאחריו, ולא אמר חצות, שמא יטעו אצטגניני פרעה, ויאמרו משה בדאי הוא, אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות (ברכות ד:) ע"כ. והוא פליאה שישנה משה את דבר ה', לומר 'כה אמר ה' כחצות', וה' לא אמר לו כן אלא בחצות. ועוד למה חשש שיטעו עבדי פרעה, הלא איצטגנינים היו וחכמים, ואיך יטעו בזה. וגם אם יטעו, הרי יכולים לברר על ידי חכמים יותר גדולים מהם.

ונראה עפ"מש"כ בנזר הקודש על המדרש רבה (צ-ח) ליישב מה שאמר הכתוב, ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה, ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים (שמות יב-מא), והתמיה מפורסמת שהרי לא היו במצרים אלא רד"ו שנה. וכן ליישב הא דכתיב בגאולה העתידה, אני ה' בעתה אחישנה (ישעיה ס-כב), ואמרו חז"ל (סנהדרין צה.) זכו אחישנה לא זכו בעתה, ולכאורה איפכא מיבעי ליה אחישנה בעתה, ואמאי כתיב מעיקרא בעתה והדר אחישנה. ותו דא"כ הוה ליה למימר בעתה או אחישנה.

וכתב עפ"מ שאמרו חז"ל (סנהדרין קב.) דיש עת מזומנת לרעה ועת מזומנת לטובה, ופירשו חכמי האמת הענין, לפי שכל עת וזמן יש לו מזל ושר מיוחד הממונה עליו למעלה בעולם הגלגלים וכו', ולכן בכל זמן יש הנהגה אחרת בעולם כפי בחינת המדה המאיר בשעתו, ולכן בהיות בחי' המדה מצד תוקף דין הקשה, העת המיוחד לו הוא מזומן לפורעניות גמור, ובהיות בחי' המדה מצד מקור חסד ורחמים גמורים, אז העת המיוחד לו מזומן לטובה מופלגת. ולעולם זמן הקץ אינו אלא בעת רצון המיוחד לו כדכתיב בענין הגאולה העתידה כה אמר ה' צבאו-ת בעת רצון ענתיך (ישעיה מט-ח). וכן כיוצא בו מצינו בקץ גאולת מצרים, וכדכתיב (שמות יב-מב) ליל שימורים הוא לה', ואמרינן (ר"ה יא:) שהיה משומר ובא מששת ימי בראשית, כי נקבע מתחלה הקץ בעת רצון המיוחד לו וכו'.

ולפעמים בהיות צורך השעה בעולם לעורר מדה טובה ישועה ורחמים בעולם בעת זמן שאינו מוכן לו, אז בתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים, כלומר שהוא מחליף את סדר הזמנים, שאותו יום שהמדה טובה ראויה לשמש לפי סדר צירוף האותיות, הוא מחליפה ומשנה סדרה להעמידה בזמן מוקדם, והיינו דכתיב בגאולת מצרים ויהי מקץ ארבע מאות ושלשים שנה ויהי בעצם

היום הזה, כלומר אע"פ שאז לא היתה אלא זמן של רד"ו שנה לגלות מצרים, מכל מקום זמן הקץ של ת"ל שנה דהיינו מדריגה ומדת העת רצון המיוחד לו, כבר היתה בעצם היום הזה של רד"ו שנה, כי נשתנה סדר הזמנים להקדים המאוחר. וכן כיוצא בזה בגאולה העתידה אני ה' בעתה אחישנה, כלומר בעתה של הקץ האחרון, הוא המדה של עת רצון המיוחד לו בה, ג"כ אחישנה לגאולה קודם זמנה, כי אדלג על הקץ להקדים העת רצון המיוחד לו לסדרה שלא במקומה קודם זמנו כדי למהר ולהחיש ישועה עיי"ש באריכות (ועיין בשמן ראש ח"א פרשת ויצא).

והנה כמו שהקדים ה' זמן יציאתם ממצרים באותה שעה שהיתה עת רצון להגאולה, כמו כן הקדים ה' הזמן למכת בכורות שהוצרכה לעת רצון, וכמו שאמרו (במדות עב). כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה שנאמר (שמות יב-כט) וה' הכה כל בכור וגו', הא קא משמע לן דעת רצון מילתא היא ע"ש. ואם כן הקדים ה' העת רצון שלבסוף הארבע מאות שנה, ושימשה כעת הלילה של הזמן ההוא, ובחצות הלילה הכה ה' כל בכור. והנה זמן חצות הלילה משתנה משנה לשנה באיזה רגעים. וכאשר אמר ה' שייכה כל בכור במצרים בחצות הלילה, היינו של אותה הלילה שזמנה עת רצון להניסים של מכת בכורות, אבל לפי הזמן של כעת יתכן שהיה סמוך לחצות מלפניו או מלאחריו. והנה המצרים לא יבחנו בשינוי הזמנים, שהקדים כעת יום של שנים רבות, ובחצות אותה הלילה מתו כל הבכורים, אלא יסתכלו על חצות של לילה זו, וממילא לא תהיה בחצות הלילה ממש, ולכן חשש משה שיטעו אצטגנינו. ואם כן באמת לא שינה משה כלום מדברי ה', כי ה' אמר 'בחצות' על אותה הלילה שהקדים, ומשה אמר לפרעה 'בחצות' על הזמן שהוא כעת במצרים.

ואולי יש לומר, כי הזמן של אותה עת רצון שהקדים ה' להחליפו שיהיה בו מכת בכורות, היה משעות יום, שאז שלטו צירופי השמות הראויים לנס זה של מכת בכורות. ולכן הוה נהיר האי ליליא כיומא דתקופת תמוז, כיון שבאמת שעות הללו היו משעות של יום. ואי נימא כן, אז הרי זמן יציאתם ממצרים שהיתה י"ב שעות אחר זה היו שעות של לילה, שהרי הלילה הולך אחר היום. ועל כן אמר הכתוב, הוציאך ה' ממצרים לילה, שהשעות שהקדים ה' ליום גאולתם היו משעות של לילה, וממילא אינו סותר קרא, ממחרת הפסח יצאו ממצרים, ששעות אלו היו במקורם לילה.

ואם כן יציאתם ממצרים היה ביום, אבל השעות הללו הוקדמו משעות הלילה. ולכן פליגי חכמים אי מזכירין יציאת מצרים בלילות, דלדעת חכמים מזכירין רק ביום, כיון שיציאת מצרים היתה ביום, אבל רבי אלעזר בן עזריה סובר, כיון שבשורשם המה שעות של לילה, יש להזכיר יציאת מצרים גם בלילות. ושיטה זו מתאימה לעצם תכונתו של רבי אלעזר בן עזריה, שהיה כבן שבעים שנה, שבעצם היה איש צעיר בן י"ח שנה, והלבינו שערותיו יום שמינו אותו נשיא כדי שיראה זקן וראוי לנשיאות (ברכות כה.). וכמו כן יש להזכיר יציאת מצרים בלילות, כיון שאותו יום היה מורכב מיום ולילה יחד.

(סעודה שלישית שבת חוהמ"פ תשס"ו)

*

עד שדרשה בן זומא וכו' ימי חיך הימים, כל ימי חיך הלילות. וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה, כל ימי חיך להביא לימות המשיח.

הנה לחכמים אין מזכירין יציאת מצרים בלילות, ובודאי טעמם עמם שאין שייך זכירה זו אלא ביום. אמנם לעתיד שנאמר בו, והיה אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל-כו), ואם כן הלילה כיום יאיר כמו עתה, הרי הלילה גם כן יהיה כיום, ואז יזכירו יציאת מצרים גם בלילות. ואם כן מה שדורש בן זומא 'כל' ימי חיך הלילות, על זה אומרים חכמים, 'כל' ימי חיך להביא לימות המשיח, הריבוי של הלילות מתיבת 'כל', זה יהיה רק לימות המשיח שגם הלילה כיום יאיר, אבל כעת אין מזכירין אלא ביום.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

ימי חיך העולם הזה, כל ימי חיך להביא לימות המשיח.

בגמרא (ברכות יב.) אמרו, דבן זומא השיב לחכמים, וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח, והלא כבר נאמר (ירמיה כג-ז) הנה ימים באים נאום ה', ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדהתים שם. אמרו לו, לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שיעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו ע"כ. וידועים דרשת חז"ל (יומא עד.) ד'כל'

חלב מרבה חצי שיעור ע"ש. ולכן נאמר 'כל' ימי חייד להביא לימות המשיח, כי אז תהיה סיפור יציאת מצרים טפל, ותהיה הסיפור רק כל שהוא נגד סיפור שיעבוד מלכות.

(ליל הסדר תש"ע)

*

כנגד ארבעה בנים דברה תורה.

יש לומר דכח התורה בכל מצותיה הוא, שיוכל גם האדם לקיימו בפועל, ולעשות פעולתו בהם לטובה. וכיון שהתורה צוותה פרשה מיוחדת לדבר אל הרשע ואל התם, ניתנה בזה כח לכל אב שיוכל לדבר אל כל סוג מהבנים, ולכן ברוך המקום ברוך הוא, שכנגד ארבעה בנים דברה תורה, שהתורה נתן כח לדבר לכל סוג בן שיש לו. - ושאינו יודע לשאול 'את' פתח לו, בכח התורה שנקמת באותיותיה א-ת, בזה יכולין לפתוח גם לבן שאינו יודע לשאול.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

אחד חכם ואחד רשע וכו'.

יש לבאר הסיפור, מה שסיפר הרה"ק ר' שלום מקאמינקא זי"ע לרבו השר שלום מבעלזא זי"ע, מה שראו עיניו אצל כפרי בעת ערכו את הסדר. וכך סיפר, כשעמדתי מאחורי הדלת שמעתי איך שהכפרי אומר ההגדה ומולם עונים אחריו, וכשהגיע הכפרי לפסקת אחד חכם, וכו', שם יד ימינו על עיניו כאילו הוא קורא קריאת שמע, ובהתלהבות צעק, א-ח-ד חכם. א-ח-ד רשע. וכל המסובים אתו ענו אבתריה. כשמוע הרה"ק מבעלזא סיפורו זה הבין שאין זה סיפור בעלמא, ופירשה מעצמו לפני השומעים ואמר, הנה ימים באים אשר רוח הטומאה יתבער ויהלוק כליל, ומלאה הארץ דעה את ד', וכל בני בשר יקראו בשם ד' ויעבדוהו שכם אחד, ותחת אשר היום רק החכם יודע שד' אחד ושמו אחד, ידעו אז כולם מיחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם, וזהו הטמון ברמז במעשה הלזו, שהחכם הרשע התם והשאינו יודע לשאול, כולם יצעקו א-ח-ד. הוסיף הרה"ק מבעלזא רמז לזה, בדברי בעל הגדה הנאמרים לעיל, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, כי תיבת 'שחרית' נוטריקון, ח'כס ר'שע

תים שיאינו יודע, ורצונו לומר שאנו מתפללים לדי' שיגיענו למועד וזמן הלז אשר כל הארבעה בנים הנרמזים בתיבת שחרי"ת יקראו קריאת שמע, וידעו שהקב"ה יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים ע"כ.

ויתבאר עוד, כי בליל פסח כנגד ארבע בנים דיברה תורה, ובכח הלילה להשפיע אור אמונה עד הדיוטא התחתונה, וגם מי שיש לו בן רשע ותם, בכוח לעורר אותו לאמונה שלימה, עד שגם הוא יקבל על עצמו עול מלכות שמים, ויזעוק שמע ישראל ה' אחד. ועל כן אמר אחד חכם ואחד רשע וכו', שבספורו יציאת מצרים לבניו, גם הבן רשע יתעורר לומר א-ה-ד. ועל זה הביא המעשה מהתנאים הקדושים שהיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, שהיו מאירין אור רב בספורם, עד שהתלמידים אמרו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, האמונה שירדה מאיר כל כך, שגם הרשע והתם והאינו יודע לשאול, ר"ת שחרי"ת, קורין כבר קריאת שמע, ומקבלין אחדותו ית"ש.

(דרשת שבת הגדול תשס"ז)

*

רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם וכו'.

ומקורו במה שכתוב בתורה (שמות יב-כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו'. ומסיים עלה קרא, ויקוד העם וישתחוו. וברש"י על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם ע"כ. והקשו המפרשים, וכי חששו ישראל שאומה שלימה לא יהיה להם בנים, עד שהשתחוו על הבשורה הטובה שיהיה להם בנים. ועוד הרי פרשה זו נאמרה על בן הרשע ששואל מה העבודה הזאת, ומהו הבשורה הטובה בפקודת בנים כאלו.

ונראה כי נגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול, שבליל פסח יורד הארה למטה לכל אב למצוא פתח לדבר עם הבן, ולהלהיב את לבבו באמונת אומן. ובזה שדברה תורה כנגד כל הארבעה בנים, ניתן כח מלמעלה שיוכל האב לדבר לכולם, ויהיו דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב. והנה הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר (דברים י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה (ברכות לג). ואמרו (נדה טז): מלאך הממונה על ההריון נוטל טפה ומעמידה לפני

הקב"ה, ואומר לפניו רבש"ע טפה זו מה תהא עליה, גבור או חלש, חכם או טפש, עשיר או עני, ואילו רשע או צדיק לא קאמר ע"ש. ואם כן ידעו ישראל שבגוי גדול ככוכבי השמים יהיו גם רשעים, בראת צדיקים ובראת רשעים (סוטה כב.), ואין זה תחת יד האבות למנוע. וחזקיהו המלך אמר שראה שיהיו לו בנין דלא מעלי, והוא מכבשי דרחמנא (ברכות י.). אמנם כאשר שמעו שהתורה נתנה פרשה מיוחדת לבן הרשע, שגם אליו יכולים לדבר בלילה זה, וגם הוא כאשר ישמע דברים כדרבונות, שאילו היה שם לא היה נגאל, יעשו הדיבורים עליו רושם, ויקוד העם וישתחוו, על בשורת הבנים, שיותן להם כח מן השמים להשפיע גם על הבנים הפחותים.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם וכו', בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל.

נראה הכוונה עפימש"כ בהגדה חדש האביב (דף קיט) לפרש הכתוב, והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות יג-ה), וברש"י בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו ע"כ. דההתעוררות לגאולת מצרים היתה על ידי שראה הצופה ומביט מראשית אחרית, מצוות הגדולות שיצמחו על ידי גאולה זו, ויקימו ישראל אותם בכל שנה בכל דור ודור, דהיינו מצות ביעור חמץ פסח מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים וארבע כוסות וכו', זכותים אלו עמדו אז למפרע לישראל לגאלם ולהושיעם. וזהו 'בעבור זה', דקאי על פסח מצה ומרור המונחים לפניו, עבור מצות אלו שאנכי מקיים כעת, עשה ה' לי בצאתי ממצרים, זכותים אלו עמדו לי להוציאנו ממצרים אז כשהייתי עומד בלי זכות כלל ע"ש.

ולכן אמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, כי השם הוי"ה מורה שה' הוא היה הוה ויהיה, ולפניו העבר וההוה והעתיד שוין, ואין שום הגבלה בהזמן, ולכן גם המצות שעתידין ישראל לעשות הרי הם גלויים לפניו כמו ההוה, וכמו שאמר למושה ששאל באיזה זכות אוציאם ממצרים, ואמר לו בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה (שמות ג-יב), בזכות קבלת התורה שעתידין לקבל (רש"י שם). והיינו שבכח שם הוי"ה מצרף את העתיד לההוה, וכאלו יש להם הזכות גם כעת.

והנה ישראל היו אז באמת ערום ועריה, בלי שום זכותים, ולכן הרשע שואל מה העבודה הזאת לכם, למה אתם עושים זכר להנס, להודות ולהלל לה' על יציאת מצרים, הא לא ניצולו בזכות עצמם, ואין אומרים שירה על נס כזה, שהניצול בזכות אחרים אינו אומר שירה, כמו שדרשו חז"ל (מועד קטן טז.) שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני (תהלים ז-א), אמר לו הקב"ה לדוד, שירה אתה אומר לפני על מפלתו של שאול וכו' ע"כ. ולכן משיבין לו, כי ישראל יצאו בזכות עצמם, שצירף ה' המצות הללו שאנו מקיימים כעת, ובזכות זה יצאנו, והרי זה זכות עצמי של הכלל ישראל. וכל זה הוא לנו שאנו מקיימים מצותיו, ובעבור זה עשה ה' לי, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל.

(ליל ה' דחנוכה תשס"ז)

*

ואף אתה הקהה את שיניו ואמר לו וכו', אילו היה שם לא היה נגאל.

ולכאורה להבן הרשע לא משיבין כלום, על מה שאומר מה העבודה הזאת לכם, אלא דוחין אותו, ואף אתה הקהה את שיניו, ואומרים לו, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל, אתה אין לך שייכות כלל ליציאת מצרים, ולא היית יוצא בכלל ממצרים, ולכאורה אין בזה סיפור יציאת מצרים כלל לבן הרשע.

ונראה דהענין הוא על פי מה שאמרו חז"ל (עבודה זרה יז.) באלעזר בן דרדיא שלא הניח זונה אחת בעולם וכו', ואמרה לו, כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דרדיא אין מקבלין אותו בתשובה. וכאשר שמע זאת, הלך וישב בין הרים וגבעות וכו', אמר אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו, יצתה בת קול ואמרה רבי אלעזר בן דרדיא מזומן לחיי העולם הבא ע"כ. הרי לנו כי גם הרשע החוטא, מכל מקום תוך תוכו יש נקודה פנימית שלא נפגם, והוא מתנחם בזה שעוד יבא יום שיחזור בתשובה ויתקן הכל. אבל כאשר שומע שיהיה נדחה לגמרי בלי פתח לחזור בתשובה, בזה לא יוכל כבר להשלים, ועזב את הכל וגעה בבכיה, כי על זה לא יוכל לוותר.

וכמו כן, קדושת ליל פסח נורא מאוד, עד שכאשר הדיבורים שמדבר כל השנה לא עושים כבר רושם, מכל מקום בליל פסח, דיבור אמיתי מקירות האב לבנו, יכנס בו כארס, ולא יתן לו מנוחה. וכאשר ישמע כי בגודל רשעתו הוא

נדחה מהכלל ישראל, עד שאילו היה שם לא היה נגאל, כי היה נשאר משוקע בטומאת מצרים בבירא עמיקתא, לא יוכל הבן הרשע לעבור על זה בשלוח ולהיות רגוע, הדיבורים הללו לא יתנו לו מנוחה, ויתעורר לקום מתרדמתו, ויבא מתשובה זו לשאול באמת על העבודה בפועל, לשאול על מנת לעשות, לידע מה מוטל עליו לקיים. וכאשר הבן רשע שואל מה העבודה הזאת לכם, ותאמר לו כי לפי מצבו לא היה זוכה להגאל, אז דיבור זה יעוררו, ויבא לידי ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו'.

(סעודה שלישיית ויקה"פ (החודש) תש"ע)

*

בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ול"א ל"ו, אלו היה שם לא היה נגאל.

ל"א ל"ו אותיות אלו"ל, לרמז על הרשע, אם כי במצב שהוא עומד לא היה עושה ה' נס אלא לי ולא לו, אבל באלו"ל יש יד פשוטה גם להרשע לשוב אל ה'.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

ושאינו יודע לשאול את פתח לו

הנה כדי לחנך הבנים צריך האב להיות לדוגמא וסמל לבניו, ולהשתדל שמה שמבקש מבניו, יתנהג גם הוא כמותו, הן בלימוד התורה, והן באיכות התפלה, והן בדקדוקי מצות בהידור, והן בהתנהגותו במדות טובות, כי רק אז יוכלו הדברים לעשות רושם גם בהבנים, כאשר האב עצמו הוא טופח על מנת להטפח, ורק הדברים היוצאים מן הלב יכולים ליכנס אל הלב. וכמו שפירשו בספה"ק, והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו-י), כאשר תהיה על לבבך מצות ה', אז ושננתם לבניך, תוכל לשנן זאת לבניך, שיעשו הדברים עליהם רושם.

ולכן אמר, ושאינו יודע לשאול 'את' פתח לו, לא די במה שתאמר לו מה לעשות, אלא הפתח הוא ממך, אתה בעצמך צריך להיות לו לדוגמא ולסמל, ואת' פתח לו. ורימז לנו עוד שהדרך לפתוח את לב הבנים, הוא בדרך קירוב

ואהבה, וכחמלת האם ליונקותיה, וכמבואר ברש"י (ויקרא יט-ג) איש אמו ואביו תיראו, כאן הקדים אם לאב, לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו. ובכיבוד הקדים אב לאם, לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים (קידושין לא). ע"כ. הרי לנו כי האם יש לה שפה מיוחדת לבניה באהבה ורוך, וזה גורם אהבה טבעית חזרה להאם, שמכבדה יותר מן האב. וזהו 'את' פתח לו, תדבר עמו ברוך של אהבה וחמלה של האם, ואז יעשו הדיבורים רושם לטובה.

(דרשת שבת הגדול תש"ע)

*

ושאינו יודע לשאול את פתח לו, שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמור.

יש לומר על דרך שמצינו ברבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו (אבות ב-ח), ואיתא בירושלמי (יבמות א-ו) שאמו היתה מוליכה את עריסתו לבית המדרש בשביל שיתדבקו אזנו בדברי תורה ע"ש. וברע"ב שם, שאמו גרמה לו שיהא חכם, שמיום שנוולד לא הוציאה עריסתו מבית המדרש, כדי שלא יכנסו באזניו אלא דברי תורה ע"כ. הרי לנו כי אוזן הסופג בתוכו דברי תורה, אף שעדיין לא ידע מה קאמר, מכל מקום הדיבורים הללו עושים בו רושם לאחר זמן.

ובחתם סופר (פרשת וילך קכח). כתב, דבמצות הקהל צוה ה' להביא הטף, גם קטני קטניהם שלא הגיעו לחינוך, ועליהם אמר הכתוב (לא-ג) ובניהם אשר לא ידעו, שלא הגיעו עדיין לחינוך ולא יודעים ומבינים מה שאומרים, מכל מקום יבואו גם הם וישמעו ויכנס באזניהם המולה של תורה, ולמדו ליראה את ה' אלקיך כל הימים אשר אתם חיים, שילמדו בעתיד אחר זמן לכשיגדלו ודפח"ח.

ולכן נאמר בשאינו יודע לשאול הקרא 'והגדת' לבנך ביום ההוא לאמור, כי הגדה לשון המשכה, שאם כי לפי שעה אין הדברים עושים עליו רושם, מכל מקום יהיו המשכה להדיבורים האלה ששומע ביום ההוא, שיעשו עליו רושם לאחר זמן, 'לאמור', שהוא יוכל עוד למסור הדברים הללו גם להלאה לדורותיו אחריו. ולכן אמר 'את' פתח לו, בלשון נקיבה, להורות על אם הילד, להטיל עריסתו בין חכמי ישראל המספרים יציאת מצרים, שיקלטו אזניו הדברים הנשמעים לו, לאחר זמן.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה וכו', בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

והיא פליאה למה יעלה על הדעת שמצותו מראש חדש, במקום שחג הפסח הוא ביום ט"ו. ועוד יותר פליאה, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, הלא בעוד יום, הוא יום מוקדם ולא ביום ההוא. אמנם כנגד ארבעה בנים דברה תורה, שיש כח לכל אב לדבר ולספר ולהמשיך אמונת אלקי עולם בלבבם בליל פסח. אמנם יתכן היה לומר, שזהו רק כאשר הוא עושה ההכנה לזה עכ"פ מראש חדש, לקדש ולטהר עצמו שיהיה ראוי להיות טופח על מנת להטפח, ויהיו הדברים יוצאים מן הלב. ואם לא התחיל ההכנה מראש חדש, על כל פנים מבעוד יום יכין עצמו, תלמוד לומר בעבור זה, אפילו אינו נותן זאת אל לבו עד שהמצה ומרור מונחים לפניו, יש גם כן התעלות, וכמו שהיה אז במצרים, מדיוטא התחתונה עד שלא יכלו להתמהמה עוד, וכו' לעלות בליל פסח לרום המעלות.

(דרשת פרקי אבות שמיני תש"ע)

*

יש להבין ההוה אמינא יכול מבעוד יום, הלא מבעוד יום אינו חג הפסח אלא יום י"ד, וחיוב סיפור יציאת מצרים הוא ביום ט"ו. ונראה דהנה אנו אומרים, מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וגו' שנאמר (שמות יב-ט) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגו'. ובר"ן (סוף מסכת פסחים) נתקשה בהקרא דמשמע דאי לאו דגורשו היו עושין חמץ, והרי היה יום ראשון של פסח. ותיירץ שהיו אופין לצורך מחר, דפסח מצרים אין חימוצו נוהג אלא יום אחד (פסחים כח:), ועל כל יראה לא הוזהרו ע"כ. ובצל"ח (שם קטז:) כתב לפרש, דהא דאמר רבי יוסי הגלילי פסח מצרים אין חימוצו נוהג אלא יום אחד, אין הכוונה על יום ראשון של פסח, אלא על ערב פסח משעת זביחה, והלילה שלאחריו זה קורא היום, דבקרוב פסח הלילה שייך ליום שלפניו, דבקדשים הולך הלילה אחר היום (הולין פג.) ע"ש.

ויש להוסיף, לפי מה שכתב ההפלא"ה (במקנה קידושין לו.) דבבני נח הלילה הולך תמיד אחר היום, דרק לבני ישראל נתחדשה ההלכה שהיום הולך אחר

הלילה ע"כ. ואם כן קודם מתן תורה הלילה הולך אחר היום שלפניו, ושפיר אמרו דאין חימוצו נוהג אלא יום אחד, היינו יום ערב פסח, משעת זביחת הפסח עד סוף הלילה, ושפיר היו רשאים לאפות עוגות חמץ ביום יציאתם, אלא שגורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. (ועיין בדרשות חתם סופר לפסח רסט:).

ואם כן במצרים היתה מצות פסח מצה ומרור ביום י"ד, וגם איסור חימוץ לא היה אלא ביום י"ד, דאז היתה הלילה הולכת אחר היום. ואם כן שפיר יש מקום לומר דגם מצות סיפור יציאת מצרים יהיה מבעוד יום, דוגמא לחיוב מצות היום אז שהיתה ביום י"ד, ולכן בא הכתוב בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים 'לפניך', ולא לפני אבותינו, אלא בעת שאנו מצווים עליה, אשר זהו יום ט"ו.

(ליל הסדר תש"ע)

*

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא, שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו וגו'.

יש לומר כי בני ישראל לא השלימו את הזמן של ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו-יד). ופירשו כי צער השכינה השלים הזמן, כי עמו אנכי בצרה (תהלים צא-טו), ובזמן שאדם מישראל בצער שכינה מה לשון אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי (חגיגה טו:), ואמרו (מגילה כט:). גלו למצרים גלה שכינה עמהם ע"ש. וזה עולה עם מה שדיברנו למעלה (עיין לעיל בסימן יחץ), כי יצחק אמר לה' פלגא עלך (שבת פט:), שהשכינה בצער, וסובל עונותיהם של ישראל.

ויש לבאר עוד, כי כל ישראל בזוכרו אשר ה' עמו גם כן בצרה זו, והוא כביכול מצטער בצרת השיעבוד, הרי היה העינוי שלו בכפליים, חדא מצער עצמו שעובד בעבודת הפרך, שנית נתענה מהכאב שהיה לו מצער השכינה, ובזה השלימו הארבע מאות שנה במחצית הזמן, כי נתענו בכל יום בכפליים. וזה נרמז בדברי ה' בתחלת הגזירה, שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (שם), שידין את הגוי ההוא לא רק על הצער והעינוי של בני ישראל, אלא הגוי אשר יעבודו 'דן אנכי', שאדון אותם על מה שאנכי גם כן מצטער בצרת שעבודם, שגם על מה שציערו אותו ית"ש גם כן ידון אותם.

והנה הגזירה היתה על ארבע מאות שנה, אבל לא השלימו כולה, אלא חסר ממנו מנין ק"ץ שנה, 'והקדוש ברוך הוא חשב את הק"ץ, מספר השנים הללו הוא על חשבוננו של הקב"ה, אשר צער השכינה השלים את הזמן. והקב"ה שומר הבטחתו שאמר לאברהם אבינו, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, אבל הוסיף וגם את הגוי אשר יעבודו דן 'אנכי', שידין אותם גם על צירוף צערו של עצמו כביכול, ובזה חשב מספר ק"ץ על חשבוננו, וגאלם לפני השלמת הזמן.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

ברוך שומר הבטחתו לישראל וכו', והיא שעמדה לאבתינו ולנו.

כי ה' אמר לאברהם, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית טו-יז), והיינו שהבטיחו בזה גם כן שלא יתערבו ישראל עם מצרים, ויהיו נחשבים תמיד בעיני עצמם לגרים בארץ נכריה, שמשתוקק כל רגע לצאת כי אין שם מקומו, ואינו רוצה להתערב עם יושביה. ולא ירד יעקב להשתקע במצרים אלא לגור שם, אם כי ידע שזהו התחלת הגזירה להיות שם ארבע מאות שנה, מכל מקום אינו יורד להתיישב שם, אלא להיות כמו גר, ותמיד ירגישו שזהו ארץ לא להם, אין להם שייכות לארץ ההוא וליושביה ולמנהגיה. והיו ישראל מצויינים שם, בשם לשון ומלבוש, להיות מובדלים מהם בכל דבר, שלא יוכלו להתערב עמהם.

ודבר זה עמדה להם שלא נטמעו שם בטומאת מצרים, אלא היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו. וכמו שפירש הרה"ק מוהר"י מבעלזא זי"ע, ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה (שמות א-א), שהיו תמיד בבחי' 'הבאים', כאילו עתה באו, ורוצים ומשתוקקים לצאת. וזהו מאמר הכתוב (ישעיה כו-ו) הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, שיעקב אבינו השריש בהם שיהיו תמיד 'הבאים', ועל ידי זה יציץ ופרח ישראל, שנשארו עם קדוש לה' עכדה"ק.

וזהו ברוך שומר הבטחתו לישראל, שהיה שומר על ההבטחה, שלא יטמעו בין המצרים, אלא ישארו לגוי קדוש גם שם, כמו שאמר לאברהם, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, שתמיד יהיו שם כגרים, 'בארץ לא להם', שירגישו תמיד שאין זה הארץ שלהם, ואין רוצים שום שייכות עם הארץ ההוא. ועל זה סיים, והיא

שעמדה לאבותינו ולנו, שדבר זה להיות מצויינים, ולהיות כגרים בין עמי הארץ, ולהרגיש תמיד שאין זה מקומינו, והוא ארץ לא להם, דבר זה עמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו, ובזכות זה הקב"ה מצילנו מידם.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

מכסין את המצות, ולוקח הכוס יין בידו, ואומרים והיא שעמדה.

נראה כי מצות מצה היא דאורייתא, וארבע כוסות רק מדרבנן, וכח קיום התורה במשך ימי הגלות הם רק במה שהיו ישראל נכנעים לקבל על עצמם דעת חכמי ישראל בכל דור ודור, לפי ערך הנסיונות המתהוות מזמן לזמן. ולכן כאשר מזכירין לשבח ומוודים לה' על מה שמציל אותנו מהגויים בגלות, שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, אנו מכסים המצה דאורייתא, ומגביהין הכוס דרבנן, והיא שעמדה לאבותינו ולנו, במה שאין אנו מזיזין מדברי חכמים בכל דור ודור.

(ליל הסדר תש"ע)

*

מגביהין הכוס ואומרים והיא שעמדה.

כי התורה הקדושה נמשלה ליין (תענית ז), ומה שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, זה היצר הרע (סוכה נב), והקב"ה מצילנו מידם, הוא על ידי התורה שאנו לומדים, והיא שעמדה לאבותינו ולנו, הכוס יין הרומזת לתורה הוא שעמדה לנו.

(נעילת החג פסח תשס"ז)

*

וירד מצרימה, אנוס על פי הדיבור.

יש לומר כי תחלת הירידה למצרים היה במה שהורד יוסף, וזה בא בשביל הדיבור, ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם (בראשית לו-ב), וזה היה הסיבה

אשר שנאו אותו, ולעבד נמכר יוסף למצרים, ואם כן הדיבור גרם ירידת מצרים.

(ליל הסדר תשס"ז)

*

ויגר שם, שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם וכו'.

ידוע מפי ספרים וסופרים, דעיקר האדם הוא במקום מחשבתו, כי הנשמה שבמוח הוא עיקר האדם, וגופו הוא רק הנרתיק של האדם. ונקרא בכתובים (שמות ל-לב) על 'בשר' אדם לא ייסך. ומי שהוא גר בארץ נכריה, דעתו ומחשבתו על ביתו, והוא רק כאורח נטה ללון, וגופו הוא כאן אבל מחשבתו הוא במקום שהוא תושב. וכמו כן יעקב כשירד למצרים לא הסיח דעתו מארץ ישראל, וכל תשוקתו היתה רק לחזור לארץ הקדושה, ורק מחמת סיבה הוא נמצא במצרים. ומי שעוזב מקומו לדור במקום אחר, אז גם מחשבתו נעקר ממקומו הראשון, והוא תושב, לא כן אם מחשבתו נשאר בארץ ישראל, הרי הוא באמת דר שם, ורק גופו נמצא כגר בארץ נכריה.

(ליל הסדר תש"ע)

*

ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצויינים שם.

בשעה שיושב ומספר ביציאת מצרים, ומגיע לפיסקא, ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצויינים שם, יש לעצור קצת ולהתבונן, שהחומה שעמדה לישראל במצרים שלא יתטמעו ביניהם, ונשארו לגוי מיוחד בין הגויים, היתה ההבדלה שהבדילו בינם לבין המצריים, שלא שינו שמם לשונם ומלבושם, ולכן לא היה בהם אפילו ישראל אחד פרוץ בערוה (ויק"ר לז-ה), ונתן ה' שמו עליהם, החנוכי הפלואי (במדבר כו-ה), ושבטי י-ה עדות לישראל (תהלים קכב-ד). וזהו בכל עת וזמן, יהדותו של אדם תלוי לפי ריחוקו מהנהגת הגוי בשמירת לשונו ומלבושו. ויש לעורר אז את בני ביתו על זה.

יש לשמור לשונו, לדבר בלשון אידיש המדוברת בישראל, אשר בעוה"ר התפשטה הצרעת בין צעירי צאן קדשים, ובפרט בבנות ישראל, שמדברים זה

עם זה ענגליש. יש בתים שהאם מדברת עם בניה כן, ומבטלים מסורת האבות, ומחנכים בזה את הבנים, שאינו מוצא חן בעיניהם רק לקרות ספרים בלשונות אחרים. ועל ידי השפה שמדברים, הם נמשכים אחר כך לחוגים כאלה, שמדברים בשפות אחרות.

עוד גם זאת, לשונו של ישראל היה תמיד נקי מכל דבר כיעור, מנוקה ב"ג נפה לדבר לשון נקיה, ההתערבות עם הגויים הביאה ששינו לשונם, ומדברים דברי נבלה, והוסר מסוה בושה, ומדברים מה שאין צריכים. ויום יום מתאוננים אברכים בני תורה ששמיעת הדיבורים בזמן העבודה, כואב להם יותר מקישוי שעות העבודה. אשר עון ניבול פה, הוא מהעונות המביאות הצרות היותר גדולות בעולם, וכמאמרם (שבת לג.) בחורי ישראל מתים, יתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים, ואפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה ע"ש. והחוב מוטל על הבעלי בתים, שזיכה אותם ה' שיכולין ליתן פרנסה לעם ישראל, ששימו עין על בית מסחרם, להזהיר את הפועלים שיהא מקום מסחרו טהור, ולא יתן מקום לבעלי נבלה, להסיר הברכה והשראת השכינה ממקומו. וגם יודיעו להרב של אותו אברך, שישפיע עליו לשמור דיבורו. - ובזכות שלא שינו את לשונם, שלא נמצא דיבור כיעור בפיהם, זכו שלא להתערב עם המצריים, כי תחלת העבירה מתחלת בדברי נבלה.

וכמו כן לא שינו את מלבושם, לא רצו להתדמות עם המצריים, והיו ניכר כל יהודי לפי לבושו, שזהו יהודי. והוא שמירה גדולה בכל תקופה וזמן. כאשר אברך יהודי יוצא אחר חתונתו להביא טרף לביתו, יקפיד שלא ישנה את מלבושו כלל, ואז יהא לו שמירה. כי כן הוא דרכו של יצר הרע, שמתחלה מורה לו היתר על דבר קטן, ושוב מלבישו דזשעקע"ט כדרכי הגויים, ושוב יוצא לעבודתו בלי הכובע וכו', עד שמתדמה כמותם לגמרי. ומבואר בתוס' (בבא קמא נט: ד"ה הוה) דהיו לישראל גם צבע מיוחד למנעלים להכיר שהוא יהודי. ועל זה אמרו (סנהדרין עד:) דבשעת השמד אפילו לשנויי ערקתא דמסאני אסור ע"ש. ומרן החתם סופר (פ' ויצא קנב.) כתב, כי יעקב אבינו בהיותו בבית לבן, הבדיל את צאנו מצאן לבן, לא רק בריחוק מקום דרך שלשת ימים, אלא אף בצבע העדרים, כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וגו' והיה שכרי (ל-לב). ומעשה אבות סימן לבנים, ובזה פעל שיהיו ישראל מרוחקים מחוקות הגויים אף בצבע המלבושים, ועל כך אמר, וענתה בי צדקתי ביום מחר ע"ש.

ויש לומר דעל זה רימוז הכתוב, וישא העם את בצקו טרם יחמץ, משארותם צרורות בשמלותם (יב-לד), כי היצר הרע קרוי בשם שאור שבעיסה (ברכות יז.), כי הוא המחמיץ אותנו. אבל במצרים לא היה לו השפעה עלינו לטמע אותנו ביניהם, וישא העם את בצקו טרם יחמץ. ואמר הכתוב, 'משארותם', מה שנשארו חי בצדקתם, זה 'צרורות בשמלותם', הוא צרור בשביל שמירת מלבושיהם, ששמרו עצמם לא לשנותם, ובוזה לא נתנו פתח להיצר להחטיאם.

ויסביר לאשתו ובנותיו ולעוררם לתת לב על מלבושיהם שיהיו בצניעות. הדרך שהולכים לבושות כעת בחוצות, זועקות עד לב השמים, כמעט אין בגד מכף רגל ועד ראש שיהיה דומה למה שהלכו זקנותינו. הן בהפאה נכרית, והן בהשמלות והפוזמקאות, קשה לעבור בחוץ ממקום למקום שלא יכשל בהרהור. ולא ממלבושי הנכריות, אלא מבני ביתינו זרע ישראל, המוסרים נפשם על בניהם וחינוכם, הם הם המטמאים ומורידים הקדושה מהשכונה. ובשעה שמסיב אתכא דרחמנא יעורר בדברים קצרים, לקבל על עצמם שימת לב יותר למלבושיהם, לתקן ולהוסיף אפילו דבר קטן לצניעות, ולמנוע הרעש מהבגד והכובע, ואז תהא השראת השכינה בהבית. אנו גוי קדוש, בני מלכים, ורק במקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה...

(דרשת שבת הגדול תשס"ו)

*

ובני ישראל פרו וישרצו וגוי ותמלא הארץ אותם.

יש לומר כי מצרים הוא ערות הארץ, שורש הטומאה, ומקוצר רוח ועבודה קשה מילא טומאת הארץ אותם, שנתמלאו בני ישראל מטומאת מצרים.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגוי.

נראה לומר על דרך דאיתא במדרש רבה (שמות טו-ה) אמר רבי שמעון גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודה זרה ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן. משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות, אומר מה

אעשה, לטמא את עצמי אי אפשר, ולהניח תרומתי אי אפשר, מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומטהר, ולא אאבד את תרומתי. כך אבותינו היו תרומתו של הקב"ה שנאמר (ירמיה ב-ג) קדש ישראל לה' וגו', היו בין הקברות שנאמר (שמות יב-ל) כי אין בית אשר אין שם מות, ואומר (במדבר לג-ד) ומצרים מקברים, אמר הקב"ה היאך אני גואלן, להניחן אי אפשר, מוטב לירד ולהצילן שנאמר (שמות ג-ח) וארד להצילו מיד מצרים, כשהוציא קרא לאהרן וטהר אותו שנאמר (ויקרא טז-ג) וכפר את מקדש הקדש, וכפר על הקדש (שם) ע"כ. ואם כן הקב"ה ששומר מצותיו עבר כביכול על תורתו כדי להציל את ישראל, כי אלקיכם כהן הוא (סנהדרין מ), ונכנס למצרים לבית הקברות להצילן. על כן אמר 'ועברתי בארץ מצרים, שמוכן אני לעבור על מצות התורה כדי להציל אתכם.

ואמר אני ולא מלאך וכו', אני ה' אני הוא ולא אחר. ונראה בטעם שהיה על ידי השי"ת בעצמו דייקא, דאיתא במדרש תנחומא (אחרי יב), אמר הקב"ה בעולם הזה הייתם נושעים על ידי בני אדם וכו', ועל ידי שהיו בשר ודם הייתם חוזרין ומשתעבדין. אבל לעתיד לבוא אני בעצמי גואל אתכם, ושוב אין אתם משתעבדין שנאמר (ישעיה מח-זי) ישראל נושע בה' תשועת עולמים ע"כ. ורצה ה' שתשועת מצרים יהיה תשועה נצחית, ונוכל לעורר אותה מדי שנה בשנה, על כן ירד בכבודו ובעצמו, כדי שתהא תשועתם לנצח.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וכו'.

יש לדקדק דבשלמא מסיום הכתוב אני ה', שפיר ממעט אני ה' ולא אחר, אבל מהרישא דקרא, איך יש לדייק ולא מלאך, הלא שלוחו של אדם כמותו, ונחשב כאלו ה' עובר במצרים, גם אם יהיה על ידי מלאך. ונראה על פי מה שכתב באור החיים הק' על הפסוק (שמות יא-ד) כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ומת כל בכור וגו', ולא נאמר והרגתי, אלא באמצעות שאני עובר בתוך מצרים, בזה ימות מעצמו כל בכור, כנתינת עין של חכמים ברשעים ועושים אותם גל של עצמות (שבת לה), כמו כן הדבר הזה שיפריד מהם חיות כל הנשמות הבכורות, באמצעות העברתו שם ע"ש. ושמעתי מדודי הגה"צ בעל בית הלחמי זצ"ל, דזהו שאומרים בתפלה, המכה בעברתו כל בכורי מצרים, היינו שבמה שעבר במצרים, בזה עצמו הוכה ומת כל בכור ע"כ. ודבר זה לא

יתכן אלא בהשכינה עצמה, ולא באמצעות מלאך ושליח, ולכן כאשר הכתוב אומר, ועברתי בארץ מצרים והכיתי כל בכור, שבהעברתו עצמו ימות כל בכור, על כרחך שאני לא מלאך ואני ולא שרף.

(ליל הסדר תש"ע)

*

ובמורא גדול זו גילוי שכינה.

יש לומר על פי מה שכתב בבני יששכר (תמוז אב ב-ד) בשם האר"י ז"ל, כי כאשר הקב"ה מאיר בעולם שם הוי"ה ברוך הוא בלי שום לבושים והסתר פנים, אז מתגלה מדת הרחמים בעולם במלוא זיוה הודה והדרה כמו שכתוב (ישעיה ב-ה) בית יעקב לכו ונלכה באור הוי"ה. אבל ח"ו בעת הדין וההסתר פנים מסתתר השם הוי"ה ב"ה בג' לבושים שהם, א) אותיות הקודמות לשם הוי"ה שהוא שם טדה"ד בגימטריא כ"ב. ב) אותיות המאחרות שאחרי שם הוי"ה שהוא שם כוז"ו בגימטריא ל"ט. ג) חילופי אותיות שם הוי"ה בא"ת ב"ש שהוא שם מצפ"ץ בגימטריא ש'. ולכן בימי בין המצרים שהם ימים של דין והסתר פנים, צריך לכוון בסיום ג' ברכות ראשונות משמונה עשרה ג' חילופי שם הוי"ה הנזכרים, בברכת מגן אברהם שם טדה"ד, בברכת מחיה המתים שם כוז"ו, ובברכת הא-ל הקדוש שם מצפ"ץ עכדה"ק.

וכתב על זה הבני יששכר, שלעתיד לבא בעת הגאולה יתגלה שם הוי"ה ב"ה בלי הלבושים, וכמו שאמר הנביא (ישעיה ל-ב) ולא יכנף עוד מוריד [לא יתכסה מומך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר מומך פניו] והיו עיניך רואות את מוריד. והכוונה שלא יסתתר שם הוי"ה ב"ה בכנף בגדיו שהם ג' לבושי שם הוי"ה, אלא והיו עיניך רואות את מוריד, גילוי שם הוי"ה בלי שום התלבשות, וכמו שכתוב (ישעיה נב-ח) כי עין בעין יראו בשוב הוי"ה ציון. ועיין עוד באמרי יוסף (פ' ויגש דף רכב).

וזהו הענין שהוציאנו ה' ממצרים בגילוי שכינה, שהשם הוי"ה היה מאיר בלי לבושים, ולכן היתה התגלות מדת הרחמים במילואה. - ודבר זה מתעורר בכל שנה ושנה בליל פסח, שאור ה' מאיר בלי שום לבוש, ומדת הרחמים ממלא כל בית ישראל.

(בכניסת חג הפסח תשס"ח)

*

ובמופתים זה הדם, שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ.

ולכאורה מופת הדם הוא רק בארץ ולא בשמים. ומתחלה נבאר הכתוב אחר מכת דם, ויפן פרעה ויבא אל ביתו, ולא שת לבו גם לזאת (ז-כג). וברש"י דקדק מהו הכוונה 'גם' לזאת. ובכלל יש להבין שלכאורה רישא של הכתוב מיותר, דמה קא משמע לו שפנה אל ביתו, בודאי שלא נשאר לשבת על היאור. ובמכת ערוב נאמר גם כן, השכם בבוקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה וגו' (ח-טז), ולא סיים אחר כך, ויפן פרעה ויבא אל ביתו. ובתרגום יונתן פירש, ויפן פרעה, ועבד פרעה צורכיה ועאל לביתיה. ויש להבין הכוונה הזוה.

ונראה דהנה ה' אמר למשה, לך אל פרעה בבקר, הנה יוצא המימה, ונצבת לקראתו על שפת היאור וגו' (ז-טז). וברש"י הנה יוצא המימה לנקביו, שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו, ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (שמו"ר ט-ה, תנחומא וארא יד) ע"כ. ואם כן במכת דם, שנהפך היאור לדם, והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור, שוב לא היה יכול פרעה לצאת אל המים לנקביו, והוצרך להפנות בבית. ועל זה אמר ויפן פרעה ויבא אל ביתו, שעד עתה כאשר הוצרך להפנות לנקביו היה הולך ליאור, אבל כעת שנהפך הכל לדם, ויפן פרעה ויבא אל ביתו. וזהו שאמר בתרגום, ויפן פרעה, ועבד פרעה צורכיה.

ולפי זה מכת דם היה לו לפרעה למכה בכפליים, חדא, שאין מים לשתות לכל מצרים, שנית, שהיה נוגע לפרעה עצמו, שאי אפשר לו להשתמש בהיאור לנקביו, וממילא יתגלה לעין כל שהוא בשר ודם כמו בני אדם אחרים, ואין הוא אלוה. ולכן כאשר ויפן פרעה ויבא אל ביתו, שלא היה יכול להשתמש עם היאור להפנות שם, אמר הכתוב ולא שת לבו גם לזאת, לא למכת הדם בעצמו שאין מים לשתות, ולא אל מה שויפן פרעה ויבא לביתו, גם לזה לא שת לבו, ולא הסכים לשלחם. - ויש לומר דזהו שאומרים ובמופתים זה הדם, שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ, שבהיות שפרעה התפאר עצמו שהוא אלוה, שפועל בכוחות עליונות, ודבר זה נתבטל במכת דם, שלא היה יכול להשתמש בהיאור לנקביו, אם כן היה מכת דם מופת הנוגע בין לעניני שמים ובין לעניני ארץ.

(סעודה שלישית וארא תשס"ט)

*

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים, ואלו הן.

לכאורה תיבות 'ואלו הן' מיותרין הם. ונראה בהקדם לבאר מה שאמר משה לה', הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת לי להם, אלקי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו, מה אומר אליהם. ויאמר אלקים אל משה וגו', כה תאמר אל בני ישראל, הוי"ה אלקי אבותיכם שלחני אליכם (שמות ג-ג). ויש להבין למה ישאלו ישראל על שמו של הקב"ה, ומאי איכפת להו שמו המדוייק, יבא הנס מכל מקום ויושיעם ויוציאם ממצרים.

ויש לומר דאיתא בגמרא (בבא קמא ס.) תני רב יוסף מאי דכתיב (שמות יב-כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים, ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים וכו' ע"ש. וכתב אאז"ל בספרו אבן שלמה (פ' לך אות יט), כי מצינו ברשעים, שרשעתן הופכת מדת הרחמים למדת הדין, וכמו שכתב ברש"י (בראשית ה, א) דלכן נאמר (שם ו-ה) וירא הוי"ה כי רבה רעת האדם בארץ, ויאמר הוי"ה אמחה את האדם וגו', והוא שם מדת הרחמים (ב"ר לג-ג) ע"כ. והנה הא דאין משחית מבחין בין טוב לרע, זהו רק כאשר העונש בא ממדת הדין, כי אז גם על הצדיק יכולין למצוא פגם, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ולכן אינו מבחין בין טוב לרע, כיון שניתן לו רשות להשחית. אבל אם העונש בא ממדת הרחמים, אלא שלרשעים מתהפכת למדת הדין, כיון שבעצם הוא שם הרחמים, שפיר מבחין בין טוב לרע, ומדת הרחמים לא יפגע באדם, כל זמן שיש עליו אפילו מליצה קטנה לזכות ודפח"ח.

ומעתה יש לחוש כאשר ישמעו ישראל ממושה שעתיד ה' לעשות נסים ונפלאות, ויביא המכות על פרעה עד שיוכרח להוציא את ישראל, הרי יתכן שזה יגע גם בהם, דהרי מדת הדין אינו מבחין בין צדיק לרשע, וגם הם יוכלו להאסף עמהם. אך זה תלוי באיזה שם יתגלה לבוא להושיעם, שאם יהיה זה בשם אלקי"ם מדת הדין, יש לחוש שלא יבחין בין טוב לרע, אבל אם הישועה תבא משם הוי"ה, אלא שלהרשעים תתהפך לדין, אז אין להם לחוש לזה, ועל כן ישאלו את משה, כאשר יבא לישראל ויאמר אלקי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו, היינו באיזה מדה תבא הגאולה, אם מצד מדת הדין

למצרים, או מצד מדת הרחמים לישראל. על זה השיבו ה', כה תאמר אל בני ישראל, הוי"ה אלקי אבותיכם שלחני אליכם, שהישועה תבא ממדת הרחמים שמבחין בין טוב לרע, ורק להמצריים תתהפך למדת הדין.

והנה בסידור של"ה כתב (בתפלת נשמת), בסוד ה"ן ה"ם יודו ויברכו וכו', שרומז על השם הוי"ה, ה"ן רומז על אותיות ו"ה שיש לה חמשה צירופים, ו"ה ז"ד ח"ג ט"ב י"א עולה ה"ן, וה"ם רומז על אותיות י"ה שיש לה ג' צירופים, י"ה ט"ו ח"ז עולה ה"ם, וזהו סוד ה"ן ה"ם יודו ויברכו וכו' ע"ש. ונראה דזהו כוונת מאמר בעל ההגדה, דהעשר מכות שבאו על המצרים היה ממדת הרחמים של שם הוי"ה, מהשם ו"ה, שנתהפך להם הרחמים לדין, ולכן הבחין בין ישראל למצרים, ואם כן הם מאותיות ה"ן. וזהו שאמר אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים, שלא נגעו רק בהמצרים ולא בישראל שהיו אתם במצרים, ואלו ה"ן, שבאו מצד השם הרחמים, שרק עבור הרשעים נתהפכה לדין, ולכן שפיר הבחין בין טוב לרע.

(סעודה שלישית פ' בא תש"ע)

*

רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן, פסח מצה ומרור.

בהגדה הלל נרצה כתב, נסתפקתי בזמן הזה דליכא פסח, אי יצא ידי חובת מצות סיפור יציאת מצרים אי לא אמר טעמא דפסח. וסיים דמלשון תנא דברייתא בהגדה של פסח, דקתני פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבת המקדש היה קיים, ומשמע דבעי לפרושי מילתא דרבן גמליאל, מוכח דבזמן הזה נמי קאי הא דרבן גמליאל ע"ש. ולכאורה יש להבין טעמא דמילתא, דכיון שאין לנו פסח, למה צריך לפרושי טעמא דפסח. ובפשוטו הענין הוא, דכתיב ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד-ג), ואם כן באמירת פרשת הפסח, ובעסק הלכותיה, נחשב לנו כאילו הקרבנוה בפועל, ועל דרך חישב לעשות מצוה ונאנס עליה ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה (קידושין מ.). וכל שכן בקרבנות, דכתיב זאת התורה לעולה למנחה וגו' (ויקרא ז-ז), ואמרו חז"ל (מנחות קי): כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת דכתיב זאת תורת החטאת (שם ו-יה) ע"ש. ואם כן גם כעת אנו מקריבין הפסח על ידי אמירתנו, ולכן צריך לפרושי טעמה.

אך יש לומר בזה עוד, כי הנה הכתוב אומר (שמות יב-כד) ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך 'עד עולם'. ויש להבין הא בזמן שאין בית המקדש קיים אין חיוב פסח, ואיך אמר שהוא עד עולם. ואמר הכתוב עוד (שם יב-כו), והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו'. ויש להבין למה רק במצוה זו יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת.

ונראה על פי מה דאיתא בהגדת דברי חיים, דאיתא בעשרה מאמרות להרמ"ע מפאנו (מאמר אם כל חי ח"ג סימן כג) אהא דאיתא (ערכין ג.) אין פוחתין משה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים, דהיינו שלעולם היו במקדש ששה טלאים מבוקרים ממום, כדי שיהיו מוכנים לקרבן התמיד. ואמר הרמ"ע דאחר החורבן נלקחו אותם טלאים למדבר, ואליהו הנביא קונה נקבות ביום השוק והם פרים ורבים, ומהם עומד אליהו ומקריב בכל יום שני קרבנות, תמידים כסדרם אחד בבקר ואחד בין הערבים. וכמו כן בערב חג הפסח מקריב אליהו קרבן פסח, ומביא ממנו להצדיקים שבכל דור ודור, שהם אלו המנויין על הקרבן. וכיון שישנם צדיקים הדרים בחוץ לארץ שאי אפשר לאכול שם קרבן פסח, לפיכך מביא להם אליהו גם אוירא דארץ ישראל וירושלים, וכך הם אוכלים מקרבנו. ואם תאמר הלא כולנו טמאי מתים, ואיך אפשר לאכול מן קרבן הפסח שמקריב אליהו בזמן הזה, כבר אמרו חז"ל (פסחים עו.) שטומאה הותרה בציבור ע"כ.

ולולא דמסתפינא הייתי אומר, כי מצות שחיטת הפסח, ומצות אכילת הפסח, הלא הם שני מצות נפרדות, ומי שלא שחט הפסח חייב כרת, ומי ששחט ולא אכל ביטל רק מצות עשה. ואמרו חז"ל (פסחים עה:) דאכילת הפסח לא מעכבא מצות הקרבת הפסח, וכל ישראל יוצאין בפסח אחד ע"ש. והנה הקב"ה הלא שומר תורתו (ירושלמי ראש השנה א-ג), ובודאי שמקריב בערב פסח קרבן פסח, וגם אליהו הנביא מקריב פסח בכל שנה, ויש לומר שהקב"ה ממנה עליהם את כל בית ישראל, ונחשב לכל ישראל כאילו הקריב הפסח בפועל, אלא שלצדיקים יש מדריגה יתירה, שהם זוכים שמביאים להם מהפסח שיוכלו לאכול גם כן, ולקיים גם מצות אכילת הפסח. וזהו שאמר הכתוב, ושמרת את הדבר הזה לחק לך ולבניך 'עד עולם', שגם בזמן שאין בית המקדש יזכו לקיים המצוה להקריב את הפסח במועדו. ולכן שפיר יש לנו גם עתה לפרש טעם הפסח, כי גם אנו קיימנו מצות הקרבת הפסח, וכל שלא אמר שלשה דברים אלו, פסח וכו', לא יצא ידי חובתו.

ולכן כאשר הבן שומע, כי חק זה הוא לך ולבניך עד עולם, הוא שואל מה העבודה הזאת לכם, איזה שייכות יש לכם לעבודה זו עד עולם, הא יש דורות רבות שלא יקריבו את הפסח. וגם מהו העבודה הנשאר לכם מן הפסח, שיש לפרש טעמה, אם אין קיום מצוה, טעמה למה. ועל זה בא התשובה, ואמרתם זבח פסח הוא לה', שזהו עבור הזבח פסח שה' מביא עבורנו, והוא ממנה עליהם את כל בית ישראל, ושפיר אנו מקיימים מצות הקרבתה בכל דור ודור.

ויש לומר בטעם שנשאר לנו מצוה זו עד עולם, כי אמרו חז"ל (שבת קל.) כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה עדיין עושין אותה בשמחה וכו' ע"ש. ויש לומר דבזה כלול שני דברים, חדא שעדיין עושין אותה, שלא תתבטל המצוה מהם לעולם, ושנית שיעשוהו תמיד בשמחה. ומצות פסח היתה המצוה הראשונה שנצטוו ישראל במצרים, ובודאי שעשאוהו בשמחה רבה, שבזה יצאו לחירות עולם אחר ר"י שנה בחומר ובלבנים, על כן עדיין עושין אותה בשמחה, נשארה מצוה זו תמידית ונצחיית, שהקב"ה מזמין לנו שנוכל לקיימה בפועל גם בתוך הגלות.

ובזה יש לרמז בהכתוב, ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו וגו' (שמות יב-ג). ויש לומר כי הקרבת הפסח אינו אלא בזמן שיש בית, היינו שבית המקדש קיים, ואם ימעט הבית מהיות משה, שיחרב הבית ולא יהיה ביכולת להקריב שה לה', ולקח הוא (לשון נסתר), אז כביכול יקח הקב"ה את השה, וימנה עמו גם שכיניו הקרובים אל ביתו, היינו ישראל הדבוקים בה, ועל ידי זה יוכלו להקריב גם אם ימעט הבית.

(ליל הסדר תש"ע)

*

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים, על שום מה וכו'.

מה שדקדק לומר בזמן שבית המקדש היה קיים, יש לומר לאפוקי פסח מצרים שאכלו אותה עוד קודם שפסח על בתי אבותינו, והיה רק לעורר זכות שיפסח על הבתים אשר אתם יושבים שם.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וכו'.

כי היצר הרע נקרא שאור שבעיסה (ברכות יז), והוא מחמיץ את האדם מעבודת ה'. וכאשר הגיעו ישראל קרוב לשער הנו"ן שבטומאה ולא יכלו להתמהמה, הקדים ה' לגאלם, כי היורדים לשער הנו"ן אין להם עליה עוד, וזהו שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, שגאלם קודם שהכניסם היצר לשער הנו"ן. – ואולי כי גם אותם שמתו במצרים בחומר ובלבנים, ושוב בשלשת ימי אפילה, היו כאלה שנכנסו כבר לשער הנו"ן, ואין תועלת בעלייתם, וכמו שאמר ה' למשה שראה שאם אין להם לבנים, משימין בניהם של ישראל בבנין, ואמר להקב"ה למה הרעתה, ואמר לו הקב"ה קוצים הם מכלים, שגלוי לפני אילו היו חיים היו רשעים גמורים וכו' (רש"י סנהדרין קא: ד"ה נתמכמד).

(ליל הסדר תש"ע)

*

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמור וגו'.

ונראה דהנה לכאורה האי 'לאמור' נראה כמוותר. אך הכוונה שצריך לומר ולספר לבנו בחיות כזה, שיהיה אצלו טופח על מנת להטפוח, שהוא יוכל למסור זאת אחר כך גם לבניו. וזהו והגדת לבנך ביום ההוא 'לאמור', באופן שהוא יוכל למסור זאת גם לבניו כשיתגדל. ודבר זה אי אפשר רק כאשר האב רואה את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שאין זה אצלו כדיוטגמא ישנה, אלא נוגע לו בעצמו, שעתה הוא עצמו יצא לחירות ממצרים, אז יוכל לקיים והגדת לבנך ביום ההוא לאמור.

ולכן מצות הגדה הוא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, כי בשעה שהאב אומר דבר לבנו, ואין הבן רואה זאת אצל אביו שמקיימו, לא יעשו הדברים עליו רשם, ואם כי יעשה כמצות אביו כל זמן שהוא ברשותו, אבל לא ימסור זאת גם לבניו אחריו, רק כאשר רואה המצה ומרור מונחים לפני אביו,

וממחיש זאת לבניו כאלו הוא יצא ממצרים, אז יוכל לקיים והגדת לבנך ביום ההוא לאמור.

(ליל הסדר תש"ע)

*

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוּעז, היתה יהודה לקדשו.

יש לומר דהנה בשעת קריעת הים ירד סמאל וטען, רבש"ע לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים, ואתה עושה להם נסים, מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה, והללו עובדי עבודה זרה (ילקוט בשלח רמז רלד). אבל האמת הוא כי ישראל 'שבו לה' בכל נפשם, וכמו שנאמר וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים (שמות ב-כה), ובתרגום יונתן וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו בטומרא, דלא ידעו אנש בחבריה ע"ש. ומכל שכן בעת צאתם, שראו כבר ניסי ה' ונפלאותיו עבורם, נתעוררו לתשובה מאהבה, וכבר נתהפכו כל עונותיהם לזכות, ומה שעבדו עבודה זרה היה נחשב להם כעובד את ה'. ועל זה נאמר, בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוּעז, היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (תהלים קיד-א), כי זרע אברהם יצחק יעקב נשתנו במצרים לעם לוּעז, עם של עובדי עבודה זרה, חוץ משבט ראובן שמעון ולוי שלא סרו מאת ה' גם בהיותם במצרים (במדבר רבה יג-ה). ולכן אמר מתחלה, בצאת ישראל ממצרים, היינו הבני עליה שקרואים 'ישראל', ושוב אמר 'בית יעקב', הפחותים שבהם, יצאו גם כן מלהיות 'עם לוּעז', כי עשו תשובה מאהבה וזדונותיהם נתהפכו לזכיות, והיתה 'יהודה' לקדשו, שנעשה אז קדוש ה'.

ולכן שואל המשורר, מה לך הים כי תנוס וגו' (תהלים קיד-ה), הלא יש קיטרוג על ישראל, שגם הללו עובדי עבודה זרה, ומה נשתנו אלו מאלו. ועל זה בא כמשיב, מלפני אדון חולי ארץ, על דרך שאמרו (עבודה זרה לט). דאע"ג דנותן טעם לפגם מותר, מכל מקום בדבר חריף, אגב חורפיה דחילתיתא מחליא ליה, והוי ליה כנותן טעם לשבח ע"ש. הרי דלשון 'חולי', כולל מה שמשנה טעם לפגם לטעם לשבח, והוא דוגמת תשובה מאהבה דהחטא מתחליא לשבח. וזהו מלפני אדון 'חולי' ארץ, שהפך והמתיק כל עניני הארציים של ישראל לזכות.

ואמר שוב, ההופכי הצור אגם מים, כי אבן רומז על היצר הרע שנאמר (יחזקאל לו-כו) והסירותי את לב האבן מבשרכם (סוכה נב), ואין מים אלא תורה

שנאמר (ישעיה נה-א) הוּי כֹל צִמָּא לְכוּ לְמִים (בבא קמא יז). וכאשר עושין תשובה מאהבה, הקב"ה ברוב רחמיו הופך הצור לאגם מים, מה שנכשלו מעצת יצר הרע, מתהפך לתורה. וחלמיש, הוא חטא יותר גדול, מתהפך למעין של מים, וזה ראה הים וינס. - ולמדריגה זו יוכל כל בר ישראל לזכות בחג הפסח, הזמן המוכשר לעורר אהבת ה', ולשוב בכל לב לה', כמו שהיה בימים ההם בזמן הזה, שמתעורר כן בכל שנה ושנה, להיות הימים הללו זמן חירותינו, חרות מן היצר הרע, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה.

(נעילת החג פסח תשס"ו)

*

עוד יש לומר הכוונה, דהנה גזירת השיעבוד במצרים היה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו-ג), ולבסוף הוציאם ה' קודם הזמן, והרבה טעמים נאמרו על זה. ובתורת משה (פ' וארא יט). כתב, על פי מה דאמרינן בש"ס (יבמות מו.) דהקדש חמץ ושיחרור מפקיע מידי שיעבוד, והקב"ה הקדיש את ישראל לעצמו ככתוב (ירמיה ב-ג) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, ואם כן ההקדש מפקיע מידי שיעבוד מצרים. הגם בשהרהינו אצלו לא מהני ההקדש להפקיע מידי שיעבוד (פסחים לא), אבל בני ישראל גורשו ממצרים ויצאו משמה. וזהו כוונת הכתוב (במדבר טו-מ) והייתם קדושים לאלקיכם, אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו', כי מטעם ההקדש יצאו קודם זמן הקצוב, ואם כן ראוי שתהיו קדושים עכ"ד. ובה נראה לפרש הכתוב, בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוּעז, היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד-א), כי הסיבה שיצאו ישראל ממצרים, הגם שעדיין לא נשלם הזמן, משום שהיתה יהודה לקדשו, והקדש מפקיע מידי שיעבוד, ולכן יכלו לצאת קודם הזמן.

ולבאר הדברים יותר יש לומר, דבתורת משה כתב שם, דהא דנעשו ישראל קודש לה', משום שהיו גדורים מערוה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ויק"ר כד-ו) ע"ש. והנה בני ישראל במצרים היו גדורים מערוה, שלא היה אחד מהם פרוץ בערוה (ויק"ר לב-ה), גן נעול אחותי כלה (שיר ד-ב), וכמו שכתב רש"י (במדבר כו-ה) שהיו האומות מבזין אותם ואומרים, מה אלו מתייחסין על שבטיהם, סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהן, אם בגופם היו מושלים, קל וחומר בנשותיהן, לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם, ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה, לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהן, וזה הוא

שמפורש על ידי דוד (תהלים ככב-ד) שבטי י-ה עדות לישראל, השם הזה מעיד עליהם שהם מתייחסים לשבטיהם ע"כ. וכתב בכלי יקר (שם) דמה שחתם עליהם שם י-ה דייקא, כי שם זה הוא מתווך בין איש לאשה, איש ואשה שזכו שכינה ביניהם (סוטה יז), שהטיל שם י' באיש ושם ה' באשה, להורות שכולם נולדו מן איש ואשה אשר שם י-ה ביניהם ע"ש. וזהו שאמר בצאת ישראל ממצרים, לא היה מעורב ביניהם גם אחד מהמצריים, אלא בית יעקב לבד יצאו מעם לועז, שמהעם לועז לא יצא עמהם אף אחד, וכיון שהיו גדורים מערוה, היתה יהודה לקדשו, היה להם דין הקדש שמפקיע מן השיעבוד, ושפיר יצאו קודם הזמן.

ויש לומר עוד בזה שישראל נעשו קדושים, דהנה בעמדם על הים, אמר ה' למשה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (יד-טו). ואמרו חז"ל (סוטה לז): שקפץ נחשון בן עמינדב וירד לים וכו'. ועליו מפורש בקבלה (תהלים סט-ב) הושיעני אלקים כי באו מים עד נפש וגו', אל תשטפני שבולת מים וגו' ע"ש. הרי שצוה ה' להם למסור נפשם לירד לתוך הים. ולכאורה למה עשה ה' ככה, הרי היה יכול לקרוע הים מתחלה לפניהם, קודם שיבואו אל המים. וראיתי בשם מדרש, לגזור ים סוף לגורים (תהלים קלז-ג), שהים לא נבקע בפעם אחת, אלא תמיד היה המים עומד לפניהם, ובכל פסיעה שפסעו נתרחב עוד הקרע, כדי שיהא מסירת נפש בכל פסיעה, לכל אחד ואחד מישראל. וטעמא בעי. אך ענין מסירת נפש הכתוב קורא, ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כב-לב), שהמוסר נפשו לה' הוא קדוש שמקדש את שמו ית', ובזה נעשו ישראל קדושים, שההקדש מפקיע מידי שיעבוד. ובצאת ישראל ממצרים, שהיה קודם שנשלם הזמן, משום שהיתה יהודה לקדשו, שקידשו שם שמים בירדם אל הים, ובזה נעשו הקדש.

(סעודה שלישית שבת חוהמ"פ תשס"ז)

*

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז, היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו, הים ראה וינס.

לכאורה יש בזה כפל לשון, שהרי כולם יודעים שמצרים הוא עם לועז. וגם לא ביאר הכתוב מה 'ראה' הים וינס. אמנם הכוונה הוא, כי ישראל במצרים, אם כי היו בדיוטא התחתונה, מכל מקום שמרו על קדושתם, שלא התערבו בין

האומות. וכמו שאמרו במדרש רבה (ויקרא לב-ה) גן נעול אחותי כלה (שיר ד-ים), על ידי שגדרו ישראל במצרים מן הערוה נגאלו ממצרים וכו', שלא נמצא ביניהם אחד מהן פרוץ בערוה וכו', ואחת היתה ופרסמה הכתוב וכו' ע"ש. וגם זו האחת היתה באונס (רש"י שמות ב-יא), והטיל הקב"ה שמו עליהם להעיד שהן בני אבותיהם (רש"י במדבר כו-ה). וזה הפלא ופלא, אלפי רבבות ישראל שעברו במצרים בתקופה של מאתיים שנה, ולא היה פירצה אפילו באחד מהן. וכל זה זכו רק בשביל שהיו מרוחקים מהמצרים בתכלית, שלא שינו שמם ולשונם ולבושם, כדי להיות מובדלים מהם עד קצה האחרון.

וזהו שאמר בצאת ישראל ממצרים, בית יעקב מעם לוועז, היתה יהודה לקדשו, כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה, אתה מוצא קדושה (רש"י ויקרא יט-ב), שישאל גדרו עצמן מן הערוה, ועל ידי זה היתה יהודה לקדשו. וקמפרש איך הגיעו ישראל למדריגה זו, ואמר כי בית יעקב יצאו מעם לוועז, שהרחיקו והבדילו עצמם מהמצרים בתכלית, וגם אחר שישבו שם שנים רבות, נשארו המצריים בעיניהם לעם לוועז, אין אנו מרוצים בהם, ואין רוצים חברתם ומנהגיהם ואורח חייהם. והיו בזה לבית יעקב, שנאמר עליו וירד מצרימה ויגר שם, ולא להשתקע ביניהם. וכאשר האדם מרגיש תמיד בהיותו סביב לנכרי, שרוצה להיות מובדל ממנו בתכלית, אז זוכים להיות לקדשו, לגדור עצמו ולהיות קדוש.

ואמרו חז"ל (קידושין מ). על רבי חנינא בר פפי דתבעתיה [לזנות] ההיא מטרוניתא, אמר מילתא ומלי נפשיה שיחנא וכיבי, עבדה היא מילתא ואיתסי. ערק טשא [נטמן] בההיא בי בני [בית המרחץ], דכי הוו עיילין ביה בתרין אפילו ביממא הוו מתזקין [שמצויין בו מזיקין]. אמרו ליה רבנן מאן נטרך. אמר להו שני נושאי קיסר שמרוני כל הלילה. אמרו ליה שמא דבר ערוה בא לידך וניצלת הימנה, דתנינא כל הבא דבר ערוה לידו וניצל הימנה, עושין לו נס ע"כ. ולמדה זו זכו בני ישראל במצרים ערות הארץ, שעל ידי שגדרו עצמם בקדושה, זכו בעת צרה לנס של הקריעת ים סוף, כי זהו שכרו של מי שבא דבר ערוה לידו וניצול ממנו. וזהו שאמר בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו, כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. והים ראה וינס, הים ראה שהם קודש, שבא דבר ערוה לידם וניצלו ממנו, על כן שינה טבעו, ובקע עצמו לפניהם.

ואספרה מה שסיפר לי אברך אחד, שלא מבית מדרשינו, שאחר שדיברנו (בדרשת ז' אדר העל"ט) אודות הסעלפון שיש עליו אינטערנעט, שאין להשתמש

בהם בלי פילטער. והיות שקשה להשיגו לפי שעה שיהיה פילטערד, אמרתי שיש בחבורתינו אברך חשוב אחד, שמוכן לסדר אותו למי שרוצה בזה. ואמר לי שנתעורר אז בזה מהקונטרס שנדפס דרשה הנ"ל, וחקר וטרח שיוכל לתקנו, והיה מוטל לפניו אז מסחר שיכולים להרויח בו הון רב, והיה לו קישוים רבים בזה עם הבאנק. ויום אחד עזב את מסחרו כדי לבצע לתקן את הסעלפון שלו, וכאשר בא חזרה להאפיס, הגיע לו פעקס מהבאנק, שהכל על מכונו יבא בשלום ונגמר המסחר. ותולה את הדבר בזכות שטרח עצמו בדבר מצוה זו.

והנה אין לנו עסק בנסתרות, להבין דרכי המקום, לקשר נימא בנימא, ולתלות דבר אחד בחבירו, אמנם נאמנים עלינו דברי חכמינו ז"ל כאלף עדים ויותר, שכל הבא דבר ערוה לידו וניצל הימנה עושין לו נס, ואם כן מכל שכן שהדברים התלויים בדרכי הטבע, הקב"ה משדד אותם לטובתו. והמסתובב בסעלפון כזה, דבר ערוה בא לידו בכל שעה ורגע, והעושה פעולות להנצל ממנה, ראוי הוא שמן השמים יעזרוהו בכל מה שיצטרך. והכתוב אומר (משלי ו-כו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (וברש"י לידי עניות וחוסר כל טוב), וידיעת ההפכים שוין.

(נעילת החג פסח תשס"ח)

*

איתא בגמרא (סוטה לו.) כשעמדו ישראל על הים, היו שבטים מנצחים זה עם זה וכו', קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחלה וכו', לפיכך זכה יהודה לעשות ממשלה בישראל, שנאמר היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו [ישראל ממשלותיו דיהודה, שנתקדש למשול בהן], מה טעם, משום דהים ראה וינס ע"כ. הרי לנו עד כמה הגיע אמונתם בה, שמסרו נפשם בפועל בלי שום חשבונות, אלא קפץ וירד לים. וכח זה נמשך על כל הדורות בבוא הימים הללו, שתהא אמונתו ברורה עד מסירת נפש בפועל ממש.

ויש לומר הכוונה בהמשך הכתובים, דידוע מה שאמרו חז"ל דבשעה שאמר ה' בבריאת העולם, ויהי מבדיל בין מים למים (בראשית א-ו), התחילו מים התחתונים בוכים, ואמרו אנן בעינן למיהוי קדם מלכא עלת העלות (תיקוני זוהר תיקון ה' יט). וכדי לפייסם הבטיח להם שיקרבו במלח על גבי המזבח וניסוך המים בחג (רש"י ויקרא ב-ג). ואף על פי כן המים הללו אין להם מנוחה למטה,

ויש להם השתוקקות תמידי להתעלות לה', ועל כן גלי המים הם מתרוממים תמיד לעלות, ובשוא גליו אתה תשבחם (תהלים פט-י). ואיתא בספה"ק שהקב"ה משבח אותם על מעלתם שמגביהים עצמם תמיד כלפי מעלה.

וכאשר עמדו ישראל על הים, התבונן יהודה על המים הללו איך הם מתנשאים לכבוד קונם, ונשא קל וחומר בעצמו, אם המים הדוממים אין להם מנוחה זה אלפי שנה, ומרגישים שאין להם סיפוק לדור בתחתונים, וכל אוות נפשם הוא רק להתדבק בבוראם למעלה, אם כן מכל שכן שבני ישראל צריכים להיות במדרגה זו, למסור הכל עבור כבוד קונם. וזהו שאמר בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו, שקידש שם שמים וקפץ לים, ומהיכן לקח מדה זו, על זה אמר, הים ראה, יהודה ראה את הים, איך הגלים מתנשאים בלי הרף כלפי מעלה, וינום, מזה קיבל חיות דקדושה לנוס אל תוך המים.

(ליל שביעי של פסח תשס"ט)

*

הים ראה וינוס וגו', מה לך הים כי תנוס וגו', מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלו-ה יעקב.

ויש להבין השאלה והתשובה. וגם למה תיאר כעת את ה' שהוא המחולל ארץ ומלואה. וגם למה אמר 'מלפני אדון וכו', ולא אמר 'מאדון'. גם מה שהדגיש מלפני אלו-ה 'יעקב', למה פרט יעקב דייקא. ובילקוט (תהלים תתעג) אמרו, נטל הקב"ה רגליו של יעקב והעמידם על הים, אמר לו ראה נסים שאני עושה לבניך ע"כ. **ויש** להבין למה יעקב דייקא, ולא שאר האבות הק'.

ויש לומר עוד, דאיתא במדרש רבה (שמות כא-ו) כשהלך משה לקרוע את הים, לא קבל עליו הים להקרע, אמר לו הים מפניך אני נקרע, אני גדול ממך, שאני נבראתי בשלישי ואת נבראת בששי, כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע, מה עשה הקב"ה נתן ימינו על ימינו של משה שנאמר (ישעיה סג-ב) מוליד לימין משה וגו' ע"ש. והתירוץ על קושיית הים הוא, דהגם שהאדם נברא בסופו אחר כל מעשה בראשית, היינו רק במעשה, אבל במחשבה היתה בריאתו מוקדם לכל הנבראים, וכדאיתא ברש"י (בראשית א-א), בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, בשביל ישראל שנקראו ראשית, שנאמר (ירמיה ב-ג) ראשית תבואתה (ב"ר א-א). ואיתא עוד במדרש רבה (שם א-ד),

בראשית, בזכות משה שנאמר (דברים לג-כא) וירא ראשית לו ע"כ. הרי שהמחשבה לברוא את האדם קדמה לבריאת העולם. וכמו שדרשו במדרש רבה (ויקרא יד-א) אחר וקדם צרתני (תהלים קלט-ה), אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית ע"ש. והיינו כי תכלית כל הבריאה הוא רק עבודת בני ישראל בתורת ה', ובלא ישראל אין לה' שום חפץ ותכלית בכל הבריאה. ואם כן אי אזלינן בתר המחשבה נסתלק טענת הים שאני קשיש ממך, דאדרבה האדם מוקדם לבריאה, ומוכרח לצייתו ולהקרע מפניו.

וכמו כן עצם הצלת ישראל בים היה רק משום דאזלינן בתר מחשבה. כדאיתא בילקוט (בשלה רלד) ירד סמאל ואמר לפניו, רבש"ע לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים ואתה עושה להם נסים, והוא משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חימה וביקש לטובען. מיד השיב לו הקב"ה, שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוהו אלא מתוך שיעבוד ומתוך טירוף דעת, ואתה דן שוגג כמוזיד ואונס כרצון ע"ש. הרי דהגם שבמעשה גם הללו היו עובדי עבודה זרה, מכל מקום דן אותם ה' לפי המחשבה, והם לא עבדו אלא מטירוף הדעת.

וכמו כן מפלת מצרים, שאמר ה' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו-יד), ולכאורה הרי נגזר על ישראל ועבדום וענו אותם, אם כן במעשה עשו רצון ה' שגזר עליהם, ולמה הגיע להם עונש. ועל כרחק משום דלא היה מחשבתם לטובה, לעשות רצון ה', אלא מרשעות לבם ציערו ועינו אותם, כי ידעת כי הזידו עליהם (נחמיה ט-י), ולכן נענשו דאזלינן בתר המחשבה.

והנה בגמרא (כתובות ה.) פליגי אמוראי אי אזלינן בתר מחשבה בבריאה, או בתר מעשה ע"ש. אך מיעקב אבינו יש ללמוד דאזלינן בתר מחשבה, כי הלא יעקב היה איש תם, תתן אמת ליעקב, איך רימה לעשו ליקח ממנו הבכורה וגם הברכות, ויעקבני זה פעמים, את בכורתי לקח, ועתה לקח את ברכתי (בראשית לו-ל). אבל האמת הוא, שאם כי בפועל יצא עשו תחלה, מכל מקום אי אזלינן בתר מחשבה, הרי נוצר יעקב מטפה הראשונה, כמשל השפופרת (רש"י בראשית כה-לו), וממילא החזיק יעקב כי בלאו הכי הוא הבכור, דאזלינן בתר מחשבה, וכיון שיצחק רצה לברך את הבכור, שפיר אמר אנכי עשו בכורך (כו-ט), מה שאתה חושב על עשו שהוא בכורך, אנכי הוא עשו בכורך. וכמו כן כאשר בא יעקב לחלק את הבכורה, לא נתנו לראובן שהוא הבכור בפועל, אלא ליוסף בנה של רחל, ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך (מח-כב), כי תחלת המחשבה היה

על רחל, ובמחשבה הוי יוסף הבכור. ועכ"פ נלמד מיעקב דאזלינן בתר מחשבה ביצירה, ואם כן במחשבה משה קשיש מהים, שעלה במחשבה תחלה, ושפיר צריך להקרע לפניו.

וזהו שאמר, מה לך הים כי תנוס, הלא יש לך טענה חזקה נגד משה, אני קשיש ממך. ועל זה השיב כי משה קשיש מיניה, מלפני אדון חולי ארץ, שהוא עוד מתחלה ולפני שברא ה' את הארץ, כבר מאז עלתה לפניו במחשבה, משה עם ישראל, ואם כן משה קשיש מיניה. אך מי יאמר דאזלינן בתר מחשבה דלמא אזלינן בתר מעשה, על זה סיים מלפני אלו-ה יעקב, שהעמיד את יעקב שם על הים, ומיעקב אנו רואים דאזלינן בתר מחשבה, ומהאי טעמא קרע הים לפניהם. - והנה בריאת העולם היה בימינו של הקב"ה, וכמו שנאמר (ישעיה מח-ג) וימיני טפחה שמים, על כן נתן ה' את ימינו על ימין משה, להורות להים שהימין שברא העולם היה רק בשביל משה, ושפיר משה קשיש מהים, ויש לו לקרוע לפניו.

(נעילת החג פסח תשס"ז)

*

מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור, ההרים תרקדו כאלים גבעות כבני צאן, מלפני אדון חולי ארץ וגו'.

נראה כי הכתוב אומר, וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שמות יד-כז), וברש"י לתקפו הראשון ע"כ. ויש לומר, כי בתחלת הבריאה אמר אלקים, יהי רקיע בתוך המים, ויהי מבדיל בין מים למים (בראשית א-ו), ואיתא במדרש שהיו המים התחתונים בוכים, על מה שנתרחקו מאור ה' למעלה, ואמרו אנן בעינן למהוי קמי מלכא. וניחם אותם ה' להקריב מהם על המזבח, על כל קרבנך תקריב מלח, וניסוך המים בחג (רש"י ויקרא ב-ג).

והנה זה יותר מאלף שנים מבריאת העולם היו עומדים המים ומצפים שיהיו קמי מלכא, ועדיין לא נבנה בית ה', ולא נתנחמו עדיין. אמנם בקריעת ים סוף, שנגלה ה' עצמו על הים כגבור מלחמה (רש"י שמות כ-ב), וראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל, והראו באצבע זה א-לי ואנהו (טו-ב), הרי זכו להיות אז קמי מלכא. ועוד גם זאת שנעשה על ידם קידוש שם שמים על כל העולם, אז נבהלו אלופי אדום וגו', וזכו למדריגה שלא זכו המים העליונים, אז רקדו וששו

המים על חלקם. וזהו שאמר וישב הים לאיתנו, לתוקפו הראשון, היינו התוקף שהיה לו בתחלת הבריאה, קודם שהבדיל ה' בין מים למים. - וזהו שמושיב על השאלה, מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור, וקאמר מלפני אדון חולי ארץ, שנתעלו למעלתם שהיה להם מלפני שברא ה' את הארץ וצבאיה, שאז חילק והבדיל בין מים למים, והם כעת קדם מלכא כמו בתחלת הבריאה, על זה נסו ורקדו ושמחו.

(ליל שביעי של פסח תשס"ח)

*

יש לומר דאיתא במדרש רבה (בראשית פה-ד) אמר רבי יוחנן תנאין התנה הקב"ה עם הים שיקרע לבני ישראל, הה"ד וישם הים לאיתנו, לתנאין שהתנה עמו ע"כ. ובספר המאור הגדול (פ' בשלה) כתב, שבנו של הגר"ח מוואלאזין ז"ל, אמר פעם להגר"א זצ"ל, דליכא מידי דלא רמיזי באורייתא, וגם זה נרמז במה שאמר ה' בתחלת הבריאה, יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (בראשית א-ט), ולכאורה מלת 'ותראה היבשה' הוא אך למותר, דכיון דיקוו כל המים אל מקום אחד, יהיה יבשה במקום שהיו המים מתחלה. אך הכוונה הוא שהתנה ה' שעל המקום ההוא אשר יקוו כעת המים שם, תראה היבשה שם באותו מקום, שכאשר תגיע השעה הצריכה לכך, תהיה מקום המים ליבשה ע"ש.

והסיבה שהוצרך הקב"ה להתנות תנאי זה בעת הבריאה, הלא בידו לשנות הטבע כרצונו בכל עת ובכל שעה, וכאשר יגיע הזמן שיוצרכו ישראל לנס, אז יגזור ה' על הים שיקרע לפניהם. ונראה דהרי אמרו חז"ל (שבת לב.) דהעושין לו נס מנכין לו מזכויותיו, דכתיב (בראשית לב-יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמות אשר עשית את עבדך [הוקטנתי ונתמעטי זכויותי בשביל החסדים אשר עשית וכו'] ע"כ. ואמרו (שם נג.) כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית ע"ש. הרי שבשינוי הטבע יש ניכוי זכויות. אמנם תנאי שהותנה בשעת הבריאה, הרי זה חלק מהטבע, שכך נברא טבע העולם מתחלה, שבבוא הזמן יקרע, ותראה בו היבשה, אין זו שינוי סדרי בראשית, ואין בזה ניכוי זכויות.

וזהו ששואל, מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור, וממשיך לשאול, ההרים תרקדו כאלים גבעות כבני צאן, לשמחה מה זו עושה, שיתנכו זכויותיהן

של ישראל בעשיית הנס, הלא טוב יותר היה שתהא ישועתן בדרכי הטבע. ושתיהן ביחד אינו מובן, להעשות נס שהים ינוס, ועוד ישמחו על זה ההרים והגבעות, על מה שנשתנו סדרי בראשית. ועל זה בא כמושיב, אין בזה נס ושינוי דרכי הטבע, וממילא אין בזה ניכוי זכיות, כי דבר זה נגזר כבר מתחלת הבריאה, 'מלפני אדון חולי ארץ', עוד לפני שנברא הארץ גזר כבר קונו תנאי, ותראה היבשה, והוי זה חלק מסדרי בראשית.

(ליל שביעי של פסח תשס"ח)

*

עוד יש לומר, דהנה לכאורה יש להבין לשמחה מה זו עושה, ההרים תרקדו כאילים וכו', הלא אמרו חז"ל (שבת לב:): העושין לו נס מנכין לו מזכיותיו, דכתיב (בראשית לב-יא) קטנתי מכל החסדים [הוקטנתי ונתמעטו זכיותי בשביל החסדים אשר עשית] ע"כ. ואם כן בהנסים הגדולים של קריעת ים סוף נתמעטו זכיותיהן של ישראל, ואמרו (שם נג:): כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית ע"ש.

אמנם יש לומר על פי מה שכתב באהל יעקב (פ' וירא), כי האמנם מאז יסד ה' ארץ ושמים, היה מרצון חכמתו ית' להנהיג עולמו על דרכי הטבעיים בכל פרטי מעשי בראשית, שלא ישנו את תפקידם ולא יעברו חק עולם, עכ"ז לעתות פרטיות וזמנים מיוחדים, הלא שינה ית' והעביר חקם והחליף טבע שימושם לאיזה סבה מהסבות כנודע. אבל דע לך, כי כל השינויים שעשה ית' בטבע המוטבע ביצירת בראשית בכמה דברים פרטיים, היו אך דרך ההלוואה, ושאלים היו אתו ית' לעת היה הצורך להחליף ולשנות את טבעם, אולם אחר כך החזיר הדבר להשלים סדרי הטבעיים, כמו הפך המים לדם והדם למים, מטה לנחש ונחש למטה. וכמו כן מצאנו לרז"ל שאמרו (חולין צא:): ויזרח לו השמש, וכי שמש לו לבד זרחה והלא לכל העולם זרחה, אמר רבי יצחק שמש ששקעה בעבורו זרחה בעבורו. והרצון כי השמש על ששקעה שלא בעונתה, שהוא ענין השתנות סדרי מעשי בראשית, היה ההכרח שתקדים זריחתה ב' שעות להשלים שיעור ההשתנות. ובנביא (ישעיה לח-ה) הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית עשר מעלות. וכן בדור המבול עשה ית' מן היבשה ים, ולהשלמת הטבע עשה אחר כך הים ליבשה לעת הצורך ודפח"ח. (ועיין בזה באבן שלמה פ' תולדות אות א.).

וביתר ביאור לעניינינו, הנה מצינו בעת המבול, שנעשה אז מיבשה ים, וכמו שנאמר (בראשית ז-ט) והמים גברו מאד מאד על הארץ, ויכוסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים. ואם כן מגיע מצד הדין להשיב זאת להטבע שיהיה מים יבשה, ואין בזה שינוי הטבע, אלא פרעון ותשלומין להטבע. וכיון שהמבול באה בשביל שהשחית כל בשר דרכו על הארץ (שם ו-ג), ועל זה בא העונש להפוך היבשה לים, על כן בדין הוא שישולם זאת לישראל, שהיו במצרים ערות הארץ, ולא היה אחד מהם פרוץ בערוה (ויק"ר לב-ה). – ומעתה פעם הראשונה שעשה ה' מיבשה ים, זהו היפוך דרך הטבע, שהוצרך לשנות החוק שקבע בעת הבריאה, ועל דבר כזה מנכין מהזכיות. אבל כאשר משלם זאת בחזרה להטבע, זה מוכרח מחיק טבע העולם, לשלם מה שנלקח ממנו, ועל זה אין ניכוי זכיות.

וזהו שאמר הכתוב, בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוּעז, היתה יהודה לקדשו, כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (רש"י ויקרא יט-ג). והים ראה זאת, שראויים הם ישראל לנס גדול של קריעת ים סוף וינוס, וההרים רקדו כאלים וגבעות כבני צאן. ועל זה בא השאלה, מה לך הים כי תנוס, ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן, לשמחה מה זו עושה, הלא מנכין להם עבור זה מזכיותיהם. ועל זה בא התשובה, מלפני אדון חולי ארץ (מלשון מחליא ליה לשבח), היינו ששינה והיפך את הארץ לתקנו בדור המבול, ועשה אז מארץ ים, ההופכי הצור אגם מים, שההרים הגבוהים נעשו מקום מים, וחלמיש נעשה למעינו מים, שנבקעו אז כל מעינות תהום רבה (שם ז-יא). לכן מן הדין כעת שישולם זאת להטבע שיהיה מים יבשה, ואין בזה ניכוי זכיות.

(ליל שביעי של פסח תש"ע)

*

ההרים רקדו כאילים וגו', מה לך הים כי תנוס וגו', מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלו-ה יעקב.

נראה דהנה בירידת יעקב למצרים כתיב שאמר לו ה', אל תירא מרדה מצרימה וגו', אנכי ארד עמך מצרימה, ואנכי אעלך גם עלה, ויוסף ישית ידו על עיניך (בראשית מז-ג). וברש"י הבטיחו להיות נקבר בארץ (קה"ר ז-ג) ע"כ. ואכתי יש להבין כפל הלשון, ואנכי אעלך גם עלה.

אך הכוונה הוא, כי תכלית ירידת יעקב למצרים היה לטהר ולוכך האויר שם, שיוכלו בני ישראל להיות שם, ולא יתערבו בגויי הארץ, במקום זוהמא

וטומאה ערות הארץ. והקב"ה הבטיחו אנכי ארד עמך מצרימה, שכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם, גלו למצרים שכינה עמהם (מגילה כט.). וגם אחר שנסתלק יעקב אבינו והעלוהו לארץ כנען, מכל מקום רוחו והשראתו נשאר עם זרעו במצרים, ויעקב אבינו לא מת כמו שאמרו חז"ל (תענית ה:), ואף שספדו ספדניא וחנטו חנטיא וקברו קבריא, היינו רק גופו נסתלק מהם, אבל השראת קדושתו נשאר עמהם. וכדאיתא במדרש רבה (שמות א-ה) וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא (א-ו), אע"פ שמת יוסף ואחיו, אלקיהם של אלו לא מת ע"כ. ופירשו בו, שהשארית אלקותם שעבדו את ה', הקדושה והטהרה שהיה שורה עמהם, זה לא מת, אלא נשאר עם הדורות הבאות במצרים. ורק כאשר עלו ישראל ממצרים, אז גם השראת נפש של יעקב עלה עמהם יחד.

ועל זה הבטיחו ה', ואנכי אעלך גם עלה, עליה ראשונה במה שיעלוהו לקבורה בארץ כנען, אבל בהיות כי יעקב אבינו לא מת, ונשאר עוד ברוח ונפש עמהם במצרים, על זה בא הבטחה השנייה, גם עלה, שבצאת ישראל ממצרים יעלה עמהם גם יעקב. וכדאיתא במדרש רבה (בראשית צב-ד) בצאת ישראל ממצרים, ישראל סבא. - ונראה דעל זה רמז הכתוב, ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן (תהלים קיד-ד), כי האבות הקדושים נקראו אילים, כמו שנאמר (תהלים כט-א) הבו לה' בני אלים, וברש"י שהאבות הם אילי הארץ (לשון חיזוק כמו (שמות טו-טו) אילי מואב) ע"כ. שההרים רקדו כאשר ראו את האבות שהיו שם עם ישראל יחד. וגם נרמז בו יעקב אבינו במיוחד, שאיל"ם נוטריקון יעקב אבינו לא מת, (והוא נקרא בשם יעקב וישראל, ועל זה נרמז הב' יודי"ן באילים). וזהו מה לך הים כי תנוס וגו', מלפני אלו-ה יעקב, שהאלקות של יעקב היה יחד עם ישראל, שלא התערבו במצרים, אלא בצאת ישראל ממצרים, היו בית יעקב נפרד מעם לועז, ובשביל גודל מעלתם זכו לקריעת ים סוף.

(נעילת החג פסח תשס"ז)

*

אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים.

ויש להבין למה הקדים גאולתנו קודם לגאולת האבות, הלא גאולתנו הוא רק תוצאה מגאולת אבותינו, וכמו שאומרים, אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה. וכן אומרים, לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה ממצרים אלא אף אותנו גאל

עמהם, אם כן היה יותר מתאים סדר ההודאה, אשר גאל את אבותינו וגאל אותנו ממצרים.

ונראה על דרך שביארנו במקום אחר, במה שמשנה רבינו קרא שם לבניו, שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה, ושם האחד אליעזר כי אלקי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה (שמות יח-ג). ובשם הראשון כתיב 'כי אמר', ובשם השני לא נאמר כן. ועוד כי מה שהצילו מחרב פרעה, היה מתחלה, כאשר היה עוד במצרים והרג את המצרי, וגר בארץ נכריה נעשה רק לאחר שברח, ולמה הקדים שם גרשם קודם לשם אליעזר. ועוד מהו החשיבות להיות נע ונד כגר בארץ נכריה.

אך הכוונה הוא, כי הנה משה רבינו בנערותו הוצרך לעזוב בית אביו ואמו, ולהפרד איש יחידי מהכלל ישראל, ולהסתובב בין האומות עובדי עבודה זרה, ולהכנס לביתו של יתרו כהן מדין, שהיה מכיר בכל עבודה זרה שבעולם (רש"י שמות יח-יא), והיה איש יהודי בודד עד שנעשה בן שמונים שנה בדברו אל פרעה (שם יז-י). ורוב שנותיו עברו עליו כך, משחר טל ילדותו, ואף על פי כן נתעלה בקדושתו לרום המעלות, אשר לא קם נביא עוד כמושה, ובאיזה כח עמד לנס חי בצדקו, שלא נשפע עליו כלום מטומאת העמים.

אמנם הסיבה לזה הוא, כי הכיר משה גודל הסכנה המוטל לפניו, שלא יתקיים אצלו ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם, על כן מיוזמו הראשון התנכר והתרחק מכל איש, לא להתרועע עמהם, לא יהא לו חברותא עמהם, רק מה שהוא בהכרח, וחזר ושינן לעצמו שאין מקומו כאן, אלא אצל אחיו בני ישראל במצרים, והשתוקק תמיד שיוכל לשוב ולהתחבר עמהם. הוא לא רוצה להשתקע כאן, אלא כאחד שאסרוהו בבית האסורים, ובהכרח מסתובב ונודד חוץ למקום מושבו האמיתית. ולכן התנכר מהם בכל דבר, ולא שינה שמו ולשונו ומלבשו, שלא יוכל להתערב עמהם. וכדרך שמצינו ביעקב, וירד מצרימה ויגר שם (דברים כו-ה), מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים, אלא לגור שם, ולכן ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצויינים שם.

ועל דבר זה נתן משה הודאה לה', שנתן לו דעת להכיר זאת להיות כגר, שהשקפה ההוא הצילו מטמיון, 'כי אמר' שאמר משה תמיד, 'גר הייתי בארץ נכריה', אין זה מקומי, אינני רוצה בחברותם, אנכי רוצה להיות גר ונכרי ולא

תושב עמהם, וזה נתן לו כח ועוז לעמוד בקדושתו להתנהג על דרך ישראל סבא, כמו שנתגדל מבית אבותיו. ואלמלא לא הגיע למדרגה והשקפה זו, אלא היה נטמע בין המדינים, לא היה אצלו שום חשיבות מה שהצילו ה' מחרב פרעה, לחיות חיים של רשעים הקרויין מתים (ברכות יח), וגדול המחטאו יותר מהורגו, ומה לו בחיים קצרים בעולם הזה, ולאבד חיים נצחיים בעולם הבא, וחביב יותר היה לו למות זכאי ולא ימות חייב (סנהדרין עב), ורק אחר שנתן הודאה על חלקו, על מה שזכה לומר גר הייתי בארץ נכריה, שלא להיות כתושב ולהטמע ביניהם, אז יש חשיבות מה שהצילו מחרב פרעה.

וכמו כן בגאולת ישראל ממצרים, הרי הכתוב אומר, בבן הרשע, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל, שהרשעים מתו במצרים ולא זכו להגאולה. ואם אחר הגאולה היו בניהם של יוצאי מצרים עוזבים דרך אבותיהם, ולגדל דור של רשעים, בנים כאלו אשר אילו היו שם במצרים לא היו נגאל, אז טוב יותר היה להם להשתעבד עוד במצרים, ויכלו עושי רשע. וכל החשיבות של גאולת אבותינו, הוא רק אם יכולים להעמיד אחר כך דורות ישרים. ולכן נותנים מתחלה הודאה לה' על גאולתינו, 'אשר גאלנו שאין אנו מהרשעים אשר אילו היה שם לא היה נגאל, ואז יכולים ליתן הודאה על גאולת אבותינו.

(נעילת החג פסח תשס"ח)

*

או יאמר דהנה בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים (פסחים קטז), ובפשוטו הכוונה שיש לו להחשיב עצמו כאלו היה אז במצרים ויצא ביחד עם הכלל ישראל. אבל באמת יש בזה עוד ענין, והוא מה שאמר הכתוב, א-ל מוציאם ממצרים (במדבר כג-כב), וכתב באור החיים הק' שאמר 'מוציאם', שמשמע יותר לשון הוה, ולא אמר 'הוציאם' שמשמע יותר לשון עבר. אך יודעי פנימיות התורה אמרו, כי כל ליל פסח יש הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו א-ל מוציאם, כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם ע"ש.

וביאור הדברים כתבו בספה"ק, שכל מועדי ה' הם נצחיים, שמתעורר מדי שנה בשנה אותן הנסים שנעשו בימי קדם, והמהר"ל כתב שכל המשעבדים

נקראים בשם פרעה, וכל הצרות והגליות נקראים בשם מצרים, שמצירים ומכאיבים את ישראל. ובהיות שאנו משוקעים בטומאת העמים בתוך גלותינו, ואנו שוכנים בערות הארץ, על כן בבוא חג הפסח מתעורר ענין יציאת מצרים אצל כל אחד ואחד מישראל, שה' מוציאו מעמק הבכא ומעלהו מטומאת מצרים שנדבק בו.

ואם כן בבוא חג הפסח, הרי מלבד הגאולה הכללית של הכלל ישראל, שיצאו ממצרים, אשר כל אחד מאתנו נכלל בגאולה זו של אבותינו, כי אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי גם אנו משועבדים היינו לפרעה, יש גם גאולה פרטית המתחדשת בכל שנה ושנה, שאינו נוגע לאבותינו רק לנו, שכל אחד יוצא כעת מהמצרים שיש לפניו. וכמו שכתב הרמב"ם (ה' חמץ ומצה ז-ו) חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא 'עתה', משיעבוד מצרים ע"ש. ולכן מתחלה אנו נותנים הודאה על אשר 'גאלנו', שבפסח זו שאנו עומדים בו כעת גואל אותנו מהמצרים שלנו, ושוב נותן הודאה על גאולתן של אבותינו ממצרים, שגם אנו נכללים בה, ולכן הקדים אשר 'גאלנו', כי זהו הגאולה הפרטית של עתה ביום שאנו עומדים בו, ושוב חוזר על הראשונות, אשר גאל את אבותינו.

(נעילת החג פסח תשס"ז)

*

והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כן ה' אלקינו ואלקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים.

י"ל עפי"מ דאיתא במדרש רבה (שמות כג-ה), תשורי מראש אמנה (שיר ד-ה), אמר רבי יוסטא הר הוא ושמו אמנה, עד אותו ההר ארץ ישראל, ממנו ולהלן חוץ לארץ. אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי כשיגיעו הגליות לשם יהיו אומרים שירה, לכך נאמר תשורי מראש אמנה. וקשה, אם עומדים על גבול ארץ ישראל למה לא יכנסו לארץ לומר שירה בארץ הקודש. ואמר הרה"ק מוהרי"ד מבעלזא זי"ע, כי כשיבואו הגליות לגבול ארץ ישראל יזכרו העבודה שעבדו השי"ת בגלותם בין שיני אריות בתוך לחץ ודחק, ורק באמונה שהאמינו בהשי"ת שיגאלנו. ועתה נכנסים לארצינו ולבית מקדשינו חירות מן השעבוד, ולא יוכלו לעבוד הבורא ב"ה בבחינה זו כמו מקודם, כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ולא צריך אמונה, ואז תהיה קשה בעינם הפסד עבודה גדולה כזו, ויחשבו הפסד

מצוה כנגד שכרה, וקשה עליהם פרידתם מהגלות, ויעמדו על הגבול ושם ישירו שירה. וזה פירוש המדרש תשורי מראש אמנה, הר הוא ושמו אמנה, כי שם יזכרו באמונה שלימה שהיה להם בגלותם ודפח"ח.

ולכן אנו מתפללים ומבקשים, כשם שהגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, 'כן' יגיענו ה' למועדים ולרגלים אחרים, שלא יחסר לנו אז השמחה והגעגועים מעומק הלב שיש לנו כעת למועדי ה', אלא כשם שהשמחה ממלא אותנו על כל גדותיו כאשר הגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כן יגיענו ה' למועדים הבאים לקראתינו לשלום, אם כי הם יהיו מועדים ורגלים 'אחרים', שגם ימי החול יהיו שמחים, אעפ"כ לא יחסר ולא יוגרע מההשתוקקות והשמחה שיש לנו כעת בהגלות, ונהיה שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך.

(נעילת החג פסח תשס"ז)

*

יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך.

נראה דהנה איתא בגמרא (שבת קמ"ה:) אמר ליה רבי חייא בר אבא לרבי יוסי, מפני מה מועדים שבבבל שמחים [רגילין לשמוח במועדים יותר מארץ ישראל], מפני שהם עניים [וכל השנה אין להם שמחה במאכל ובמשתה, ואין להם מרגוע ממלאכה, לפיכך המועדים כל שמחתם]. אמר להם רבי יוחנן, מפני שלא היו באותה קללה, דכתיב (הושע ב-יג) והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (וקללה זו נאמרה על ציון, ולכן מועדים בבבל שמחים יותר) ע"כ. ואם כן המועדים כעת, לא בכל מקום הם שמחים כל כך, ומועדים שבבבל שמחים יותר מארץ ישראל. ועל זה מתפללים שיגיענו ה' למועדים ולרגלים 'אחרים', שבכל מקום יהיו אז שמחים שתתבטל הקללה ההוא, ונהיה כולנו שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך. ולכן אומרים יגיענו למועדים ולרגלים אחרים 'הבאים לקראתינו לשלום', דאיתא בגמרא (שם) דהקללה ההוא גרמה, שאין לך כל רגל ורגל שלא באה בולשת [חיל המלך, לבוז ולהטיל עליהם עול] לצפורי ע"ש. והמועדים והרגלים אחרים יבואו לקראתינו 'לשלום' דייקא.

(נעילת החג פסח תשס"ז)

*

מוציא מצה.

יש לומר בחשיבות מצות אכילת מצה שהפליגו בו בספרים הקדושים, כי ישראל במצרים היו שקועים בדיוטא התחתונה של טומאה, עד קרוב לשער הנו"ן, ולא יכלו להתמהמה, ובאותו זמן שהיו עירום ועריה ניתן להם מצות מצה, על מצות ומרורים יאכלוה, הרי מצוה זו עומדת לאדם להעלותו גם בהיותו בדיוטא התחתונה. ומה גם שבשאר המצות כאשר האדם עושהו בלי שלימות לא פרחית לעילא, ומה שעשה בעודו רשע הולך להקליפות ר"ל כידוע, לא כן מצות אלו של לילה זו, הרי מתחלה הם ניתנו בהיותם בעומקי הקליפות, וממילא אין בהם שום עיכוב מלהעלותם למעלה.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

מרור.

הנה מצות היום הוא באכילת מרור, וכמו שנאמר (שמות יב-ה) ומצות על מרורים יאכלוהו. ובגמרא (פסחים לט.) אמר רב אושעיא מצוה בחזרת. ואמר רבא מאי חזרת, חסא. מאי חסא [מאי טעמא קרינן ליה חסא], דחס רחמנא עילוון. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, למה נמשלו מצרים כמרור, [דכתיב (שמות א-יד) וימררו את חייהם], לומר לך מה מרור זה שתחלתו רך וסופו קשה, אף מצרים תחלתן רכה [בתחלה נשתעבדו להן על ידי שכר שהיו שוכרין אותן], וסופן קשה ע"ש. ויש להבין, הרי מרור זה שאנו אוכלין על שום מה, על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. ואכילת מצה הוא על שם החירות, שחס רחמנא עלן, ולא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. ואם כן למה יש לדקדק לחזור על המרור ששמו חסא, דחס רחמנא עלן. וגם מה שעיקר המצוה הוא באותו מין שתחלתו מתוק דייקא.

ויש לומר, כי באמת מאתו לא תצא הרעות, ויש לכל אדם להאמין דכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, וכידוע דקישוי השיעבוד במצרים השלים הזמן,

שמניך הגדה של פסח מזבים עה

שהגזירה היתה ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו-יג), והם יצאו קודם הזמן. ואם כן מה שהביא עליהם ה' קישוי השיעבוד, היתה בכוונה מכוונת מתחלה לטובתם, וסוף מעשה במחשבה תחלה, מה שיצאו קודם הזמן, עלה במחשבה מתחלה לפניו ית"ש. ולכן המרור שרומז על וימררו את חייהם, תחלתו רך ומתוק, להורות שתחלת המחשבה בזה היתה לטובתם. וכיון שחס רחמנא עלן שלא נטמע בין המצרים, להיות משוקעים בני שיערי טומאה, על כן הביא עלינו המרור, שנוכל לצאת קודם הזמן, ולכן מצותו באותו מין שנקראת חסא, כי המרור היתה בשביל שחס עלן.

ומצותו 'בחזרת', לחזור ולשנן זאת לעולם, כי המרירות וקישוי החיים שכל אחד מאתנו עובר, אין זה הסתר פנים ח"ו, ואין זה רעה לתכלית הרעה, אלא הכל הוא לטובתנו, למרק חטא ועון וכו', כפי מה שמשיג החכמה העליונה, ובכל מרור יש חסא, משום דחס רחמנא עלן, בהמרור עצמו טמון חסד ה' שחס עלן, וכאשר עלתה המרור במחשבה תחלה להביאו על האדם, היתה תחלתו מתוק, לטובתו האמיתית והנצחי.

(בכניסת חג הפסח תשס"ח)

*

הנה קיימא לן בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא, דטעם מרור בעינן וליכא (פסחים קטו.). ויש להבין כיון דאכילת מרור להזכיר שמררו חיי אבותינו, וזה יזכור גם בבלע המרור, למה צריכין להרגיש גם המרירות בעצם. ועוד דלפי הסדר מרור קודם למצה, דמרור רומז על השיעבוד, ומצה על החירות, ולמה הקדימו אכילת המצה קודם למרור.

ונראה בהקדם מה שמספרים על הגאון רבי זלמן מזולאזין, אחיו של רבי חיים, שהיה יחד עם אחיו בכפר, והתאכסנו אצל כפרי פשוט אשר העליב אותו. ובדרך היה רבי זלמן עצוב ובוכה. שאלו אחיו, האם כה נגע העלבון ללבך. והשיבו רבי זלמן, לא על העלבון אני בוכה, אלא על כך שאני מרגיש את העלבון. מה שמדאיג ומצער אותי הוא, למה עדיין לא הגעתי למדריגה הזו שלא יהיה איכפת לי ע"כ.

ועל דרך זה יש לומר בשיעבוד מצרים, הרי חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (ברכות סא.), ולקבלינהו בשמחה. ומאתו לא תצא הרעות,

וכל מה דעביד רחמנא לטב, ובודאי שזה היה לטובתם האמיתית, לזכות על ידי זה לתורה ולארץ ישראל, אשר כולם לא ניתנו אלא על ידי יסורין (ברכות ה.). וכבר פירשו, וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א-ז), כי חז"ל (ברכות נד.) דרשו ובכל מאדך (דברים ו-ה), בכל מדה ומדה שמודד לך הוי מודה לו במאד. וישראל התעצמו עצמם 'במאד מאד', שבמדה זו של בכל מאודך, יהיו דבוקים מאד.

ובאמת המרירות שהיה להם במצרים לא היה מעצם העבודה, אלא על מה שכואב להם העבודה, למה חסר להם בה השמחה של מצוה, ולמה הם מרגישין העינוי והצער. וזהו שאמר הכתוב, ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו (שמות ב-ג), שזעקו על מה שהם נאנחים, ולמה לא הגיעו למדריגה שלא יצטערו מהשיעבוד. ועל זה נצטוינו לאכול מרור, שנזכור על גודל מדריגתם שהיו מרורים על מה שמקבלים זאת בכאב ואנחה. כי יש שעובר עליו עוני ושיעבוד, אבל מקבלהו בשמחה ואינו מרגיש בו מרירות, ויש שמקבלו בקישוי ומרגיש בו מרירות. ולכן אם אכילת המרור הוא רק כדי לזכור בעצם השיעבוד, די באכילת מרור לבד גם בבליעה, אבל אנו רוצים להזכיר שעיקר מרירותם היה על מה שהם מרגישין בזה טעם מרירות, ולא מקבלים זאת בשמחה. ולמדריגה זו אי אפשר להגיע רק אחר אכילת מצה, מיכלא דמהימנותא, על ידי גודל האמונה בה, גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי, אז יש להתאונן על מה שמרגישין מרירות בעבודת חומר ולבנים, ולא קבלוהו בשמחה.

(שבת חוהמ"פ תשס"ט)

*

זכר למקדש כהלל וכו', היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל ביחד.

הנה נצטוינו בליל פסח לאכול מצה ומרור, ומקדימים אכילת המצה לפני המרור, ולדעת הלל כורך אותם ואוכלם ביחד (פסחים קטו.). ולכאורה הרי המצה מורה על הגאולה, ויאפו את הבצק עוגות מצות כי לא חמוץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה (יב-לט), ולעומת זה המרור רומז על מה שמררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים (א-יד), ואם כן הדין נותן לאכול מתחלה המרור הרומז על הגלות והשיעבוד, ושוב לאכול המצה הרומז על הגאולה.

אך הענין הוא, כי מי שאין אמונתו חזקה, שבכל דבר אשר לפי ראות העין נראה לרעה, גנוז בו טוב, ומאתו לא תצא הרעות, אדם כזה לא רוצה לזכור את המרור, המצבים הקשים שעברו עליו בחייו, ורוצה להשכיחם, ובוטט בהם,

ומה לו לעשות זכר לוימררו את חייהם, הוא היה מוותר על המרור ההוא, ולא היה נצרך שוב להגאולה. אך אחר שאכלנו את המצה, מיכלא דמהימנותא, ולקחנו שלש מצות של מצוה, לרמז שהוא היה הוה ויהיה, ורק הוא המכיר ויודע טובתנו האמיתית, שיודע ראשיתנו ואחריתנו, אשר אין בן אדם יוכל לראות זאת, שאין לפניו רק ההוה, ולא יוכל להכיר טובתו האמיתית, ואחר שאכלנו המצה, ונעשה מזה כבר חלק מבשרנו, אז אנו לועסין גם המרור, להודות לה' גם על זה, כי המאמין יודע שהכל הוא טובתנו.

והלל שהיה מופלג באמונה, וכמו שאמרו (ברכות ס.) מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך, ושמע קול צווחה בעיר, ואמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, ועליו הכתוב אומר (תהלים קיב-ז) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה' ע"ש. וכתב בתפארת שלמה (פ' וארא קמו.) שלימד תמיד בביתו לקבל הכל באהבה, ואין מקום לצווחה בעת צער, ולכן היה בטוח שזה אינו בביתו. על כן היה כורך פסח מצה ומרור ואוכלם ביחד, כי אין חילוק בין פסח ומצה שרומז על החירות, ובין המרור שרומז על השיעבוד, ושניהם ביחד שוין אצלו לטובה.
(נעילת החג פסח תשס"ו)

*

צפון.

יש לומר בטעם שהאפיקומן נרמז בצפון, כי באמת צדיקים זוכים לאכול בליל זה מהקרבת פסח ממש, וכמו שכתב בהגדת דברי חיים שאמר, שאליהו מקריב קרבן פסח, וממנה עליהם צדיקי הדור, ומביא להם חתיכת קרבן פסח, וממשיך להם אוירא דירושלים, וטומאה נדחה בצבור, ולא רק פסח ברוחניות, אלא בגשמיות, א שטיק קרבן פסח ע"ש. ואם כן לכאורה אין הם צריכין לאכול אפיקומן זכר לפסח, כי הרי מוגיע להם פסח ממש. אך הם מצפינים מדריגתם שלא יודיעו אותם לרבים, על כן הם אוכלים מצה זכר לפסח, ובזה צפון מדריגתם, שבאמת הם אוכלים הפסח ממש.

וגם יש לומר, דרך בזכות שמקיימין מצות חכמים כתיקונם, לאכול אפיקומן זכר לפסח, בזה ממשיכין הארה שיביא אליהם אליהו פסח ממש. ואם כן באכילת אפיקומן צפון עוד אכילה מקרבן פסח ממש.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

ידוע כי מצות חג הפסח משפיעין פרנסה, ובפסח נידונין על התבואה (ר"ה טז.). והשמות של פרנסה הם פִּיאִי (ראשי תיבות של פותח את ידך), סִּאֵל (מע"ב שמות), ח'תך (סופי תיבות של פותח את ידך), ר"ת פס"ח. וכתב במאור ושמש לפסח (בד"ה עוד) כי מלת אפיקומן, ג' אותיות הראשונות אפ"י הוא ר"ת של פסוק פותח את ידך, ורומז שיורד על ידי זה שפע פרנסה ע"ש. ולכן הוא נקרא צפון, על שם שצפון מזלת את הזהב (בבא בתרא כה:): דכתיב מצפון זהב יאתה (איוב לז-כב), ואפיקומן מסוגלת לשפע פרנסה.

גם יש לומר דמסוגלת לזיווגו של אדם שקשה כקריעת ים סוף (סוטה ב.), דכתיב ויבן ה' אלקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה וגו', זאת הפעם עצם מעצמי וגו' (בראשית ב-כב). ואם כן זיווגו צפונה באחד מצלעותיו, ואפיקומן מסוגלת לזיווגו.

(ליל הסדר תש"ע)

*

מנהג ישראל תורה שמטמינים האפיקומן, והילדים גונבים האפיקומן.

הענין בזה, דהנה פסח הוא זמן של חינוך, וכל אחד רוצה לחנך בית כשר, ולמען תספר באזני בנך וכו'. וגוונים האפיקומן, ובא הילד ומוצאו ואומר, אבא אינם יכולים לגנוז כלום, הוא מראה לו מה שהטמין, וגם זהו חלק מהחינוך, להראות להורים שאינם יכולים לגנוז כלום. ואם רוצים בית כשר, צריך להיות הד' כותלים קודש בקדושה וטהרה, ואז יש השפעה טהורה לדורותיו אחריו.

(נעילת החג פסח תש"ע)

*

עוד יש לומר, על פי מה שכתב באמרי נועם לפסח (אות כו) ענין היחין, שלוקחין המצה האמצעית ומחלקין לשנים, והחלק הגדול מצניעין לאפיקומן, ולמה לא יחלקו לשנים בשוה, ולמה החלק הגדול לאפיקומן ולא בקערה. אך הנה שורש מצות מצה הוא להביא אדם לידי יראה וענוה כנודע מספרים [עיין

בכלי יקר שמות יג [יד], ולזה ה"א לחמ"א עני"א עולה ירא"ה. והנה בנוסח התפלה לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי, היינו, אשר האדם צריך להיות בב' בחינות, כי העיקר הוא הצנע לכת, רק עכ"פ בפני הבריות גם כן יתנהג עצמו בדרך היראה למען ילמדו ממנו, ובפרט שלא לחלל שם שמים, אבל העיקר הוא בהצנע ובסתר. ולזה רומז חלוקת המצה, אשר חלק הגדול נטמן לאפיקומן הנקרא צפון וסתר, וחלק הקטן נתגלה בקערה. וזהו מה ר"ב טובך אשר צפנת ליראיך [תהלים לא כ], היינו, היראה צריכה להיות החלק הרוב, וצריך להיות צפון ונסתר, ואף על פי כן פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, היינו, אשר גם בגלוי צריך לעשות פעולת מעשים טובים למען ילמדו ממנו שאר אנשים עכ"ד.

אבל האמת הוא, כי הגם שמדת הצנע לכת חשובה מאד, היינו רק בינו לבין קונו, אבל מי שיש לו בנים בבית, שמוטל עליו לחנכם ולחכמם, אם האב ילמוד במסתרים, ויתן צדקה רק מתן בסתר, איך יתחנכו בניו לתורה וגמילות חסדים, הלא הבן עושה מה שרואה אצל אביו, אדרבה זהו מחובתו להראות וללמד דרכי התורה לבניו. וכמו שפירש בלקוטי תורה להאר"י (פ' נצבים) הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו (דברים כט-כח), שכאשר נוגע לבנינו צריך להתנהג בגלוי ולא בסתר. ולכן כאשר האב מסתיר החלק הגדול מהמצה, להורות כי העיקר הוא להיות הצנע לכת, מראים להאב שדרך זה הוא טוב רק כאשר אין בנים בהבית, אז המצה נשארה צפון בסתר, אבל כשיש בנים הם מגלים זאת, כי אז העבודה בסתר אינה רצויה, אלא רובו ככולו יהיה בגלוי לפניהם. וכאילו הילדים אומרים להאב, אבא אל תצניע כלום, בבית עם ילדים ליכא הצנע לכת, צריכין לעשות הכל בגלוי, שיראו הבנים העבודה שעושים, וזה יכניס בהם אהבת תורה ויראת שמים. ומכל שכן בליל פסח יש להיות עבודתו גלוי לתועלת הבנים, ואין הזמן גרמא כעת לצפון.

(נעילת החג פסח תש"ע)

*

בשעם שנוהגין לפתוח הדלת באמירת שפוך חמתך.

כתב בהגדת קול יהודה בשם הרה"ק השר שלום מבעלזא זי"ע, דהנה הבית המקדש היה נקרא בירה כמו שכתוב (דברי הימים א כט-יט) הבירה אשר הכינותי. והנה בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה (תנחומא ויקהל ז),

ונמצא בירה למטה בירה למעלה. והנה נודע כי הבית המקדש לא נשרף, רק עלה למעלה כמו שאיתא בזוה"ק (ח"ב רמ): בסוד שפך חמתו על עצים ואבנים, ונמצא כי הבירה של מטה עלה גם אל הבירה של מעלה, ונעשה שם דל"ת, כי שני פעמים ביר"ה גימטריא דל"ת. והנה עתה שאנו מתפללין על הגאולה, ושיבנה בית המקדש של מטה, ויבא הבירה הנגזת למעלה ותרד למקומה למטה וישאר שם ביר"ה ולמטה יהיה ביר"ה, ויתחלק הדל"ת לשנים, ולזה פותחין הדל"ת לרמוז שאנו מבקשים שיפתח הדלת ויתחלק לשנים ויהיה ביר"ה למעלה וביר"ה למטה עכד"ק.

ועל פי דרכו יש לומר עוד, דהנה רש"י (סוכה מא. ד"ה אי) כתב, דמקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים שנאמר (שמות טו-יז) מקדש ה' כוננו ידיך ע"כ. ולכאורה לפי זה יתבטל מאתנו מצות עשה של ועשו לי מקדש (שם כה-ה), כיון שירד בנוי ומשוכלל. וברמב"ם (ה' מלכים יא-א) מבואר כי מלך המשיח יבנה את בית המקדש ע"ש. וצריכין לומר דישראל יוסיפו אז על הבנין שירד משוכלל, כדי לקיים בנין המקדש במצות ה'. ואם כן יהיה לנו אז בירה מלמעלה ועל זה יוסיפו בירה מלמטה, ויהיה ביחד מספר דלת, ולכן כשמתפללין על הגאולה העתידה פותחין הדלת, שאנו עושין בזה פתח לבנין בית מקדשנו שאז תהיה בבחי' דל"ת.

*

עוד יש לומר דהנה ברש"י כתב על הפסוק מוכן לשבתך פעלת ה' (שמות טו-יז), שמקדש של מטה מכוון נגד כסא שלמעלה. ואצל יעקב שאמר אין זה כי אם בית אלקים (בראשית כה-יז), שינה רש"י לשונו, דבית המקדש של מעלה מכוון נגד בית המקדש של מטה. וכן כתב גם כן על הפסוק (שמות כג-ב) הנה אנכי שולח מלאך וגו'. ואמר הרה"ק מוהרי"ד מבעלזא זי"ע, כי בעת שבנו המקדש למטה הרי זה מכוון נגד בית המקדש של מעלה, אמנם בעת חורבנו, ואין לנו למטה רק מקדש מעט (יהזקאל יא-טו), אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל (מגילה כט.), אז כביכול מעתיק ה' ממקומו את המקדש שלמעלה שתהיה כנגד המקדשות שבונים למטה, ומטלטלו ממקום למקום בארץ גלותינו, ואז המקדש שלמעלה מכוון נגד שלמטה ודפח"ח.

ונראה דזהו כפל הלשון בתפלה, בנה ביתך כבתחלה, וכונן מקדשך על מכונו וכו', והראנו בבנינו ושמחנו בתיקונו, ולכאורה יש בזה כפל לשון. אלא

דמתחלה מתפללים על המקדש שלמטה, בנה ביתך כבתחלה, ושוב אמר על המקדש של מעלה, וכוונן מקדשך על מכונו, שלא יתטלטל עוד ממקום למקום, אלא יכונן אותו על מקומו. ושוב אמר והראנו בבנינו, על המקדש שלמטה, ומאז לא יצטרכו עוד לטלטל המקדש שלמעלה, אלא יהיה עומד מתוקן על מקומו מכוון נגד ירושלים, וזהו ושמחנו 'בתיקונו'. ואם כן כאשר אנו מתפללים על בנין בית המקדש, אין התפלה רק על הבירה שלמטה, והראנו בבנינו, אלא גם על הבירה שלמעלה שלא יתטלטל עוד, ושמחנו בתקונו. ולכן פותחין הדל"ת, כי מתפללין על שתי הבירות, הן הבירה שלמטה, והן על הבירה שלמעלה.

(ליל הסדר תש"ע)

*

כזיתא פסחא ומקרי הלילא פקעי אגרא [לקול המולת ההמון מהלל, דומין כאילו הגנין מתבקעין] (פסחים פה:).

ויש לומר כי לפעמים עבודת האדם את קונו הוא על מנת לקבל פרס, בפשוטי עם לטובת עולם הזה, ובבני עליה לשכר עולם הבא, ליהנות ביום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. אמנם אחר עבודת ליל פסח באמירת הלל והודאה, באים להכרה שאין לעבוד ה' עבור טובת הנאה, אלא שכר מצוה מצוה (אבות ד-ב), השכר הוא עצם הזכייה שיש לנו שנוכל לקיים מצות ה'. ואחר כזיתא פסחא ומקרי הלילא, פקע אגרא, מסתלק העבודה שהוא על מנת לקבל אגרא, אלא עובד כדי לעשות נחת רוח לקונו.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

אנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי.

כי דוד היה מלך ישראל, וכלום חסר דבר מבית המלך, ובדרך הטבע רוב מחסוריו יוכל לסדר לעצמו, אבל באמת החזיק עצמו כעבד שאין לו יד כלל, ואין לו משלו כלום, והוא כולו תלוי בחסדו של אדונו, ואנה ה' כי אני עבדך. ולפעמים יתכן עבד שנמכר שיש לו אבות בני חורין, ומה שלא יכול לקבל אצל אדונו יוכל עוד לילך לקבל מאמו. על זה אמר דוד, אני עבדך בן אמתך, גם אמי

אין לה כלום מלבדך, היא גם כן אמה שלך, ועבד בן אמה אין לו לבקש גם מאמו, ואין לי משלי כלום, כי אם בחסדך הגדול, ולכן הנני בטוח כי פתחת למוסרי, כי מי שסמוך לבו ובטוח רק בה' אלקיו, הקב"ה ממציא לו חסרונותיו וצרכיו.

(דרשת שבת הגדול תשס"ז)

*

לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא, נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו, בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללוי-ה.

יש לומר כי גם בזמן שאין בית המקדש קיים, יכולים אנו לזבוח קרבן תודה לה'; והוא על ידי שיח שפתותינו, ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד-ג), וכל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה (מנחות קי). אמנם חסר ממנה שני דברים, חדא מה שדרשו חז"ל (פסחים נט:), ואכלו אותם אשר כופר בהם (שמות כט-ג), מלמד שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ע"ש. ואם כן הגם שכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה, אין זה אלא הקרבה לבדה דהיינו חלק הגבוה, אבל עודנה חסר החלק שכהנים אוכלים (ועיין בזה בהגדה חדש האביב דף קצא). והשנית, שאנו מקריבים אותה בטומאת חוץ לארץ, וחסר לנו קדושת המקדש בירושלים עיר הקודש. ולכן לעתיד נשלם הנדרים שלנו בפועל, שיהיו גם הכהנים אוכלים, וגם תהיה לה קדושת הארץ.

וזהו שאמר, לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא, אם כי בפועל אי אפשר לנו להקריב, אבל על ידי שאני קורא בשם ה', הפרשה בתורה, שכל התורה שמותיו של הקב"ה (זוה"ק ח"ג עג), בזה אני יכול לזבוח התודה. אבל אף על פי כן אקוה לכשיבנה בית המקדש, נדרי לה' אשלם, ואז יהיה נגדה נא לכל עמו, היינו הכהנים הנקראים עם קדושיך (יומא מא:), שהם עם ה' (עיין במג"א סימן קכז סק"ג). ועוד גם זאת, כי אז יהיה בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים, וזה חסר לנו עתה במה שנשלמה פרים שפתינו.

(ליל הסדר תשס"ח)

*

חסל סידור פסח כהלכתו וכו'.

פס"ח נוטריקון חסל סידור פסח, להורות שהשפעת הפסח לא נפסק, ורישומו נשאר על כל השנה. וכמו שאמרו החסידים דלכן לא הדפיס התניא בסידורו הפיוט של חסל סידור פסח, שאין לו חסל. ולכן בא הרמז בפסח, שגם כאשר חסל סידור פסח, יש להמשיך קדושת הפסח.

(ליל הסדר תש"ע)

*

זך שוכן מעונה קומם קהל עדת מי מנה.

יש לומר עפ"י"מ דאיתא בגמרא (חגיגה יב.) שבעה רקיעין הן, מעון, שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה, וחשות ביום מפני כבודן של ישראל [שמקלסין ביום], שנאמר (תהלים מב-ט) 'יומם יצוה ה' חסדו [יצוה למלאכים] לשתוק כדי לעשות חסד לצריכים חסד והם התחתונים], ובלילה שירה עמי ע"כ. וכ"ק אבא מארי זצ"ל (בהגדה חדש האביב בד"ה להביא לימות המשיח) כתב, דאולי בליל פסח חשות גם בלילה, שכל ישראל מקלסין אז להקב"ה בסיפור יציאת מצרים, והביא סמוכין לזה מזוה"ק (פ' בא מ., ומפ' בהעלותך קמט.) ע"ש.

הרי לנו מזה עד כמה חשוב למעלה שירותיהן של ישראל, שמשתיק אז המלאכים מלומר שירה, כדי שישמע שירותיהם של ישראל. ומכל שכן לעתיד, שעל זמן הזה נאמר, כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל (במדבר כג-ג), וברש"י שמחיצתן של ישראל יהיה לפנים ממלאכי השרת, והם ישאלו להם מה פעל א-ל ע"ש. ובודאי שאז יתעלה ויתרומם יותר השירה שלנו יותר משירת המלאכים. ועל זה אנו אומרים, זך שוכן מעונה קומם קהל עדת מי מנה, שהקב"ה שוכן ברקיע שבו מעון, כי שם מתענג ומשתעשע בשירות של המלאכים, קומם קהל עדת מי מנה, היינו כנסת ישראל, ואז תוכל להשתעשע בשירות ותשבחות החשובים יותר ממה שאתה שומע כעת במעון.

(ליל הסדר תש"ע)

*

יחיד במלוכה, כביר כהלכה, למודיו יאמרו לו לך ולך.

יש לומר כי אמרו חז"ל (מועד קטן טז:): מאי דכתיב (שמואל ב כג-ג) אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם, ומי מושל בי צדיק, שאני גוזר גזירה והוא מבטלה ע"כ. ונראה בטעם הדבר, דרבי עקיבא בא ודרש את ה' אלקיך תירא (דברים י-כ), לרבות תלמידי חכמים (פסחים כג:). וכיון שהקב"ה מקיים תורתו (ירושלמי ראש השנה א-ג), גם מצוה זו הקב"ה מקיים. ואמרו חז"ל (קידושין לא). איזהו מורא, ולא סותר את דבריו וכו' ע"ש. ולכן אין הקב"ה סותר דברי החכם, וצדיק גוזר והקב"ה מקיים.

וזהו שאמר במעלותיו של הקב"ה, יחיד במלוכה, ואין דומה לו, והוא מושל באדם, ואף על פי כן כביר כהלכה, הוא מתנהג כהלכה, לקיים את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, שלא יסתרו את דבריהם, ולכן למודיו יאמרו לו לך ולך, הלומדי תורה יכולין לומר לו מה תעשה ומה תפעל.

(ליל הסדר תשס"ט)

*

פודה כהלכה.

כי ה' שומר תורתו, ויש מצות פדיון הבן לבנו בכורו, ובני בכורי ישראל (שמות ד-כב), ואנו מצפים לפדיון. וגם מדין חז"ל הבעל חייב בפרקונה של אשה, פרקונה תחת פירותיה (כתובות מז:), וכנסת ישראל היא ארוסתה של הקב"ה, כלה קרואה בנעימה, ואם כן חייב ה' בפרקונה, והוא פודה כהלכה.

(ליל הסדר תש"ע)

*

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב.

יש לרמז במה שהחודש הזה נקרא בתורתנו בשם חדש 'האביב' (שמות יג-ד), שהוא נוטריקון א'דיר הוא יבנה ביתו ב'קרוב ב'מהרה ב'מהרה ב'יימינו ב'קרוב, א'ל ב'נה, ב'נה ב'יתך ב'קרוב.

(נעילת החג פסח תשס"ח)

*

אמירת שיר השירים בליל פסח.

הנה בשיר השירים יש קי"ז פסוקים, וכתב בספר מעשה רוקח על משניות (בתחלת מסכת שבת), כי שלמה המלך עבר על שלשה לאוין האמורים במלך, לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וגו', ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו, וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דברים יז-טז).^א ושלמה המלך ברוב צדקתו אמר, אני ארבה ולא אסור, וכתיב (מלכים א יא-ד) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. וכתיב ולא ירבה לו סוסים, ואמר שלמה אני ארבה ולא אשוב, וכתיב (שם י-כט) ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וגו' (סנהדרין כא:). ועל כל לאו נתחייב ל"ט מלקות. והנה שלש פעמים ל"ט הם קי"ז, נמצא שהיה קי"ז מלקות, ועל ידי שיר השירים נמחל לו, לכן אמר קי"ז פסוקים במכוון. - אך בתורה כתוב, ארבעים יכנו (דברים כה-ג), אלא רבנן בצרו חדא והעמידוהו על ל"ט (מכות כב:), וזהו שנאמר, שיר השירים אשר לשלמה (שיר א-א), ובמדרש רבה (א-י) שיר חד, השירים תרין, הא תלת ע"כ. כלומר שאמר שיר השירים נגד שלשת הלאוין שעבר עליהם, ולכן אמר קי"ז פסוקים. וכדי שלא תשאל הלא בתורה נאמר ארבעים יכנו, ואם כן היה לו להוסיף עוד שלשה פסוקים. על זה אמר, כי טובים דודיך מיין, שדרשו חז"ל (שהש"ר א-ב) חביבין דברי סופרים יותר מדברי תורה ע"כ. ושפיר מובן שאמר קי"ז פסוקים ולא יותר עכ"ד.

ולכאורה צריך ביאור השייכות, שבשביל הקי"ז פסוקים הללו נתכפר לו קי"ז מלקות. ונראה כי שלמה המלך היה צדיק גמור, וגם במה שנכשל לא היה כוונתו אלא להראות גודל אהבתו לה', אשר שום דבר לא יסיר לבו מאהבת ה', ואחר שנכשל בודאי עשה תשובה כראוי לו. אמנם לא הסתפק בתשובה מיראה, אלא תשובתו היה תשובה מאהבה, להפך הזדונות לזכויות (יומא פו.), שהחטא עצמו יתהפך לו לזכות. ולכן סידר פסוקי שיר השירים המלאים אהבת ה', ובכל פסוק הוסיף בנועם מליצתו באהבת קונו, ובהגעועין של תשובה מאהבה באמירת פסוקי שיר השירים, זכה לתקן הקי"ז מלקות של השלשה לאוין, ונתעלו לו לזכות. והנשים שנשא באיסור נתהפכו לו לנשואי היתר, והסוסים שהעלה ממצרים נעשו לחפץ של מצוה, וכמו כן הכסף והזהב שהרבה.

ונראה לבאר בזה המשך הכתובים שם, אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו', לסוסתי ברכבי פרעה וגו', נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים, תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף (שיר א-ה). והכוונה היא, אם לא תדעי לך היפה בנשים, אם

לא ידעתי את ה' במה שהרביתי ליקח הנשים, צאי לך בעקבי הצאן, בדרכי אבותיך, לשוב אל ה'; ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, להעלות אותם על משכנות הרועים, שיתהפך לזכות ולמצוה. וכמו כן לסוסתי ברכבי פרעה, מה שהרביתי סוסים ממצרים ברכבי פרעה, גם כן דמיתך רעיתי, הנני מדמה זאת לזכות כאלו עשיתי רצון רעיתי. ועל מה שהרבה כסף וזהב, תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף, נתעלו גם הם כאילו ניתנו הכסף והזהב לך רעיתי, שנתהפכו מזדונות לזכיות.

ולכן קורין זאת בליל פסח, כי עבודת חג הפסח הוא מבחי' אהבה, ומכל שכן בליל פסח באריכות סיפורי יציאת מצרים, מתמלא כל לב ישראל באהבה רבה ליוצרו, ואז מתעוררין בו הרהורי תשובה מאהבה. וכמו שפירש אבא מארי זצלה"ה, דלכן מסיימין הסדר באמירת נרצה, כי הכתוב אומר (ישעיה מ-ב) כי נרצה עונה, וכתב בספה"ק קדושת לוי (לשבת נחמו), דבתשובה מאהבה זדונות נעשו זכיות, ומהעון נעשה רצון היא מצוה, ונרצה עונה ע"כ. ובליל פסח אחר זכרון נסי ה' שעשה לנו, ונתעורר בנו אהבה לה', מגיעין למדריגת 'נרצה' עונה, שמהעון נעשה רצון ע"כ (עיי' הגדה חדש האביב רלד:). – ועל כן קורין אז שיר השירים, הפסוקי אהבה שהפכו עונותיו של שלמה המלך לזכות, קי"ז פסוקים נגד קי"ז מלקות, שנזכה גם אנו להגעגעועין של אהבה המוזכרים בפסוקים אלו, ולשוב אל ה' מאהבה.

(סעודה שלישית שבת חוהמ"פ תשס"ט)

על הטוב יזכר

ידידינו הרבני הנכבד, רודף צדקה וחסד
רחים ומוקיר רבנן, ואיהו גופיה צורבא מרבנן
ראש וראשון לכל דבר שבקדושה

מוז"ר **אברהם חיים שטערן** הי"ד

אשר בכלל הוצאת הקונטרס ליכות הרבים

*

לעילוי נשמת חותנו

הר"ר שמעון שלמה בנציון ב"ר בנימין געשטעטנער ע"ה

נלב"ע י"ב סיון תש"ע לפ"ק

*

יברך ה' חילו ופועל ידיו ורצה,

אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד,

ויזכה לראות דורות ישרים ומבורכים מתוך רוב שמחה.

